

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

RADÓ POLIKÁRP
TOLDALAGHY PÁL
HEVESI SÁNDOR †
SZENT BONAVENTURA
FÜZESSÉRY KATALIN
JÉKELY ZOLTÁN
FRANÇOIS MAURIAC
BÁRDOSI-NÉMETH JÁNOS
SOÓS LÁSZLÓ
PAKOLICZ ISTVÁN
NOSZLOPI LÁSZLÓ
RÓNAY GYÖRGY
GHYCZY BÉLA
THURZÓ GÁBOR
NÉMETH ANTAL
DIVALD ISTVÁN
írásai

1948 APRILIS

4

XIII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Radó Polikárp</i> : Mária a középkor-végi irodalomban	193
<i>Toldalaghy Pál</i> : El kell szakadni, Fekete fátylai, Hogy hívnak, testvér. (Versek)	201
<i>Hevesi Sándor</i> †: Egy magyar író konverziójának története	203
Szent Bonaventúra két éneke <i>Szedő Dénes</i> fordításában. (Versek)	211
<i>Füzesséry Katalin</i> : Katolikum és modernség	213
<i>Jékely Zoltán</i> : Madár-apokalipszis. (Vers)	219
<i>François Mauriac</i> : Lourdes	221
<i>Bárdosi—Németh János</i> : Furcsa álom. (Vers)	224
<i>Soós László</i> : Iz, villám, gyöngyvirág. (Elbeszélés)	225
<i>Pákolicz István</i> : Őszelő. (Vers)	230

SZEMLE:

<i>Noszlopi László</i> : Az emberi lélek mélységrétegei	231
<i>Rónay György</i> : Két költő	235
<i>Ghyczy Béla</i> : A szövetkezetek szerepe mezőgazdasági termelésünk új rendjének kialakításában	240
<i>Thurzó Gábor</i> : A rádiójáték kérdéséről	247

SZÍNHÁZ:

<i>Németh Antal</i> : Corneille-bemutató a „Kis Színházban”	250
<i>Divald István</i> : Cinka Panna balladája	251

KÖNYVEK: <i>Fischer Antal</i> : Ismeretelmélet (Juhász Vilmos); <i>Georges Bernanos</i> : Ouine tanár úr (Nemeskürty István); <i>A. J. Cronin</i> : Az élet elébe (Iványi Sándor)	253
---	-----

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.

Szerkesztőbizottság:

Perneczky Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Wolsky Sándor.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest, Főposta postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámja száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 4 forint. Előfizetés: negyedévre 11 forint, félévre 20 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

MÁRIA A KÖZÉPKOR-VÉGI KOLOSTORI IRODALOMBAN

Egészen meglepő, milyen intenzív szerepe van a boldogságos Szűznek a magyar középkori irodalom gyönyörű kivirágzásában, amelyet kolostori irodalomnak nevezünk Horváth János nyomán:¹ „Az 1500-as évek tájékán meglepő jelenséget tapasztalunk: itt a könyvnyomtatás kezdőkorában, mintegy megszervezetten toppan elénk kézzel írt magyar kódexek tömege; humanizmus és reformáció határmesgyéjén s a latinnyelvű irodalmiság tetőpontján, kivirul a középkori szellemű és magyarnyelvű kolostori irodalom... Korszakos műveltségi tény gyanánt bukkan fel a nemzeti nyelvű vallásos irodalom. Néhány évtized tüneménye az egész; törökvilág és reformáció még java virágjában letörik...”

Csak töredékek maradtak ránk a félévszázad erőszakosan megölt virágzásából — mégis számosak. Pedig csak úgy maradtak meg, véletlenül: néhány, a töröktől megtűrt ferences kolostorban (Gyöngyös, Érsekújvár), Nyugatra menekült apácák menhelyén (Nagyszombatban, Pozsonyban). Sokkal többnek kellett lenni, mint amennyi megmaradt.

Miért jut Máriának ilyen terjedelmes hely a kolostori irodalomban? Mert feltűnő, nem pedig magától értetődő középkori, vagy katolikus jelenség ez. Beszédekben, elmélkedésekben, példákban, himnuszokban, imádságokban Krisztus után, sőt terjedelemben vele egyenrangúan: Mária kultuszát találjuk benne. Amely kódexek nem szólnak Máriáról, ezt azért teszik, mert tárgyuk más: a Birk-kódex például domonkos szerzetesi szabály, a Domonkos-kódex Szent Domonkos életét tartalmazza, a Margit-legenda Szent Margit életét mondja el, a Vitkovics-kódex ferences szabályokat közöl stb. De még ezekben is kiütözközik a Mária-kultusz: „Jézus marya kezdetik” az Érsekújvári-kódex s a Bod-kódex („Ihs Maria”) az Apor-kódex is így kezdi Jézus szenvedés-történetét s a címben nem mulasztja el közölni, hogy az állítólagos szerző: „Szent Anselmus Doctor vala asszonyunk Máriának ő tanítványa”.

Miért ez a nagy Mária-kultusz kódexeinkben? Első oknak felhozhatjuk, ami egész kolostori irodalmunk oka: a reformot: „Kolostorok fegyelmi reformja meg kolostori irodalom: történetileg egymásbakapcsolt láncszemek”. Horváth e szavát így változtathatjuk meg: „Kolostorok fegyelmi reformja meg Mária-tisztelete történetileg egymásbakapcsolt láncszemek”. Reform az, visszatérés az eredetihez, az igazihoz, ősihez. Már pedig éppen azok a magyar reformált rendek, amelyeknek törzsére a magyar kolostori irodalom virágai kapaszkodnak: Máriát speciálisan tisztelő szerzetek: a pálosok, a Boldogasszony szolgái, a domonkosok, mint a Domonkos-kódex kifejti, Szűz Mária palástjának anyai oltalma alatt állanak, mint ahogyan a három lándzsáról szóló példa is mutatja: Krisztus nem dőli át velők a bűnökbe süllyedt világot, mert Szent Domonkos és Ferenc Máriára hivatkozva visszatartja. A ferencesek meg Duns Scotus, a lelkes Mária-tisztelő tanítását követik és éppen ezidőtájtban, midőn a kolostori irodalom megindul, illetve fellendül (1490 körül), IV. Sixtus, a ferences generálisból lett pápa elrendeli a Szeplőtelen Fogantatás ünnepét és új officiumát.

Második okul felhozhatjuk a kódex-írók magyar voltát. Mária-kultuszunkban a magyar lélek kétségtelenül jobban érvényesülhetett és érvényesült is; mert sehol azt a különleges tiszteletet más középkori irodalomban nem

¹ Horváth János. A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Bp. 1931. 111.

tapasztalhatjuk, amely odateszi még Mária liturgikus magyar szövegeibe is az öntudatot jelző „Asszonyunk” szót a „Sancta Maria” elé: „Asszonyunk Szűz Mária!” Sehol ezt a gyengédséget, misztikus elragadottságot nem találjuk oly szépen, oly sűrűn, mint magyar kódexeink magyar lelkű íróinál, fordítóinál. „Ó, szülő szép szemek, csillagozó fénnel csillagozván! Ó, rózsálló, piros tündöklő szép orcák, ó, aranyszínnel fénylő szép sárhajak! Ó, mézi édességgel folyó, avagy édeslő szép ajakak „Istenfia gyakorlatos csókolgatásával meg- istenesültek!”²

A Winkler-kódex írója címeket zsúfolva komponál gyönyörű imát: „Ó, di- csőségnek asszonya, ó, vigasságnak királyné asszonya, ó, kegyelmességnek és irgalmasságnak kútfeje. Ó, mennyországnak fényössége, paradicsomnak édös- sége, ó, isteni öröm, angyaloknak dicsősége, szenteknek vigassága, szűzeknek tiszta gyöngye...”³

A halmozott címek néhol ott is, ahol a forrásban hiányoznak, misztikus szeretetében a szuperlativuszokkal küszködő szívből csordulnak ki:⁴

„Örülj, Uristennek szentséges anyja, Szűz Mária.
Örülj, fényességes Mária, örök napnak fényességes hajnala.
Örülj, tisztelendő Szűz Mária, Isten közt és ember között közbejáró.
Örülj, hatalmasságos Mária, te szegényeknek segítsége.
Örülj, kegyelmességes Szűz Mária, mind kétségeesőknek vigasztalója.
Örülj, kegyességes Szűz Mária, mind az téged szeretőknek velágozója.
Örülj, Szűz Mária! minden tehozad könyörgőknek nagy segítsége”.

Itt éppen a címek nincsenek meg a forrásban. Tordai Ányos (Kódexeink himnuszai, Bp. 1903, 61—64) azt hitte, hogy a Hortulus animae „Ave flore virginali” himnuszának átdolgozása ez az ima Mária hét égi örömről, de tévedett. A canterbury-i Szent Tamásnak tulajdonított hét égi öröm szövege ez, úgy, amint másutt, — például ez XV. századi boroszlói kéziratban — olvas- ható, szóról-szóra; de a címek ott hiányoznak; azok, úgy vélem a Peer-kódex írójának lelkéből fakadtak.

Harmadik oka a kódex-irodalom Mária-kultuszának a Mátyás halála után egyre fenyegetőbbé vált török veszedelem. A kolostori irodalom közönsége, elsősorban apácák, harmadrendiek, beginák felhettek legjobban a prédáló, női becsületet sárbatipró pogányoktól és ezért Máriához fordultak, mint például ez a kódex-imádság: „Kérlek, nemes asszonyom, Szűz Mária... ne hagyj engem semminémű szükségemben... és a te szerelmes, édességes szent Fiadért sza- badíts meg minket a gonosz törököktől és tarts meg minket az igaz keresztény hitben és törjed meg a gonosz szándékokat”⁵ — írják a domonkos apácák a Margit-szigeten 1516-ban (Gömöry-kódex). Az imát pedig így „ajánlják el” olvasásra: „Ez Imádság oly igen kellemetes az yz marianak, hogy megment minden nyomorúságbul és zemeremtul, hyzzem hogy ez gonosz pogánoktul és az ew nagy zerelmeert ez ew edes fya megment mynd feyenkent mykent az egy toluayt zabadeyta meg”.

A nemzet közvéleményét fejezi ki 1508-ban Vásárhelyi András, pesti ferences:

„Halottaknak megszabadítója,
Terekeknek megnyomorítója,
Királyoknak jótanácsadója,
Magyaroknak megszabadítója!”

A Mária-kultusz kódex-irodalmunkban prózának tetsző, mégis költői len- dületű imádságokban is érlett gyümölcsöket.

Ezek az imádságok, — hosszúak és rövidek, szabadon ömlőek, szívből jövők, fordítottak, átdolgozottak: — minden mainál erőteljesebbek, mégis gyen-

² Nagyszombati-kódex 1512—13. Nytár III.

³ U. a. Gyöngyösi-kódex, p. 26. Nytár II. 252.

⁴ Peer-kódex, pag. 213—223. Nytár II. 82—84.

⁵ Nytár XI. 308.

gédebbek; álpáthosztól mentesek, mégis földről ég felé lendítők; hiányzik bennük a szentimentális érzékenység, de átheviti őket az igaz Mária-szerelem. „Szerelmes asszonyom, Mária, tengernek csillaga, világosítsd meg az én szívemet és adjad megismernem az kegyelmes bárányt, te szent fiadat, Jézus Krisztust” — mondja a Pál bíró részére összeállított magánimakönyv, a Gyöngyös-kódex.⁶ A szent szerelemmel és valósággal költővé avatja az író, mint abban a himnikus lendületű imában, amelyet soror Kata írt a Margit-szigeten Jusztina nevű apácának 1531-ben (Thewrewk-kódex).⁷

„Idvezlégý Mária, tisztaságnak, lilimának magas köve,
Idvezlégý Mária, alázatosságnak, mélységes völgyének violája,
Idvezlégý Mária, Istennek, szeretetnek mezéjének piros rózsája,
Idvezlégý Mária, minden malasztnak és irgalmasságnak kútfeje,
Idvezlégý Mária, mennyei harmat, minden isteni édességnek és ájtatosságnak teremője. Amen”.

A fordításra kerülő ima kiszemelése: hogy éppen azt választják, s verses volta, még ha prózában fordítják is, mutatja a kódex-író ízlését, költői lelkületét. Szép példa erre egy több kódexünkben előforduló imádság, mely Máriát a Szentháromság leányának mondja:⁸

„Irgalomnak anyja, Mária,
Atya-Istennek jegyes leánya,
Úr Jézus Krisztusnak szüléje,
Szentléleknek lakodalma,
Szentháromságnak székeshelye,
Mennyei szent angyaloknak szerető szent asszonya,
Profétáknak élete,
Apostoloknak doktora,
Mártiroknak pálmája,
Confessoroknak tanúsága,
Szűzeknek virága,
Özvegyeknek dicsósége,
Házasoknak segedelme,
Purgatóriumbeli halottaknak hiedelme,
Földön való bűnösöknek nagy reménysége,
Paradicsomnak gyönyörűsége,
Mennysorságnak kapuja...”

A Mária-szerelem igazi költői virágokat érlelt a kolostori irodalom himnusz-fordításaiban és költeményeiben. XV. század második felében az Aporkódexet író premontrai először adja vissza prózában az Ava Maris stellat. A Festetich-kódex két-három évtizeddel később írt fordítása (1493—1494) azonban nyilvánvalóan régebbi az Aporkódex szövegénél is: „Idvezlégý tengernek hugya” (=csillaga régies nyelven). A Festetich-kódex liturgikus fordításai erőteljesek, például a „Fit porta Christi pervia” című himnuszé:

„Krisztus kapuja megnyílék,
bételék teljes malaszttal,
általmene király és megmarad,
rekesztvén, mint volt örökköl.

Felső világosságnak nemzete,
ki yeve szűznek méhéből,
vőlegény megváltó teremő,
ő egyházának őrája.

⁶ Nytár II. 253.

⁷ p. 126. Nytár II., 298.

⁸ Peer-kódex, Nytár II. 76. Meg van még: 1514. Lobkowitz-kódex, Nytár XIV. 82.; Thewrewk-kódex 1531. Nytár II. 290. Lázár-kódex XVI. sz. második negyedében: Nytár XV. 295 és 330.

Anyának tisztessége és vigassága,
hüveknek nagy reménysége,
halálnak kemény pohárin,
megoldá mű bűneinket.

Mária malasztnak annya,
irgalmasságnak annya,
te minket ellenségtől megoltalmaz,
halálunknak óráján belfogadj.

Dicsőség néked, uram,
ki születél Szűz Máriától,
atyával és szent lélekkel,
örökköl örökké. Amen."

A Festetich-kódex pálosa különben nem mindig maga fordít, hanem régi, már meglevő magyar szövegeket másol le; ilyen például a Salve Regina szövege, mert 1493–94-ben nem így mondták már: az „ad te clamamus”-t: „tereád üvöltünk... e siralm völgyébelül”, mint a Festetich-kódexben olvasható. Az ismeretlen nagyvázsonyi pálos talán maga készítette azt a mindenestre szép, erőteljesen gördülő fordítást, amely visszaadja a Regina caeli pattogó ritmusát:

„Mennynek királyné asszonya, vigadj, alleluja,
mert kit érdemlél viselned, alleluja,
feltámad, miként monda, alleluja,
imádj miértünk, kérünk, alleluja!”

1506-ban gyönyörű hosszú, 29 strófás Mária-dícséret lát napvilágot a domkos szerzetes által valamely magánszemélynek írt imádságos könyvben: a Winkler-kódexben:⁹ „Szent ének, ki dicséri szűz Máriát és az ő szent fiát” címen. Az egy híján 300 soros szép éneket több latin himnusz fordításából, talán eredeti strófákkal is bővítve, önálló kompozícióba szötte a kódex-költő, kinek műve „mind kifejezésbeli szabatosság, mind verselés dolgában becsülete válik fordítójának, akit Krisztus anyjának magasztos fönsége megihletett”.¹⁰ Három részből áll, az első így kezdődik:¹¹

„Ó, kegyességes Szűz,
és igen nagy szépség,
tégöd Isten választá
meg kezdettnek előtte,
nagyon tégöd tisztöle,
mert tenéköd köszöne,
angyalnak miatta
köszönetöt illetént
velág sonha nem hallott,
mind kezdettől fogva”.

Mennyire szereti Máriát ez a magyar lélek, hogyan örül annak, hogy a miénk és mint a középkori lovag, ő is szolgálhat úrnőjének:

„Nékünk ez nagy tisztosság
és igön nagy öröm,
hogy mi ilyen szép asszonyt
valljonk földön és mennyön,
kit igön kell szeretnünk,
és igön kell tisztölnünk,
és néki szolgálnonk...”

⁹ Nytár II. 194—202.

¹⁰ Tordai i. m. 33. l.

¹¹ Nytár II. 194.

Az ének második része (100—140 sorig) sequentiát fordít. „Dies est laetitiae = Vigasságnak ez napja...” — A harmadik rész (141—299 sor) szervesen kapcsolódik a középső résszel, eredetije — ha van — ismeretlen. Máriának Jézuséba fonódó életét énekli, lendületes ritmussal, mélységes együttérzéssel az anyaszeretet iránt, aki gyakorta gondolta előre, hogyan fog szenvedni édes fia és ilyenkor:

„Az szentségös szeretet
ezt gyakorta tőtte,
hogy a te szent fejedet
az Jézusnak fejére
lehajtottad édösdön
és te könnyhullatásod
ötet megöntözte
és az ő szent orcáján
alágörgődözött
igen nagy bőséggel...”

Végül Mária szeretetén keresztül Jézus szeretetére — per Mariam ad Jesum — szólít fel mindenkit:

„És immár mi mindnyájan
ebbe édösködjünk,
a szeretőt szeressük,
és az jót kívánjuk,
az Istentől mi féljünk,
hogy ellene ne vessünk (=vétsünk),
hogy minket szeressön,
és minékünk adjon jót,
mind földön, mind mennyön,
mind örökkül örökké. Amen”.

Az 1508-as év nagyjelentőségű a kódexköltészet terén. Ekkor jelenik meg az első névvél jelzett eredeti vers és ekkor jelenik meg először magyar egyházi ének hangjegyekkel.

1508-ban Pesten „Szent Péter utcájában” írta, mint a versszak-fejekből kiolvasható, Vásárhelyi András „cantilena” címen a törökverő Máriához énekét 17 strófában.¹²

A költészet nyelvén itt jelentkezik először a tudat, hogy a vétkeiért méltán szenvedő magyarságot a törököktől és minden veszedelemtől Mária menti meg:

„Angyaloknak nagyságos Asszonya,
Úr Jézusnak bódogságos szent anyja,
mennyországnak szépséges ajtaja,
paradicsomnak vagy széles kapuja!”

Mint a magyar kódexírók, ő is elhalmozza a szeretet címeivel Máriát:

(6.) „Áldott légy, te Jézusnak dajkája,
szent atyának drága kincs-tartója,
szentléleknek ő megnyugosztója,
igazságnak megvilágosítója”.

Nagy bajok várnak a nemzetre, érzi előre a költő, mert

(12.) „Sirodalmas nékünk sziletésünk,
Féledelmes mi sok iszomatunk,
Rettenetes nékünk bajvívásunk,
Ha te nem lész mi nagy táplálásunk”.

¹² Peer-kódexben (Nytár II. 285—87) és kissé eltérő szövegben Thewrewk-kódex. (Nytár II. 28.) Az első 8 sort a Pozsonyi-kódex idézi 1520-ban. (Nytár XIII. 128.)

S ezért minden reménysége a Magyarok Megoltalmazójában van, akit a költészet nyelvén először aposztrofálnak így:

„Halottaknak megszabadítója,
törököknek megnyomorítója,
királyoknak jótanácsadója,
magyaroknak megoltalmazója”

Vásárhelyi „ütemei nem akadoznak, sorai ritmikusan folynak, végímei, sőt ütemrímei is szépen, bár itt-ott egyhangúan csendülnek”.¹³ A költő meggyőződését életének feláldozásával pecsételte meg, neve ott áll azok között a rendi krónikában, „qui profligati sunt per Turcos in campo Mohács: frater Andreas de Wasarhel sacerdos”. Énekének népszerűségét mutatja, hogy 1531-ben a Margit-szigeten már az utolsóelőtti versszak nélkül másolják, ahol az évszámot és a pesti utcát mondja ki, nyilván azért, mert már énekelték; mint ahogy a múlt századig használatban is volt.

Az 1508-as év másik eseménye: két hangjegyes ének jelenik meg magyar nyelven. Ez is a ferencesek dicsősége, akik az óbudai klarisszák részére írták az istenes olvasmányokat tartalmazó Nádor-kódexet ebben az évben. A kódex vége felé két latin Mária-himnusz fordítását hozzák.¹⁴ Az első hangjegyelt ének „Idvözlégység Istennek szent anyja”; rögtön a magyar szöveget látja el ötvonalas hangjegyekkel. Szilágyi Áron kiderítette, hogy az „Ave hierarchia coelestis et pia” kezdetű Mária-himnusz szabad fordítása.¹⁵ Dallama azonban korántsem gregorián, hanem szívhezszóló, egyszerű, gyermeki könyörgés, mint a szöveg maga:

„Idvözlégység Istennek szent anyja,
mennyei szent ajándok,
és egyetlenegy malaszt,
tekints minket kegyősen,
hogy szabadulhassunk
az tévölgo úttól”.

És akkor kéri a szent szűzet, legyen néki tanítómestere abban, hogyan élhet Istennek parancsolatai szerint, hogyan szolgáljon az Úrnak, — mint ahogyan a kódex-irodalomban nem egyszer találunk elmélkedéseket, olvasmányokat arról, Mária hogyan szolgál nekünk példaképül életével — s ezért így folytatja:

„Bódog Szűz Mária,
Jézusnak szent anyja,
Taníts minket tartania,
Istennek parancsolatit,
És hálálatost minket
Neki szolgálni”.

S hogy ezt lehetőnek lássa, a „mater gratiae”-tól kéri az ehhez szükséges isteni erőt:

„Mennyei malasztot
a felséges országból
Te szűzanya, Mária,
nyerj minékönk bocsánatot
És szent füleidet
Hajtsad alá nekünk”.

Ezek után az 5—11. strófát prózában fordítja le, s a záródoxológiát már újra ritmikusan hozza:

¹³ Tordai i. m. 87. l.

¹⁴ Nyár 15, 290—91 és 291—92.

¹⁵ Régi Magyar Költők tára I. 383.

„Segétséged miatt
 Atya, fiú, szentlélek
 adjon nekünk malasztot!
 Hogy ítéletnek napján
 Minket meg ne átkozzon,
 De minket idvözihön. Amen“.

Sokkal erőteljesebb a Nádor-kódex másik Mária-éneke. Itt a latin eredetű hangjeggyeli: „Miserorum pia adjutrix“... ebből csak az első versszakot hozza latinul, utána a magyar szöveg három versszakát. „A latin szöveg szinte túlságosan rimel, a rímhiány pedig a magyar szöveget meghatóbbá teszi. Mint fordítás a jobbak közé tartozik“ — mondja Tordai.¹⁶

Mivel a szótagszám a latinnal egyezik, nyilván azért írta le a latint dallammal együtt, hogy a magyart is arra énekeljék:

„Bűnösöknek kegyes segítség,
 és mindön nyomorultaknak
 vigasztalója, megújítója, (!)
 légy énnéköm asszonyom,
 és segítségöm
 és jó orvosom“.

1508 után nem sokkal írták a Peer-kódex nevű imakönyvet pálosok Csepeli Simon úr számára; több Mária-ének, vers is található benne. Mariológiai szempontból legértékesebb az „Ó kegyes zyz Mária“ kezdetű ének szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról (e címet én adtam neki, mert egy középkorvégi magyar vers sem beszél ilyen szabatosan e vitatott témáról). Horváth János szerint¹⁷ „versnek is megáll“; egyébként az énekszövegek közé sorozza. Először tűnik fel itt a refrén a magyar versben: minden versszak elején és végén ugyanaz a két sor olvasható:

„Ó, kegyes, Szűz Mária,
 te vagy szép tiszta rózsa,
 bűn nélkül fogantattál,
 mert mennyből te adattál
 anyádtul, mikort születél,
 Istentől úgy tiszteltetél,
 hogy méhében megszenteltetél,
 szeretettel ipöltetél,
 kétség nélkül eredet-büntől
 szeplőtelen őriztetél:
 Szűz Mária ékes viola,
 bűnösöknek vigassága“.

Ezzel az eredeti énekkel a Szeplőtelen Fogantatás XV. századbeli vitájába is belekapcsolódik a magyar kódex-irodalom, mégpedig ezúttal is javaslóan, a Szűz Mária e nagy tisztességét hangsúlyozó oldalon; hiszen 1463—76 között írtak Esztergomban egy terjedelmes latin prédikációs-gyűjteményt a Collegium Christi számára;¹⁸ ebben két beszéd is védi a Szeplőtelen Fogantatást; az 1519-ben magyarul írt beszédgyűjteményt: a Debreceni-kódex pedig bizonyítja, hogy „minémű haszon következne ebből embőrnék, hogy hiszi a szeplőtelen Szűz Máriának eredet-bűn nélkül való fogantatását? és illik-e a mai szent Innep az ő szeplőtelenységének tisztosságára?“ Mert még a mohácsi vész évében is voltak úgylátszik kételkedők, amint a Karthausi Névtelen az Érdi-kódex előszavában írja: „Bölcs népek között, szent doktorok között és külön-külön szerzetbeli személyek között annyi visszavonás, vetekedés, arguálás és vélekedés nem lelettetik, mert mindez mai napiglan kik hiszik,

¹⁶ I. m. 39—42.

¹⁷ A középkori magyar vers ritmusa, Bp. 1928, 145 és 122. 1526-os évszáma téves.

¹⁸ Nemzeti Múzeum c. l. m. ae. 410. sz. kódex: fol. 180—186 és 193.

kik nem hiszik, ki vallják, kik tagadják az édes istenszülo szeptóten Szűz Mária szemérmere és szidalmasságára".¹⁹

A XVI. század első évtizedében ugyanez a Peer-kódex a magyar léleknek Máriával szemben annyira megfelelő attitűdöt elégíti ki, midőn Mária hatalmas, felséges királynő voltát emeli ki az „Imperatrix gloriosa plena laudant titulis” himnuszának átültetésével. Ez nem is annyira fordítás, mint inkább átköltés:²⁰

„Dicsőséges Szűz Mária,
dicséretvel vagy teljes,
hatalmas vagy és felséges
angyali tisztességgel.
Méltán dicsértessék
mennyszágnak asszonya,
ajándékozz minket
az te szent fiadnak,
kegyes Krisztusnak szent anyja”.

A következőkben már a nép nevében fordul a Szűzhöz és úgy kéri hatalmas oltalmát:

„Bűnös népnek orvossága,
tévölgőknek idvössége,
bizony rózsza tövis nélkül,
szűzeknek liloma,
engedjed, mit kérünk,
igaz Istennek anyja,
mert bűnösök vagyunk,
irgalmazz minékönk,
reménységnek vigassága”.

A középkor költői szövegeiből, himnuszaiából gyönyörű imákat írtak, lendületes, néha szabad ritmussal patakzó prózában. Nagyon közkedvelt volt például egy himnusznak a Peer-kódex pálosától először készített fordítása: „Ave virgo gloriosa stella sole clarior”.²¹

„Üdvözlégy, kegyelmes szűz, napnál fényeseb, szebb az csillagnál: Istennek kegyelmes anyja, lépesméznél édesb, rózsánál pirosb, liliumnál fejeb, minden jószág tégedet megékesít, minden szent téged tisztel, mennyországban feljebbvaló. Amen.”

Még négy kódexben megvan az ima; a Teleki-kódex, ez a mohácsi vész évéből való ferencesek-írta legendárium önálló fordításban hozza,²² amely még versszerűbb és teljes búcsút is ígér az imádság elmondóinak.

Ugyanilyen kedvelt, ritmikus prózába öltöztetett tündöklően szép Mária-dicséret a Hortulus Animae című középkorvégi Európa-szerte közkedvelt imakönyv egy hatsoros himnusza, amely az Ave Maria egyes szavaival kezdődik; először a valószínűleg premontréi eredetű Pozsonyi-kódexben²³ 1520-ban találjuk:

„Idvezlégy Mária, ó, szép tövésknélkül való rózsza, kit atya úristen felmagasztalta és minden jajtól megtisztíta, ó, Mária, ki nevezetik tengeri csillagnak, te szent fiadtól megvilágosítottatál, kibén fénnel, tenéköd adott ajándékkal szent malasztal, tégedet bételjesite, mikoron Szentlélek miatt tégedet teremte, mint isteni jószágak és kegyességnek választott edényét”...

Hogy mennyire torzó középkori irodalmunk és egész középkori szellemiségünk ismerete, mutatja, hogy huszonöt évvel ezelőtt magyar költészetünk és vele magyarnyelvű Mária-költészetünk ezzel a kolostori irodalommal kezdődött. 1923-ban Löwenben tisztára véletlenül fölfedezték az ó-magyar Mária-síralom töredékét (1300 körül). A magyar nép nagy Mária-kultuszára ékes példa, hogy a véletlenül megtalált vers, akárcsak a száz évvel későbbi

¹⁹ Nytár I. 239.

²⁰ Nytár II. 97.

²¹ Nytár II. 94.

²² Nytár XII. 398.

²³ Nytár XIII. 128.

Königsbergi Töredék, Máriáról szóló ének. Teljes tájékozatlanságunkra vall a magyar középkori irodalom terén, hogy minden eddigi tapasztalatunkat és tudásunkat megcsúfolva szinte tökéletes ritmikát találunk: ősi nyolcast és 4—3 szótagokból álló ritmikát, tiszta és szép rímeket és assonancokat: „sepedek — epedek, uradom — fiadom, világa — virága”: teljesen hiányzik belőle a XV—XVI. század költészetét annyira jellemző gügyögés, szabadulni vágyás a latin nyelv bilincseitől. Mélyről fakadó emberi retorika, szinte modernül ható expressionizmus:

„Valék siralom-tudatlan.
Siralomtól süppedek,
Bútól aszok, epedek.
Választ világomtól —
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömemtől.
Ó, én édes uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!...
... Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon uracskám,
Kit világ féljen!...
... Kegyelmezzetek fiamnak,
Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!”

Nem tudunk latinosságot, humanista béklyót érezni a magyar szövegen, amelyen mint valami alabástromvázán izzik át a magyar klerikusnak Máriát szerető érzelmes lelke. Kifejlett verselési technikáról van itt szó. És ha nem ér minket középkori kultúránk és irodalmunk szörnyű hajótörése, a 150 évig tartó török hódoltság, amely csaknem utolsó szögig elpusztított minden kultúrát és irodalmi emléket e hazában, akkor nekünk is lehetne olyan nemzeti irodalmunk és magyarnyelvű költészetünk a középkorból, mint akármelyik európai népnek volt. Mert hogy volt, azt a tragikus sorsba süllyedt magyar középkor e véletlenül megmaradt töredéke tanúsítja.

EL KELL SZAKADNI!

Jönnék az életünk csodái
kísértetiesen, vakon
és sóhajtozni kell, megállni,
kinézni egy-egy ablakon.

Kell látni azt, hogy, mint a fátyol,
a sors az arcokat fedi.
El kell szakadni a világtól.
Mindent el kell felejteni.

Az életünk így lesz valóság
és minden, ami van: örök.
A hulló lombok és az órák
visszhangja megnő, mennydörög.

Az égi tájak mind kinyílnak
és feltámadnak mindazok,
akik szerettek, fájva bírtak,
dajkálni téged, itthagytott.

Toldalaghy Pál

FEKETE FÁTYLAI

Fekete fátylai az égnek
elátkozott szívünkig érnek.
Körülbogják, összefonnyadt,
öreg testére csavarodnak,
s azt mondom én, a gyászos özvegy:
Élni nehéz, meghalni könnyebb!

Mi volna, hogyha minden árva
halott anyjáért földbe ásna?
ha nem nyugodna az a hitves,
akit többé nem melegíthetsz
s melléd feküdne, hogy keményen
kitartson, vagy hogy ő se éljen?

Talán jó volna pártütőként
megváltoztatni azt a törvényt.
amely elválaszt és a hátra-
maradt élőket megalázza,
megszomorítja és a régi
szívet másikkal kicseréli.

El kell, hogy higgyed: mégis fáj az,
mikor a szemünk újra száraz,
a szívünk vén és összefonnyadt,
és rá a fátylak csavarodnak,
hogy élhetünk még számos évet,
de amit élünk, úgysem élet!

Ez a különbség! Ez az élők,
az élő emberek közé lőtt
golyó, amely azt is találja,
ki ép maradt s úgy lép a házba,
mint tegnap este, vagy ma reggel:
makacs, gyegyetlen türelemmel.

Toldalaghy Pál

HOGY HIVNAK, TESTVÉR?

Hogy hívnak testvér? kérdeztem ma éjjel
a szörnyetegtől, aki várt
a gyászos ágyban teste melegével.
Mit igazolsz? Az életet? Halált?

Ha rádhagyatkozom, hová vezetsz te?
A két karod nem lesz-e majd iga?
Védelvezõn, vagy rémülten meredsz-e
a szerelem sötét oduiba?

Elébe állsz-e késnek és golyónak,
vagy visszafordulsz, mert hát áruló vagy
s hagyod, hogy én következsem soron?

Mit vársz te, szív és mit vállalsz belőlem?
A bünt, a szégyent, vagy csak az erõt? — Nem,
én nem hiszek már: Légy a gyilkosom!

Toldalaghy Pál

EGY MAGYAR ÍRÓ KONVERZIÓJÁNAK TÖRTÉNETE

*„A vallás az egyetlen dolog, amellyel egy
valamire való ember törődhetik.”*

Shaw: Barbara Örnagy.

1930 júniusát Londonban töltöttem. Utam célja az volt, hogy kiépítsem és megszilárdítsam a kapcsolatokat, melyeket az elmúlt évben a londoni egyetemen és a Shakespeare Társaságban szereztem, s az angol Ember tragédiájának fordítását és megjelenésének útját egyengessem. Mac Carteney, a Magyarország c. könyv szerzője, S. W. a londoni egyetem tanára és Bernard Pares, a Kings Colledge dékánja szívesen álltak rendelkezésemre, hogy magyar propagandám érdekében dolgozhassam. Ezenkívül szerettem volna Sir Gollancz-cel, az angol Shakespeare Társaság chairman-jével találkozni, hogy Shakespeare magyar pályafutásáról angol nyelven könyvet adjunk ki. Sir Gollancz az angol irodalom kiváló tanára az egyetemen, nagyszerű Shakespeare-kutató, aki elnökölt a Shakespeare Társaságban Shakespeare-ről tartott előadásomon, már előző évben úgy nyilatkozott, hogy a Társaság szívesen áll rendelkezésemre, hogy Shakespeare-ről ez a könyv megjelenhessen.*

De mindezen kívül egy szubjektív dolog is izgatott. Az év elején levelet kaptam egy londoni apácától, aki a Notre Dame de Sion-rendnek tagja s egy nagyon előkelő magyar családból származott. A levél nagyon érdekes volt, bensőséges lelki tartalmával, finom hangjaival megfogott és őszintén meghatott. Ősmertem a családot, de a Sion-rend Mária nővér-ét nem láttam soha. Angolul írt, a Császár és komédiás c. darabomat kérte, amelyet látott, s amelyet nem tudott elfeledni. Illett, hogy meglátogassam, de érdekelt a Ratisbonne-testvérek alapítása is. Elküldte nekem havonta a zárda angol nyelvű lapját, melyben meglepően érdekes cikkek szoktak megjelenni. Ezt is meg akartam köszönni.

Egy szép nyári napon csakugyan jelentkeztem a zárdában, s a társalgóban hamarosan megjelent Mária nővér. Amikor az első szertartásos formákon túl voltunk, a Császár és komédiásról beszélt, s azután ezt mondta:

— Irja meg lapunk részére a konverzióját!

— Bár a Császár és komédiásban a saját konverziómat írtam meg, s ez az élmény évtizedeken át tüzzel élt bennem, s a csodának drámaisága mint szinpadí probléma állandóan velem járt, csak hosszú évek múlva gyűrhattam formába, de arra sohasem gondoltam, hogy ezt a lelki utamat, mely pedig egész lelki életemre befolyással volt, sőt alakította életemet, essai alakjában meg is írjam. Igaz, hogy minden convertita más úton jut el az Igazsághoz, de talán az én konverzióm nem elég érdekes ahhoz, hogy megírjam.

— Téved, minden lélek újjászületése a kegyelem csodája, hiszen a darabjában éppen ezt sikerült olyan nagyszerűen megírni.

— A dráma az más, s bár a drámának minden gondolata a saját lelke-men keresztül került a drámába, az mégis csak transzpozíció. Más a művészet és más az élet. Dilettáns írók sokszor hivatkoznak az életre, hogy ez, vagy az az életből van, az életben megtörtént. Milyen komikus! Az élet nem szorul motivációra, mert nem akar hatni. Ami van és létezik: az nem szorul igazolásra, legfeljebb érthetetlen — de mindenkor való — és nem lehet megcáfolni. A művészet mindig hatni akar s ez csak eszközök alkalmazásával

érhető el. Az élet az ő számára csak anyag, amelyet a saját céljaira formál és alakít. A naturalizmus legfeljebb tendencia lehet — vagy stílus —, de sohasem dogma.

Mikor hazajöttem Londonból, találkoztam P. L.-val, a Vigilia szerkesztőjével. Egyszerre így szól hozzám: „Kérem, írja meg lapom részére a konverziójának történetét”.

Talán sohasem írtam volna meg, ha P. L. nem ösztönöz.

A gyermekkor hitében nincs élet, csak egyedül Isten van benne. A gimnáziumot a kegyesrendieknel végeztem. A nyolc esztendő alatt a tanárok mindig jártak hozzánk, de Maywald tanár úr még gimnáziumi éveim előtt sokszor volt nálunk! Nagyon szeretett, mint kisfiút sokszor az ölébe vett és beszélt. Hogy mit mondott, arra nem emlékszem, csak azt tudom, hogy papi mivolta nagyon vonzott s azt éreztem, hogy nagyon szeret. Az osztályomban nagyon kevés zsidó fiú volt, református, lutheránus alig akadt. Az első érzésem a katolikus vallás iránt sajátságos, homályos, misztikus volt. A gyerekek reggel misére mentek, s én irigyeltem őket. Nagyon szerettem volna ministrálni, s nagyon érdekesnek találtam a szertartást. Úgy éreztem, hogy a felnőttek megcsalnak, megrövidítenek, hogy nem vehetek részt valamiben, amit szeretnék. A zsidó fiúk nem jártak templomba, s a templomról csak az az emlékem maradt kis fiú koromból, hogy egy széphanjú kántor énekelt (amit szívesen hallgattam, mert kicsi koromtól szerettem a muzsikát), de úgy énekelt, mintha leereszkedett volna az Őristenhez, s aztán a pap és kántor körülhordták a törát. Minden egyéb elmosódott bennem, talán azért, mert a benyomás nem hatolt be a lélekbe. A családban az Istenhit, az imádságok függetlenek voltak a zsidó szertartásoktól, s az első ima, mihelyt beszélni tudtam ugyanaz volt, melyet kívülem sokszázezer gyerek imádkozott minden európai nyelven. A protestáns lelkészcsaládból származott német költőnő, Luise Hensel írta, ki később visszatért az Egyházba, s a paderborni klostrom főnöknője lett. Ifjúkorában ő vezette vissza Clemens Brentanot, a legnagyobb német dalköltők egyikét gyermekkorá hitéhez.

Az ünnepeken a szülői házban semmi szertartás nem volt, az étkezési törvényeket nem tartották meg. A liberalizmusnak ebben a feltörő korszakában erős nemzeti érzésben, de nem túlságosan vallásosan nevelték a gyermekeket. A szüleim mindketten bensőséges Istenhívők voltak, s engem nem az atheizmus rideg levegője hajtott a katolikus vallás felé, hanem a gyermekkorban felszívott hitem, mely később kereste formáját; vallást kívántam, amely kerete legyen valóságos életemnek, tartalma belső világomnak. Hiszen egészen kisfiú koromban, ha éjjel álmomban felsírtam, a dadám mindig azt kérdezte tőlem: „Nem imádkoztál?” S erre én újra imádkoztam, s az ima megnyugtató. Az Isten-hitet nagyon szolgálta az a szellemi légkör, mely kis-korom óta körülvett. Édesapám, aki nagyon művelt ember volt, kevés, de nagyon művelt emberrel tartott barátságot. Folytonosan tanult, dolgozott. A János vitéz én már hatéves koromban, s Arany János összes műveit tizenhárom éves koromban olvastam. Szenvedélyesen énekeltem keresztény kórusokat, s nagyon tetszett a gyónó-cédula, melyet osztálytársaim a gyónás előtt írtak. Sokszor ácsorogtam a templom előtt s néztem a misét, melyből természetesen semmit sem értettem. Az egyik templom mellett jobbról-balról a kaszinó épülete volt. A templomból ferences barátok surrantak ki barna csuhában, fehér övvel. Hajuk különösen volt nyírva, járásuk halk volt. Akkor még nem értettem, hogy ami megcsapott a templomból, az a vallás illata. Akkor még nem tudtam, hogy a barnacsuhás papok Assisi szent Ferenc szolgálai, még nem sejtettem, hogy valamikor egy Szent Ferencről szóló évkönyvben cikket fogok írni erről a csodálatos emberről, az Egyháznak erről a nagy szentjéről, s hogy később barátom és mentorom lesz az a nagyszerű ember, aki az ő Fioretti-jét fordította. Ekkor még nagyon gyermek voltam, homályos vágyakkal, életnélküli hittel. Iskolai vallásoktatásom az ó-testamentumra volt építve, melyben nagyon jártas voltam. (Mint beteg öreg ember, sok-sok éjszakán olvas-

tam később Jób szenvedéseit.) De azt nem tudnám ma megmondani, hogy miért kísértett folyton az a gondolat, hogy Isten egyedül van.

Tizenhét éves voltam, amikor Darwint olvastam, s körülbelül ugyanabban az évben Renan és Bougeaud munkáit. Miután nagyon szerettem a történelmet, egy történelmi probléma kezdett izgatni. Napoleon császár, aki nekem már akkor, Julius Cézár óta, a legnagyobb politikai és katonai lángész volt, mihelyt elhagyta a szerencséje, birodalma szétesett. Bár a gyermekkori imámat még most is minden este elmondtam, elsősorban az érdekelt, hogy Jézus Krisztus királysága, felfeszítettése és halála után nőttön-nő. Ezt tudtam még csak róla, s azt, hogy a szeretet legszebb parancsait az ő lelke sugározta széjjel a világban. De én beleszerettem, s mindenkit mellette törpének láttam.

Közben jogász lettem s tizennyolc éves. Most olvastam először az Evangéliumot, s ha visszagondolok erre a tényre, ma sem tudom megérteni, hogy miért csak most. A házban volt nálunk Biblia, s nem tudom, hogy az édesapám miért nem figyelmeztetett rá. Igaz, hogy nem szólt bele az olvasmányaimba soha, csak megbeszélt velem mindent. Az Evangélium mellett modern írókat és klasszikusokat olvastam, kikről ebben az időben nagyon sok cikket és tanulmányt írtam. De az Evangéliumból Jézus Krisztus alakja belém költözött, s bennem élt. Már ekkor nagyon szerettem a középkor és a renaissance nagy festőit, az első nagy káprázatok és élmények fogtak az olasz múzeumokban, de már nemcsak az érdekelt, hogy milyen szép a kép, hanem a festő milyennek látja, hogy fogja fel témáját a saját hitén keresztül.

Hétköznapi dolgaim között, míg elvégeztem az egyetemen két fakultást, írtam és fordítottam, kenyeret kerestem, egy pillanatra sem hagyott el a gondolat, hogy életemet az igazság, mondjuk az Egyetlen Igazság vágányára toljam. Tudtam, hogy ez az út nehéz és fáradságos, s ezenkívül nem történhetik meg egy természetfölötti misztikus erő nélkül, melyet a teológia „kegyelem” néven ismer. Keresztül vágtam magam Calvinon és Lutheren, de a reformáció nem tudott meggyőzni a maga igazságáról. Csak az Egyház hajója vette fel a régi kincseket s faragott és festett Apollóból Krisztusokat. A kereszténység az első pillanattól fogva, — hogy ne mondjam pogány vérell és lélekkel táplálkozott. A Jó Pásztorból Krisztus lett, aki az elveszett juhok a vállán hordja, a pogány ünnepekből keresztény ünnepek lettek, tele színnel, jó kedvvel és örömmel, az Egyházatyák felszították Plátót és Arisztotelezt. Ez mind a középkor nagy ténye volt. A középkor összeforrasztotta és egybeolvasztotta a pogányságot a kereszténységgel s nem, mint a renaissance, nyílt ellenmondással egymás mellé helyezte. S a leggyengébb zsidókból alapította Krisztus az ő Egyházát a leggyengébb kösziklára.

Ezalatt állandóan a Magyar Szemlébe dolgoztam, ami akkor nem volt sem népszerű, sem hasznos, bár a legelőkelőbb katolikus sajtóorgánium volt. De akárhogy kerestem az utat, visszanézve a múltba csak azt láttam most már, hogy egész gyermekkori beállítottságom is erre determinált. Felbukkant bennem a futó időben nem egyszer Krisztus és az ő Egyháza. Ilyenkor melegség szállt a szívemre, ha átsuhant lelkemen a hazatérés gondolata, de még nem volt egészen bizonyos, hogy őt keresem, s utam hozzá visz. Tíz évig tartott ez a viaskodás. Miután univerzális területen mozogtak olvasmányaim, jogi és filozófiai studiumokat végeztem, s irodalmi téren is működtem, mindenütt a keresztény gondolatot kerestem. S ekkor láttam, hogy a tudatos keresztény gondolatnak fokozatos elhomályosodása az európai irodalmakban együtt haladt a tudományos materializmus térhódításával, melynek nyomán az úgynevezett művelt rétegek a vallási közömbösség, az erkölcsi determinizmus, a Haeckel-féle felhígított és népszerű filozófiává kotyvasztott darwinizmus elveit igazították be a maguk szellemi életébe. S tisztán láttam most már, hogy a XIX. század második felét az a sekély és korlátozatlan, de korlátolt intellektualizmus bélyegzi, amelyhez képest a XVIII. század szabadgondolkodása még mindig magasabb színvonalat és tágasabb horizontot jelent. Éreztem, hogy nekem az eseményeket nem a „Má”-nak, politikai dobogójáról kell néznom, hanem

a história őstornyából, s akkor tisztaban leszek azzal, hogy amit a tudatos keresztény gondolat fokozatos elhomályosodásának neveztem, az a keresztény gondolat fejlődésének szinte refrénszerűen visszatérő válsága, amelyből csak a „Má”-nak szellemi és politikai szerencselovagjai vonhattak messzemenő következtetéseket. A keresztény gondolat igen nagy korszakokat élt át katakombákban, s valahányszor harcot áll és vereséget szenved a tudat fölszínén, megint lebocsátkozik az öntudatlan mélységekbe, az emberi lélek öntudatlan katakombáiba, mintegy magába tér és magához tér, hogy aztán újult erővel törhessen megint a fölszínre. S itt is fogott erősen a történelmi probléma. Egy nem keresztény Európa soha nem lehet egyéb, mint átmeneti állapot: válság, nyavalya, megpróbáltatás. Európának leggyökeresebb életelve, legdúsabb életére, legvalódibb értelme, talánya és megfejtése, kiindulási pontja és végső állomása: a kereszténység. Mert Európát a krisztusi gondolat mintázta ki a római birodalom zürzavarából. A római birodalmat az európai probléma ölte meg. Hiába lett a dáciai ökrörhajcsárból római cézár és a dalmát rabszolgából római császár: a római polgár a pogány világ teremtménye volt, alkalmatlan az új világra, amíg a keresztiséget fel nem vette. Az európai polgárt a kereszténység teremtette meg. Az a tudományos és történelmi illúzió, mely lábrakapott a XIX. század végén, hogy a kereszténység csak történeti alakulat, s nem principiuma Európának, bennem nem tudott gyökeret verni. Nem hittem, hogy a fejlődés folyamán elévül. Nem tudtam hinni, hogy az emberiség a hit és vallás állapotából átfejlődött a tudomány állapotába, s testi és lelki boldogulását ezentúl csakis a földön üdvözítő tudománytól várhatja. A tudományban való hit átváltozott a tudományban való vakhitté, s ez a vakhit kezdte formálni az irodalmakat, a maga homályos és bizonytalan képére. Ebben az időben sokat foglalkoztam mint dramaturg a világ egyik legnagyobb drámaírójával, Ibsennel, a modern dráma nagymesterével, akit nagyon izgatót a kereszténység problémája. Belekapcsoltam saját lelkiküzdelseimbe, melyet ebben a kérdésben önmagammal folytattam. (Itt merültek fel az első gondolatok Szent Genesiusról, a pogány színésről, aki nyílt színpadon kereszténnyé lesz, s a csoda drámaivá való teremtése.) A modern irodalom nagyszabású és jellegzetes alakja a keresztény gondolatnak válságát egy tizfelvonásos tragédiában, a Császár és Galillei-ben fejezte ki legerőteljesebben. Bár én nem így láttam a kérdést, az ő felfogása az én igazságkeresésemben ismét egy lépcső volt. Őt a kereszténység tisztán mint történelmi probléma izgatta, s ebben a munkájában remek irodalmi formát adott annak a felfogásnak, melyet nemcsak Ibsenben és Nietzscheben lehet megtalálni, hanem sok angol filozófusban és Ibsen előtt, s mely jóval a Császár és Galillei megjelenése után magyar nyelven is megszólalt Reviczkynek „Pán halála” című költeményében. Ez a felfogás abban áll, hogy a kereszténység csak a második fejezet az európai emberiség életében. Az első a pogány görögség, mely az érzékiségnek, az örömnak, a testiségnek uralmát hirdette. Ezzel szemben a kereszténység meghozta a lelkiség uralmát, amely azonban nem jelent többé megoldást, hanem csak újabb bonyodalmat. Az emberiség a harmadik uralmat várja, a testiségnek és lelkiségnek harmóniáját.

A kereszténységnek olyatén felfogása, hogy ellensége az életnek, valószínű, öröme csak a XIX. század második felében harapódzhatott el igazán, tehát csakis olyan korszakban, mikor a kereszténység egész társadalmi rétegek előtt rejtélyessé, szinte ismeretlenné vált. Ibsen, Zola, Nietzsche felfogása a kereszténységről merő balhit, melyhez csak az illető írók és filozófusok egyéni élete és fejlődése adja meg a teljes magyarázatot. Ibsennél például, aki más darabjaiban is sokat vívódott a keresztény problémával — nagyon súlyosan esik latba, hogy ő csak egy északi könyörtelen, puritán Krisztust ismert, aki egy kissé Kant módjára mindent az elvont kötelességtudás szempontjából mérlegel. Csakhogy ez a felfogás, mellyel ők úgy dolgoztak, mint a keresztény igazsággal, merőben ellentmond az orthodox kereszténység Krisztusának. A harmadik uralom, a testiség és lelkiség harmóniája, melyet Ibsen a távol jövő-

től vár, megvan már a távoli multban, s megvan már a dogmában, amely sem jobbra, sem balra nem hajolt, s nem alkudott meg sem a szakadárokkal, sem az eretnekekkel, hanem Krisztusban egyformán váltotta és szemlélte az Istent és az Embert. Az Istenemberben eleven valóság az, amiért Ibsen olyan keservesen viaskodott. Azt a nagy kaput, amelyet olyan hatalmas erővel döngelt, a kereszténység már régesrég kinyitotta. A baj az volt — s nem Ibsen az egyetlen, aki így járt —, hogy a theológia nyelvét nem tudták lefordítani a maguk használatára. Ők tanítottak meg engem arra, hogy az én szellemi fejlődésemben mennyire fontos ez a holtnak hitt tudomány, mely nekem élő tudomány, élő igazság, sőt maga az igazság, az út és az élet.

Láttam magam előtt Baudelaire-t, aki a lelkében levő ellentétet úgy fejezte ki, hogy misztikus vagyok és mégsem tudok hinni. Ez a felfogás csinált a lelke mélyéig pogány Tolsztoj-ból álkeresztényt, s a minden ízében vallásos Nietzsche-ből Antikrisztust. A XIX. század nagy konverziói (Huysmans, Strindberg, Tolsztoj) mind-mind kétségbeesett menekülések a hit és vallás eresze alá, a nélkül, a végső meggyőződés nélkül, amely a lelkiakatban gyökerezik, amely tehát irracionális.

Sivárnak és kilátástalannak láttam a XIX. század második felének szellemi áramlatát, mikor az irodalom az életörömet hirdette a kereszténység állítólagos életellenességével szemben, amikor a környezet és öröklés elve győzött a lelkeken, s a racionalizmus és intellektualizmus az akarat erőin. „Az ész csak világító fáklya az akarat útján” — mondja Clairveauxi szent Bernát. Az én hitem is gyökeret eresztett a szabad akarat isteni tanításában s nem kívánczolt a predestináció feneketlen kútjába.

* * *

„Gyermek,
Gyöngé bárány, akit általvernek
Világ bűnének ára
Már hallom, amint szögeznek a fára.”

Sokat gondoltam reá, s gondolatban sokat beszélgettem vele. S magános óráimban éreztem, hogy konfliktusaim véget érnek. Küzdöttem és harcoltam Istenemért — eljött hozzám. Tisztán láttam, hogy aki ennyire Ember tudott lenni, csak Isten lehet. Hiszen a legnagyobb szentjei az Egyháznak tökéletességükben is nélkülöznek bizonyos tulajdonságokat. Assisi szent Ferencből hiányzott minden méltóság, Loyolai szent Ignácból hiányzott a szegényes alázat. Az Ő Istenségének bizonyításához nem kellett több. Ő minden tudott lenni.

Nyár volt. Elutaztam Velencébe. Az Evangélium a zsebemben, gondolataim állandóan vele foglalkoztak. Egy délelőtt egy elhagyott kicsiny templom kicsiny oltára előtt évekig tartó konfliktusaim felszakadtak, térdreborulva zokogtam. Megnyugodtam, Krisztus világosan szólott hozzám mindenem keresztül, s Egyháza pontosan mutatta gondolataim további útját, mely tudtam, hogy most már nyílegyenes lesz, s a katolikus hithez vezet. Hitbeli kétségeim véget értek. Már nem akartam okosabb lenni. Eszembe jutott Pasteur, aki magáról azt mondta: „Mivelhogy olyan sokat tanultam, olyan vallásos vagyok, mint egy bretagnei parasztember, de ha még többet tanultam volna, olyan valóságos volnék, mint egy bretagnei parasztasszony”. Az én Krisztushitem nem ment keresztül a hitetlenség, az evolúcionizmus, az anarkizmus iskoláján. Egy pillanatig sem voltam soha pogány, nem voltam atheista és nem voltam agnosztikus. Elolvastam az ilyen irányú könyveket, de kezdettől fogva a legnagyobb hévvel fordultam szembe minden homályos és határozatlan modern szkepszissel. Chesterton a maga új és forradalmi igazságait a katolikus Egyház dogmáiból építi fel, az én gyermekkoromba visszanyúló Istenhitem a katolikus dogmákban magától értetődően találta meg szépséges formáját. Elolvastam az egyháztagadó és az Egyházat magasztaló írásokat. Arra hamarosan rájöttem, hogy a tisztán intellektuális írónak nem kell mindent elhinni. Rájöttem, Isten

tudja már hányadszor, hogy az Egyház kincsházában olyan értékek vannak, amelyek a modern áramlatok világánál új tűzben és fényben ragyognak, hogy az Egyház életnevelői gyakorlata, majdnem kétezeréves praxisa az emberi életnek és az emberi léleknek sokkal mélyebb és sokkal bensőbb ismeretéből táplálkozott, mint a modern tudósok tintaszagú elméletei. Magamon tapasztaltam, hogy az ember szociális és erkölcsi válságainak egyetlen orvossága van: a kereszténység, mégpedig abban a bőséges és kimeríthetetlen formájában, ahogy a katolikus Egyház fenntartotta. 1900 éve áll azon a gyenge kősziklán, melyre Krisztus építette. Csodálatos volt, mert haladó volt és makacs, forradalmi és konzervatív. Csak a renaissance pápák lóttek túl a célon, mert nem számoltak az étellel, túllépték a tág határt, melyet az Egyház univerzálitása szabott.

Velencében ráérttem végleg beállni abba az univerzális közösségbe, melybe olyan régen vágytam. Milyen az igazi keresztény? Miben különbözik tudása például a szabadgondolkodótól? A keresztény tudását a hit inspirálja, s míg a fejével gondolkodik, a szívével érez, s bár teljes hódolattal és tisztelettel van a fej iránt, olyan glóriát is lát körülötte, mely nem az ész sugárzása, hanem a diadalmas lélek ragyogása. Krisztusban szemléli a tökéletességet, a mintaképet, az utól nem érhető ideált, a szentekben a gyönyörű életutat, az önlégyzés fönséges skáláját Krisztus felé. A tudás és hit nem mint ellentétek élnek lelkében, nem konfliktusokat és ellenmondásokat idéznek fel benne, hanem a legtermészetesebb harmóniában vannak egymással. Becsüli a tudományt, de nem becsüli túl, mert a hit megtanította az igazi alázatosságra, amely nélkül az ember nem alkothat nagyot. Amikor az ember legjobban alázta magát Isten előtt, akkor emelte a legnagyszerűbb, a legimponálóbb dómokat, s akkor vált ő maga is nagyszerűvé és imponálóvá. A tudás sohasem szabadíthat meg bennünket a miszticizmustól, mert sohasem szabadíthat meg a titkoktól.

Velencében az Evangélium mellett egy régiségboltban talált könyv volt olvasmányom. Jacopo de Voragine: Arany legendája. Ez a remek könyv, melyet néhány évvel később egy kiváló esszéista és fordító ültetett át latinból a legnagyobb körültekintéssel, nagy hatással volt reám. Ez a könyv a középkorban a legismertebb és legnépszerűbb könyv volt, s a századforduló után a kitűnő Theodor de Wyzeva új fordításában nagyon kedvelt olvasmány lett. A XIII. századtól a XVI. századig száz meg száz kéziratban és kiadásban forgott közkezen, dacára, hogy latin nyelven volt írva, sőt olyan latin nyelven, melyet a humanisták nagyon lenéztek. A reformáció, meg a XVIII. század encyklopédistái meg éppen halálos csapásokat mértek a könyvre. A boldoggá avatott Jacopo de Voragine, aki a középkor egyik legszebb könyvét írta meg, sok gyönyörű katolikus dolgot konzervált számunkra, de Theodor de Wyzeva ma is félti még az időktől, s az előszavában azt mondja, hogy a könyv nem mindenkinek való, s ne olvassa az, aki nem hisz, és nem tud hinni. Nekem sokat jelentett szellemi fejlődésemben. Ő azt mondja, hogy nem való hitetleneknek. Én éppen az ellenkezőjét hiszem. Stílusa olyan primitív és olyan meggyőző és erőteljes, hogy elsősorban hitetleneknek való. S milyen aktuális ez a könyv minden időben. Csupa fényes illusztrációja a keresztény erkölcsnek és nevelésnek. A legalázatosabbak fején ragyognak itt a legbüszkébb koronák, s a leggyengébb női karok osztják a legkeményebb csapásokat. Igaz, hogy egy-egy epizódnak leírása, nem ártatlan ifjúságnak való. De én már csak a szellemét szívтам magamba, s tisztában voltam azzal, hogy ez a hibája a legnagyobb erényéből fakad. S amit meg kell bocsátanunk Shakespeare-nek, azt meg kell bocsátanunk egy régebbi írónak is, aki a középkor nem finnyás embe-
reinek írt. Ez a könyv ma is eleven érték, eleven valóság. Zengő harmonája egy keresztény világnak, melyet nem lehet elnémitani. Aranyfája az életnek, melyet nem lehet eldisputálni szürke teóriákkal. Friss kút, ahol minden lélek ma is csak úgy felüdülhet, mint háromszáz vagy hatszáz évvel ezelőtt. Szent Erzsébet rózsái sohasem hervadhatnak el. Lelki konfliktusaim után ilyen csendes szigeteken pihentem meg még sokszor. Tudtam és éreztem, Krisztus velem

van, mert állandóan a földön van, s naponta ezer és ezer oltáron áldozza fel testét és véré. Ő az Ő Egyházában nyilvánvalóvá és elevenné, örökké jelenvalóvá lett. Azt is tudtam, hogyha senki sem fogja tudni, akkor is hozzátartozom. Az Egyház nem absztraktum, nem theológia, nem elvontság, nem idea, hanem Krisztus jelenvalósága a Földön. De együtt az is tudtam, hogy még sokat kell dolgoznom, teljesen meg kell érnem, hogy eljuthassak oda, ahova kíváncsozom, de már voltak érveim sok mindenre.

Egy alkalommal hajókirándulásra mentem egy nagyobb társasággal. Akkoriban divatos volt modern atheista könyveket olvasni, s mindenki „szabadgondolkodó” volt, ami alatt azt értették, hogy csak azt szabad gondolni, amit ők gondoltak. Egy fiatalember nagyon magasztalta a könyveit és a vallás babonáiról beszélt. Omlóttek szájából a közhelyek: — Művelt ember nem lehet keresztény, a kereszténység szemben áll az étellel, a tudománnyal, a haladásal és más effélével.

Hogy pontosan szó szerint mit válaszoltam, nem tudom, de az ellenérveim, meggyőződésem és hitem szerint ezek voltak. Elsősorban bizonyítottam, hogy a Messiás eljövele megtörtént, s a Messiás nem más, mint Krisztus. Krisztus az egyetlen történelmi példa, mely elűt a többitől, s azért az ő kérdését nem oldhatja meg semmiféle pozitív történetírás. Ő a szó, a tett és a gondolat tökéletes hármassága. De aki azt hinné, hogy Krisztus mint történelmi jelenség, csak Istenvoltánál fogva hat ilyen különös és egyetlen módon, megint tévedne, mert Krisztus történelmi szereplése abban is elűt minden más történelmi szerepléstől, hogy a legemberibb, melyet a világ valaha látott. Nemcsak azért áll az egész emberi történelemnek fölőtte, mert Isten, hanem azért is, mert Ember, sokkal emberebb és emberibb, mint bárki előtte és utána volt. Érdekes, hogy ezt másfélezer esztendővel ezelőtt milyen tisztán és erősen érezte az Egyház. A tökéletes emberi életet csakis maga Isten élhette át a történelemben, s manapság igazán azt kell mondanunk, hogy a történettudománynak ma sokkal inkább tisztában kellene lennie Krisztus Isten- és Ember-voltával, mint volt ezer esztendővel ezelőtt.

A legnagyobb történelmi alakok is tépettek és zavarosak, a legvilágosabb történelmi események mögött is homályos, alig sejthető okok lappanganak. Így érthető csak meg a középkornak és az újkornak az a sok kiváló szelleme, akik a történelemben csak egy valóságot láttak: Krisztust. Minden egyéb csak részletes, töredékes, homályos valóság. A legtöbb nagy történelmi alak beszennyezte magát — kénytelen volt vele. — Még azok a legtökéletesebbek — persze csak aránylag —, akik Krisztuson mintázták az életüket.

Minden történelmi eseménynél felmerül az a gondolat, hogy másképpen is lehetett volna. Az Evangéliumból ez a másképpen való lehetőség csudálatos szépséggel van kiküszöbölve. Az áruló Júdás, bármennyire áruló is — nem faktor, csak empirikus eszköz, nem nyúlhat bele a dolgok folyásába, csak végrehajtója az isteni plánumnak. Habár ő lett az árulás típusa és szimbóluma a világon, nem olyan, mint a többi történelmi áruló az urával szemben, mert hiszen Krisztus tudja, hogy Júdás lesz az árulója. Júdás gonosz, de mégsem az ő gonoszága veszti el Krisztust. Júdás áruló, de mégsem az ő árulása okozza a Golgothát. Ez sem ismétlődött meg többé a történelemben, ahol minden árulás zavaros, homályos, véletleneken múló, véletlen következményekkel járó: Így erről az oldalról is igaz, hogy Krisztus élete nemcsak a legtranszcendentálisabb, hanem egyúttal a legtörténelmibb valóság.

Válaszoló a másik állításra. A kereszténységet gyakran illették és illetik ma is azzal a váddal, hogy detronizálta a győnyört, glorifikálta a szenvedést, és így az élettagadás alapjára állott. Ámde a szigorú igazság az, hogy a kereszténység, mely egy pozitívumból, Krisztusból indul ki, mint az Evangélium több helye igazolja, nem azt hirdette, hogy az öröm életellenes, hanem arra helyezte a hangsúlyt, hogy a fájdalom és a szenvedés nem életellenes. Az antik világ összeroppanása után nem az örömet kellett védelmezni, hanem a szenvedést kellett igazolni. A megfeszített Isten a szenvedést, amely mint

fenyegető rém kísértett az antik világban, diadalmas életprincipiummá emelte: Eddig az örvendező ember sem lehetett boldog, ezután a szenvedő ember is lehet boldog. A szenvedés csak addig volt boldogságellenes, amíg az emberek félték tőle. A romantikus Novalis azt mondta, hogy gyönyör a szenvedés, ha szeretjük. A keresztény tradíció Máriát, hol a Fájdalmas Anyának, hol a Boldogságos Szűznek nevezi, s ebben az ellentétben nincs ellenmondás. A mártírok mosolya, a szentek glóriája a boldogsággá szublimálódott életküzdalem.

A keresztény azért nem fél a szenvedéstől, mert fél az Istentől, s azért nem fél a haláltól, mert az életet sem véges voltaért szerette. A pillanat értéke a kereszténységben át van teremtve. A pillanatok nem egymás után lepergő gyöngyök, lehulló rózsák, külön valóságok, hanem csak óramutatói az örökkévalóságnak. Valamint egy gyűszűnyi borban meg van az egész hordó bor zamata, minden pillanat kelyhéből az örökkévalóság itala gyöngyözik a keresztény ember feié.

Hogy lehet ezt a magas erkölcsi ideált megvalósítani, melyet a kereszténység szelleme így állít az ember elé? Aquinói szent Tamás maga azt mondja, hogy az ember sohasem szabadulhat meg végleg a bocsánandó bűnöktől, ami más szóval annyit jelent, hogy minden örömet, minden vágyat, minden kívánságot nem lehet beleilleszteni abba a rendbe, melyet az ideál segítségével, Krisztussal teremtünk az életben. A bocsánandó bűn a saját erkölcsi rendünknek megszakítása vagy áttörése. Goethe ezt úgy fejezte ki a Faustban, hogy: „Es irrt der Mensch, solang er strebt”.

Hinni kell Krisztusban, aki világosan szól hozzánk, s Egyháza pontosan mutatja az utát.

Jászai Mari, aki szintén jelen volt ezen a kiránduláson, nagy figyelemmel hallgatott, s nagyon meg volt hatva. Benne bizonyos reakció élt a katolikus vallás iránt, mert túlságosan istenes apja vele nagyon rosszul bánt. Multjában és képzeletében másképp találkozott a keresztény gondolattal, melyet én, bár nem készültem, friss meggyőződéssel és hittel adtam elő. Könnyezett, amikor abbahagytam a beszédet, többen tapsoltak, gratuláltak, s én éppen olyan alázatosan fogadtam a dicséreteket, mint kiskoromban. Én mindig bíztam magamban, de sem az elismerés nem befolyásolta károsan a munkámat, sem a félreismerések nem értek fel hozzám. Ez alkalommal boldog voltam, hogy megértettek, hogy nem hiába dolgoztam és viaskodtam Istenemért. Örültem, hogy meggyőztem másokat is a magam igazáról.

A kirándulást követő napon, kora reggel egy szép tiroli fából faragott feszületet kaptam Jászai Maritól, melyet most is legszebb emlékeim között őrzök.

Mélységes meggyőződésemet 1900-ban megpecsételtem azzal, hogy felvételtem magam az Egyházba.

* * *

Az én Krisztus-hitemet majdnem ötven esztendő szentelte és szilárdította meg. Bizom rendületlenül az Egyház megmaradásában és felülmaradásában — mert abban a pillanatban, amikor ebben nem tudnék hinni, értelmetlenné válnék rám nézve az egész élet. Nem tudok hinni semmiféle pogány vagy keresztény eretnokség végső diadalában, mert minden eretnokség bálványimádássá válik azzal, hogy egy eszmét, egy reformot vagy egy szenvedélyt szegez szembe az Egyház sokoldalú, s az életet mindenestől átölelő teológiájával és filozófiájával szemben. Ma is az Egyház keretei között érzem az életet, mely nem a Ma és nem a Holnap. Ebből a magasságból nézve a világot, könnyen hordoztam a konverziómból fakadó vádakat. A zsidók antiszemitát, a keresztények zsidót láttak bennem. De én kezdettől fogva tisztában voltam azzal, hogy ez az én keresztm, melyet Krisztus dicsőségéért ezen a földön életem végéig hordanom kell.

SZENT BONAVENTURA

Éneke a gondviselő Krisztushoz

Jézus. dicsőült, szent Király,
Isten Fia s ember fia,
Jézus, szemérmes gyöngyvirág,
szülvén a szép Szűz Mária,

mikor e boldog, szűzi tő
keservekkel telisteli,
drágalátos, gyöngéd szülő
gyötrelme jármát cipeli,
szerelmes Anyád reszkető
arcát áztatják könnyei,
szorgos dajkád mikor merő
kínna telt kelyhét szürcsöli

s kereszt tövében álldogál,
felpillant, s függve rádtalál,
birkózáva véled zord halál,
zokogva, csaknem holtra vál,

te, látván, kit a kín epeszt,
bánattól sujtott, bús Anyád,
a tiszteleltre érdemest,
kit szíved boldogságra szánt,

s a tanítványt is látva ott,
kit szeretsz, a szerelmetest,
ki hozzád hűn ragaszkodott,
Jánost, a szívben jellemest,

a kettőt szólítván, mesés
szelíd szavakal: rábízád
Anyádra tanítványod és
tanítványodra bús Anyád.

Ó, mely csodálatos csere!
Mely egyenlőtlen osztozás!
Vigasztalanság üröme!
Orvendetes vigasztalás!

Anyád gondjába öre lép,
Mester helyett a tanuló,
az oldalán helyet cserél
Istennel a földönfutó,
Király helyett kopott cseléd.
Anyád mellett a gondozó!

Kegyedbe azért, Jézusom,
ajánlom én is magamat,
te légy türelmes gondozóm
viselni terhes gondomat,
hogy Boldogságos Pártfogóm
fogván előtted pártomat,
túljutva minden zátonyon,
érjem az örök partokat!

Szedő Dénes O. F. M.

SZENT BONAVENTURA

Éneke Jézus szomjúságáról

Jézus, édes emlékezet,
szomjúhozó szent szerelem,
elmének édes élvezet,
szomjúság-oltó kegyelem,

mikor elnyúltál véresen
a pellengérnek peremén,
magad áldozván szívesen
örök váltsággul népedért,
mikor, bánkódva képeden,
föld arca elsötétedék,
téged szemléle meztelen
látvány gyanánt e nemzedék,
kigúnyol minden ellened,
barátod sincs egyetlenegy,
dúlják a tested vasszegek,
gőrcs húzza össze ideged,
meggyűlik lázas öt sebed,
folyatván véres nedveket,
megrendül húsod reszketeg
s fogytán erőd is, eleped,

szomjúság kinzott, epedő,
szomjú vágy, vérrel fizető,
szomjúság, jókért repeső,
üdvösségünkért remegő,

kegyesen szóltál: *Szomjazom,*
ember bizalmát akarom,
örök üdvét áhítozom,
érte magam befáldozom.

Ó, olthatatlan szomjúság,
barátságodba szólító!
Ó, szívből sarjadt szomjú vágy,
húsbéli vágyat hallató!

Feléd fordítsad szomjamat,
borítsad lángba vágyamat,
kerüljek bűnös szomjakat,
míg megtelelem Forrásódat,
mely eleven vízzel lakat,
békém se fogyva sohanap,
hogy örökkéig lássalak,
bírván boldog országodat!

Szedő Dénes O. F. M.

KATOLIKUM ÉS MODERNSÉG

Korunkat a szellemtörténet talán „humanizmusok mérközése” címszó alatt fogja tárgyalni; egy második Renaissance hajnalán élünk — a válságkorok minden kaotikus kísérőjelensége közepette —, amely azzal az igénnyel lép fel, hogy az embernek egészen új fogalmát hozza és az eddigtől merőben eltérő, új világot teremtsen. Mindenki több emberségért harcol, mindenki humanistának nevezi magát: a polgári liberalizmus hívei éppen úgy, mint a marxisták, az egzisztencialisták vagy a különböző keresztény filozófiai irányzatok képviselői. A modern humanizmus sokféle árnyalatát elhanyagolva, azt mondhatjuk, hogy a küzdelem végeredményben a keresztény és az ateista humanizmus között folyik. A mai kereszténység egyik legnagyobb problémája az új humanizmushoz való viszonya, mely az Egyházon kívül, sőt részben ellene alakult ki és kétségkívül roppant hatóerejűnek bizonyul.

Először is lássuk, mi ennek az ateista humanizmusnak a lényege. Talán legtömörebben a kérdés egyik legnagyobb szakértője, Henri De Lubac francia jezsuita atya fogalmazta meg: „Az új ateizmus misztikus természetű immanenzizmus, amelyre jellemző az emberiség fejlődésének világos tudata”.¹ Az új humanizmus kizárólag a földre rendezkedik be; kizárólag az időben, a történelemben él, nem hajt gyökeret az örökkévalóságban. Az új ateizmus, a régivel ellentétben, nem elégszik meg a transcendens realitás tagadásával, nem elégszik meg azzal, hogy az Istent kiküszöböli az emberi életből, mint a földi boldogulás akadályát, hanem valláspótlékot, misztikát is nyújt: az embert istenné teszi és felszólítja, hogy uralkodjék a földön. A technikai fejlődés szédületes lehetőségeit adja a kezébe és a modern ember megrészegedve a szeme előtt megnyílt végtelen távlatoktól, tabula rasat csinál mindabból, amin az eddigi társadalmi berendezés nyugodott, átszervezi az egész evilági rendet, merőben új kultúrát hoz, amelynek legjellemzőbb vonása az univerzalitás; a klasszikus humanizmussal szemben, amely felfedezte az embert mint egyéniséget, az új humanizmus az embert elsősorban mint kollektív lényt tekinti.

Durva vonásokkal felvázolva így fest az ellenfél, amellyel a mai kereszténységnek szembe kell néznie, mert ez egy történelmi adottság, amely előtt nem lehet szemet húnyni. Milyen legyen a keresztény magatartása vele szemben? Ezt a kérdést minden öntudatos katolikusként fel kell tennie magában és tanulmányozni a válaszokat, amelyeket a nagy keresztény gondolkodók adnak rá. Nagyon tanulságos ebből a szempontból a francia katolicizmus, amelynek egyik központi problémája éppen a kereszténység és a modern humanizmus viszonya. Náluk találjuk a legnagyobb irodalmat erről a kérdésről és náluk rendezik a legtöbb vitát és ankétet erről az izgalmas témáról. Nem véletlen, hogy Páris érseke, Suhard kardinális volt az első katolikus egyházi ember, aki egész pástorlevelet szentel ennek a tárgynak. (L. Esort ou Déclin de l'Église c. 1947 nyarán kiadott körlevelét.) A magasszínvonalú francia katolikus folyóiratok, mint a jezsuita kézben lévő *Dieu Vivant*, *Études*, *Témoignage Chrétien*, (és ez utóbbinak *Monde Nouveau* címen kiadott sorozata), a perszonalista Emmanuel Mounier szerkesztésében megjelenő *Esprit* és a dominikánusok által kiadott *Économie et Humanisme* állandóan napirenden tartják ezt a kérdést, sőt gyakran foglalkozik vele a nem kimondottan katolikus, de humanista Nef és a kitűnően szerkesztett, protestáns *Réforme* című folyóirat is. Alig van francia katolikus gondolkodó és publicista, aki könyvet vagy legalább tanulmányt ne szentelt volna a kérdésnek vagy hozzá ne szólt volna az ilyen

¹ L. Henri De Lubac: *Le Drame de l'humanisme athée*. (Spes, Paris 1945.)

tárgyú ankétekhez. (L. az Esprit folyóirat ankétjét: Monde Chrétien- Monde Moderne 1946 aug.—szept.)²

A következőkben többször hivatkozunk Suhard bíboros pásztorlevelére, és főleg kiindulópontját tesszük magunkévá. Félreértések elkerülése végett le kell szögeznünk, hogy ha az alábbiakban általában a kereszténységről beszélünk, azt mint történelmi jelenséget nézzük, amely változásoknak van alávetve. A pásztorlevél is megkülönbözteti az Egyház evilági arcát és természetfölötti arcát. A Kinyilatkoztatás, a hitigazságok változatlanok, de az Egyháznak van egy földi síkja is: a kereszténység a történelemben, az időben is él, és mint történelmi jelenség változásokon megy keresztül. Az örök igazságnak a történelemben meg kell testesülnie, mint ahogy Krisztus is testet öltött a földön. A történelem adja mintegy az anyagot, amelyet az Egyház megszentel, a történelemre szükség van, mint ahogy a testre szükség van, mert a kegyelem is a természetre épít. A kereszténység korok szerint más és más civilizációt ölt fel, mint valami ruhát, és le is veti, mint az ember ócska köntösét; mindez nem érinti az Egyház örök lényegét.

Aki a megtestesülés nagy titkát átéli, az nem lehet azon az állásponton, hogy semmi közünk az istentelen modern világhoz, mert a keresztény eszménynek ebben az ateista világban is testet kell öltenie. Terméketlen álláspont akár állandóan támadó, akár állandóan védekező magatartásra buzdítani a mai keresztényeket és átengedni a világot az ördögnek. (Természetesen vannak olyan kényszerítő külső körülmények, amikor a kereszténység pusztá léte forog kockán és kénytelen legalább átmenetileg kizárólag védekező vagy támadó magatartást tanúsítani. De félő, hogy az ilyen állapot előbb-utóbb a katakombavagy gettókereszténységhez vezet, és akkor hogy lehetünk a világ világossága, a föld sava és az emberiség kovásza?) A francia katolicizmus abban a szerencsés helyzetben van, hogy nem kell pusztá léteért és pro domo harcolnia és valóban a Megtestesülés dogmájának megfelelően apostolkodhatik, hogy az egész modern világot megváltsa. Szemét az örökkévalóságra függeszti, de kezét ugyanakkor a kor ütőerén tartja és magáévá teszi a mai ember minden olyan vágyát, amely nem ütközik örök törvényekbe. Azt vallja, hogy a kereszténység, amelynek hivatása megszentelni a világot, nem vonatkoztathatja el magát bizonyos történelmi adottságoktól, kell, hogy legyen benne bizonyos „hisztórizmus”, vagyis, hogy megértse a történelem hívását, felismerje az eszméket, amelyek a jövőtől terhesek és amennyiben ezek nincsenek ellentétben a keresztény tanítással, tegye azokat magáévá, még ha a kereszténység konzervatív és nyárspolgári elemei ellenzik is.³ A francia katolicizmus valóban így jár el, szociális téren progresszív, mondhatnók forradalmi. Egyházi férfiak a leghaladóbb szellemben szólnak hozzá korunk legégetőbbben aktuális kérdéseire, így legutóbb Gerlier érsek, a francia sztrájkokkal kapcsolatban magáévá tette a munkások követeléseit. Riquet jezsuita atya a Notre-Dame-ban tartott nagyböjti prédikációit a kapitalizmus kérdéseinek szentelte és a legnagyobb egyházatyák tekintélyével támasztotta alá antikapitalista tanításait.⁴ Chaillet atya lapja, a Témoignage Chrétien és a lap számos közgazdasági tárgyú kiadványa a leghaladóbb szellemben foglalkozik a termelés, a termelőeszközök, az államosítás stb. kérdéseivel. Katolikus gyárosok és vállalkozók, mint például Barbu, önként alakították át vállalataikat olyan munkaközösséggé, ahol a munkások maguk irányítják a termelést és részesednek a haszonból. Fiatal francia papok százai élnek Páris Vadonában, munkásként szegődnek el a gyárakban, osztoznak munkáteststvéreik minden gondjában, elmennek velük kocsmába, tüntetésekre, kommunistagyűléseikre, egyszóval vállalják a munkások életét. Mindezt a francia fópapság egyenes utasítására teszik, az Incarnatio nevében; mint a

² L. még a Jeunesse de l'Église és a Témoignage sur la Spiritualité moderne sorozatot.

³ A kereszténység és a történelem viszonyáról l. Daniélou: Christianisme et histoire. Études 1947. szept. Fessard: Théologie et histoire Dieu Vivant no 8. Jeunesse de l'Église sorozatban: Église et Histoire.

⁴ Könyvalakban is megjelent Le Chrétien face à l'argent címmel.

kovász a tésztában, elvegyülnek a mai ember életébe, hogy felemeljék azt. (L. A francia püspöki kar 1945 februári kiáltványát.)

A pásztorlevél élesen elítél minden olyan magatartást, amely az „integrizmus” nevében késlelteti a keresztyénséget abban, hogy a világot áthassa. Az integrizmus megcsonkítja az Egyház fogalmát, mert csak a változatlan és időtlen arcát látja és aktivitását kizárólag a transcendensre korlátozza. Páris érseke egyaránt helyteleníti a doktrinális, a taktikai és az erkölcsi integrizmust. „A Kinyilatkoztatás az Egyház legnagyobb kincse — mondja a bíboros —, hozzányúlni szentségtörés és öngyilkosság lenne. Féltekenyen kell őriznünk a véglegesen megszövegezett dogmákat, de a Kinyilatkoztatást ne azonosítsuk a különféle teológiai iskolákkal... A hit kettős forrásból táplálkozik: a Szentírásból és a hagyományokból. De a hagyomány nem jelenti valamely holt anyagnak mechanikus átadását, hanem élő kapcsolatot, az örök igazságnak haladó szellemében való megnyilvánulását, mert bár az igazság változatlan, minden kor más arcát fedezi fel. Lerini Szent Vince fontos megkülönböztetést tesz ezen a téren. Hogyan — kérdi —, hát a vallás nem fejlődhet Krisztus Egyházán belül? De igen — mondja —, egy feltétel mellett: ha csakugyan haladásról és nem meghamisításról van szó. Haladni annyit, mint olyan módon fejlődni, hogy azért önmagunk maradjunk.” Őva inti a katolikusokat attól, hogy az integrizmus nevében negatív magatartást tanusítsanak a modern világgal szemben, nemcsak azért, mert a jogos változtatásokkal szemben való bizalmatlansággal meggátolják, hogy a katolicizmus a világot áthassa, az átlagkeresztyényeknek pedig jó ürügyet szolgáltatnak arra, hogy tétlenek maradjanak, de legfőképpen azért, mert „a folytonos gyanakvás, ha már megszokássá válik, ellentétben van a keresztyény felebaráti szeretettel”.

Helyteleníti az ú. n. „taktikai integrizmust” is, amely a mai emberre rá akarja kényszeríteni a hitet és az igazságot. Akkor mennyivel vagyunk jobbak — kérdi —, mint ellenfeleink, akik a propaganda erőszakos lélektani ráhatásához folyamodnak? Nem kevésbé elítélőleg nyilatkozik az „erkölcsi integrizmusról”, amelyet főleg a quietisták és a janzenisták képviselnek. A quietisták azt mondják, hogy a földi élet mit sem számít az örökkévalóság mellett. Miért is viselné szíven az Egyház a világ sorsát? — mondják — cselekvésre semmi szükség, bízunk mindent a gondviselésre. A janzenisták szerint a világ gyökerében rossz, ezért kibékülésről szó sem lehet, csak szakításról. A hívőnek nem kötelessége, hogy befolyásolja az eseményeket, hanem, hogy magánéletében Krisztus igazi tanítványa legyen. Akik így gondolkodnak, a pásztorlevél szerint, vétkeznek a Megtestesülés törvénye ellen. Valóban, sokan nem értik meg, hogy a keresztyénség csak akkor igazi keresztyénség, ha transcendens és immanens is egyszerre. A transcendens nem jelenti azt, hogy el kell szakadnia a világtól, hanem azt, hogy az ember végcélja több, mint az, hogy a földön boldog legyen.

A francia katolikus írók és gondolkodók között elég ritka jelenség az ilyen „integrista”, de van erre is példa és tanulságos az ő álláspontjukat is tanulmányozni. Ilyen a skolasztikus Gilson, aki nem tartja lehetségesnek a szintézist a modern világ és a keresztyénség között. Szerinte a keresztyénségnek nem lehet feladata az, hogy küzdjön egy igazságosabb evilági rendért — márpedig az új humanizmusnak ez egyik legfőbb programja —, a keresztyénségnek a bűn ellen kell küzdenie. Az Egyháznak csak egy feladata lehet: az, hogy az evangélium üzenetét megőrizze a maga tisztaságában, hogy az egyetlen szükségességgel törődjék, a többi magától adódik. Azt tartja, hogy a keresztyénség csak vallási téren forradalmi, társadalmi téren viszont konzervatív. „Az új világért folytatott harcban a keresztyénségnek csak annyi szerepe lehet — mondja —, hogy majd ha az ember eljutott a küzdelem végére, megvigasztalassa őt ezért a boldogságért.” Mert az ember rájön, hogy a földön elérhető legnagyobb boldogság is csak nyomorúság.⁵

⁵ L. hozzászólását az Esprit ankétjéhez (1946. aug.—szept. szám.)

Gustave Thibon a „realizmus” nevében tiltakozik minden olyan kísérlet ellen, amely meg akarja keresztelni a modern humanizmust.⁶ „Nem az a kötelességünk — mondja —, hogy magunkhoz vonzzuk a tisztátlant, hanem, hogy önmagunkban megvalósítsuk a teljes tisztaságot. Ne hajoljunk szeretettel a karikatúra fölé, hanem mutassuk meg a világnak Krisztus igazi arcát: ne közeledjünk a hamis ideálhoz, hanem igyekezzünk mentől jobban megkülönböztetni magunkat tőle.” Thibon attól fél, a „forradalmi” katolikusok meghamisítják az igazságot, hogy ezzel közelebb hozzák a mai emberhez. Pedig nem arról van szó, hogy egy jótányit is engedjünk az igazságból, érvelnek azok a katolikusok, akik a haladás hívei — hanem, hogy megmutassuk annak aktuális arcát, és azt hányják a Thibon-féle tradicionalisták szemére, hogy az örökkévalót összetévesztik azzal, ami nem időszerű. Az igazság olyan gazdag, hogy a világ végéig van mit kiaknázni és felfedezni benne. Kétséggkívül minden kor szívéhez más és más dogma szól jobban, ami nem jelenti azt, hogy a többit el kell vetni; a szentség stílusa is szinte korok szerint változik, de azért a szentség ugyanaz. Az integrizmus hívei a doktrínát féltik, pedig amikor mintegy „aktualizáljuk” az igazságot, az apostolkodás pedagógiai fogásáról van szó: már Szent Pál is azt kereste, ami megtérítendő hallgatóságával összeköti őt: másképpen beszélt a római fórumon, mint a görögök vagy a zsidók előtt, de azért ugyanazt az igazságot hirdette.

Thibon nem tudja az új humanizmusnak megbocsátani, hogy lázadásból született. Ezzel szemben De Lubac, a hisztórizmus legfőbb képviselője a francia katolikus gondolkodók között, azt mondja, hogy vannak az emberiség javát szolgáló történelmi erők, amelyeknek eredményességéhez bizonyos ressentiment is hozzátartozik. Thibon szerint az új ateista humanizmus, amelynek a *Non serviam!* a mozgótagja, soha nem vezethető vissza Istenhez. Elfelejteti azt, hogy a gyűlölet sokszor invertált szerelem és a blaszfémia esetleg előbb vezet Istenhez, mint a közömbösség. Maritain, az újthomizmus legnagyobb képviselője, már sokkal nagylelkűbb a modern ember tévedéseivel szemben: javára írja, hogy lelkesedésből vétkezett és nem lanyhaságból, mint a polgári humanizmus gyermeke.

Maritain tökéletes megtestesítője a modern apostolnak, aki rendelkezik mindazokkal a képességekkel, melyeket Suhard kardinális a katolikus szellemi elittől elvár; ő valóban kidolgozta az új Summát, amely alapjául szolgálhat annak a nagy szintézisnek a kereszténység és a modern világ között, amelyet a pástorlevél sürget. A *L'Humanisme intégral* egy ilyen Summanak tekinthető; ebben a grandiózus műben a thomizmus fényénél átgondolja korunk összes nagy problémáit és az ateista humanizmussal, amely megcsonkítja az ember fogalmát, kiküszöbölve belőle a természetfölötti, szembeállítja az igazi, az integrális humanizmust, amelyet a kereszténység képvisel. Aki az embernek csupán emberit akar nyújtani — mondja Aristotelesszel —, boldogtalanná teszi, mert az, ami benne a lényeg, vagyis a szellem, többre vágyik, mint tisztán csak emberi életre. Maritain thomizmusa hajlékony és progresszív: ugyanakkor, amikor doktrinális síkon nem ismer megalkuvást és energikusan megcáfol minden téves modern tanítást, szeretet, szimpátia lojalitás vezeti a megtérítendőkkal szemben. Elismeri, hogy a modern ateizmusban vannak hiteles emberi értékek is, és szánalommal látja, mennyi nagylelkűség és jószándék áll itt téves célok szolgálatában, hiszen az új humanizmus kiindulópontja az, hogy rehabilitálni akarja az emberi méltóságot. Az új thomizmus nagy apostola szerint a gyakorlati keresztény filozófia hivatása napjainkban csak az lehet, hogy a tévedésekkel szinte egybeforrt igazságokat megtisztítsa a hozzájuk tapadó eretnekségektől és így megmentve belőlük azt, ami hiteles érték, beilleszti őket a keresztény filozófia nagy rendszerébe. Mint thomistának, természetesen elsősorban az a feladata, hogy felhívja a mai ember figyelmét arra, ami az ember örök célja és figyelmeztesse, hogy az ateista humanizmus ebből a szempontból nem igazi humanizmus.

⁶ Gustave Thibon: *Le Retour au Réel* (H. Lardanchet 1943.)

Az „új Summa” kidolgozásában a francia jezsuitáknak viszont az a szerepük, hogy arra feleljenek meg, mi legyen a katolikusok gyakorlati magatartása korunk nagy kérdéseivel szemben; hogy a mai kereszténység hivatását történelmi síkon kifejtse; hogy rámutassanak az új humanizmusnak azon értékeire, amelyek „megkeresztelhetők”. Mert kétségtelenül vannak a mai embernek olyan törekvései, amelyek a teológiai erényekkel alátámasztva és vallási távlatokba állítva nemcsak evilági, hanem örök üdvét szolgálhatják. Így például önmagában véve nem bűn az a törekvés, hogy földi sorsának intézését kezébe vegye és uralkodjék a föld felett. Hiszen a Genézis egyenesen felszólít bennünket erre. Az, hogy az új humanizmus megszervezi a társadalmi és gazdasági erőket, ezzel minimálisra csökkentve a véletlenek, a különböző csapások szerepét, és ezáltal megkönnyíti az ember életét a földön, még nem bűn. A tévtan csak ott kezdődik, hogy a mai ember egy kizárólagos földi paradicsomról álmodik és megelégedezik a természetfölötti hivatásáról. A keresztény is birtokába akarja venni a földet és le akar győzni mindenféle fatalitást, de nem azért, hogy idelent végleg berendezkedjék, hanem, hogy az ember által meghódított földet végül felajánlja Istennek és a föld megszentelődjék.

A modern ember a technika segítségével akar a föld felett uralkodni, természetesen ezért a technikát nagyra becsüli. Akörül, hogy a technikai haladás mennyiben gátolja vagy szolgálja a lelki haladást, már sok szó esett,⁷ de még mindig sokan félreértik a kérdés lényegét. A technika önmagában nem rossz, sőt elősegítheti az ember boldogulását a földön — márpedig kötelességünk ezen is dolgozni —, minden azon múlik, hogy hogyan élünk a technikai haladással, ahogy arra legutóbb Maritain is rámutatott az UNESCO-ben tartott beszédjében. Az új humanizmus fanatikusan hisz a haladás gondolatában és ez a hit hatalmas mozgatóerőnek bizonyult, amelyet főleg a kereszténység ellenfelei aknáztak ki. Pedig a haladás nem keresztényellenes gondolat, ha megfelelően értelmezzük. A materialista tanítás szerint a haladás gondolata nem ismer célosságot és az anyag dialektikáján alapszik. Ebben mély ellentmondás van, ahogy azt Mounier kifejti,⁸ mert a tudomány legújabb felfedezései szerint az anyag folyton degradálódik, tehát az anyagelvűség kizárja a progresszivitást. A keresztény szemében a haladás nem végnélküli: „a haladásnak, akárcsak a világnak, egyszer vége lesz és akkor majd az egész emberiség és az emberi mű felvétetik Isten országába, ahol minden emberi erőfeszítés megkapja ítéletét és jutalmát”. A keresztény tehát tisztában van a haladás céljával és nem gondolja, hogy ennek mozgatója az anyag vak mechanizmusa. Ahogy Mounier mondja: számára a haladás nem annyira anyagi javakban, kényelemben, hatalomban való többletet jelent, mint inkább azt, amitől az ember több és különb lesz; a keresztény haladás elsősorban aszkézis.

A keresztény világnézetet tévesen állítják be statikusnak, hangsúlyozzák a francia jezsuita filozófusok: a szellem természeténél fogva progresszív, ezért a reakciós gondolat távolról sem keresztényi. (Ahogy De Lubac kimutatja, inkább görög-római örökség.)⁹ Egyenesen istenkáromlást követ el, aki a világ kormányzását úgy képzei, hogy abban lehetséges visszatérni egy, előző állapothoz. A mai francia katolicizmus egyik legnagyobb érdeme, hogy kidolgozta az evolúció keresztény elméletét. Főleg Édouard Le Roy, Teilhard de Chardin¹⁰ és nem utolsósorban De Lubac nevéhez fűződik a természetfölötti evolúcionalizmus fogalma. Az evangéliumi üzenet kozmikus távlatait igyekeztek megnyitni a modern ember előtt. Rámutattak az emberi haladás és az élet szerves növekedésének összefüggéseire, arra, hogy a földi progresszív fejlődés gondolata nincs ellentétben az örökkévalóság gondolatával. A kereszténység nem veti el, hanem elmélyíti a haladás fogalmát: eschatologikus távlatokba állítja be.

⁷ Legutóbb a Genfi Nemzetközi Találkozón is ezt vitatták meg. A hozzászólásokat l. A Nef 1947. novemberi számában.

⁸ L. A Nef 1947. novemberi számát.

⁹ De Lubac: *L'Idée chrétienne de l'homme et la recherche de l'homme nouveau*. (Études 1947. nov. és dec. számai.)

¹⁰ P. Teilhard de Chardin S. J.: *Planétisation humaine*. (Monde Nouveau VII).

„Ahelyett, hogy szemét behúnyná a haladás előtt, a keresztény hisz benne és munkálkodik érte, hogy „beteljesítse a teremtetést” és siettesse a Parousiát, amikor az egész világegyetem — a Corpus Mysticum és az egész teremtetés együttesen — megvalósítja Krisztus Király diadalát. Ez lesz a Pléroma, Krisztus tökéletes beteljesedése” — mondja pásztorlevelében Suhard bíboros. Kozmikus lelkeséget kíván a katolicizmustól, mert ez szól a modern ember szívéhez, aki kezdi kozmikus méreteket látni a világot. (Egyszersmind az első keresztények világképe ez, amelyet csak fel kell újítani.)

Az, ami a katolicizmusban az új humanizmus számára a leghozzáférhetőbb érték, az éppen a „katolicitása”, erről az oldalról tudja a szocializmus is a legkönnyebben megközelíteni. Jellemző, amit erről abbé Depierre, a Mission de Paris egyik fiatal apostola ír: „Különleges papi misszióm közben, amikor éreztem, hogy bajtársaim lelke a testvériség közös nagy álmában mennyire együttrezeg, amikor munka után forradalmi indulókat fűtyülve elmentünk egy gyűlésre, ahol Oroszország, Kína, Németország vagy Amerika szociális problémáiról van szó; amikor szomszédom, az asztalos, többi társammal együtt elvitt, hogy az egyiptomiak, spanyolok, indokínaiak szabadságáért tüntessünk, megértettem, hogy ezek az emberek, akiknek szíve az egész emberiségért dobog, nagyon is szűkkeblűnek találnák egyéni üdvözlésre buzdító prédikációinkat. A kollektív megváltásnak e szenvedélyes vágyát csak egy Szent Pál kozmikus méretű hite tudná megkeresztelni, vagy Ágostoné, aki előtt Isten országának képe lebegett. Megértettem, hogy a katolikus hit nemcsak személyes kapcsolat Isten és a lélek között, hanem Jézus Krisztushoz való hasonulás, aki a világ Megváltója volt, részvétel a Szeretet alkotó munkájában. Megértettem, hogy csak akkor tartozom az Egyházhoz, ha előbb az Emberiséghez tartozom, mert Krisztus teste az egész emberiség, amelyben a Lélek lakozik. A lélek nem lehet meg test nélkül, mintahogy az élesztő csak akkor élesztő, ha a tésztaába kerül; a világ és az Egyház nem élhet másképpen, Isten szándékai szerint, mint egymás által. Malraux mondotta: 'Csak egy megoldás van az emberi sors problémájára és ez a katolicizmus, de én nem hiszek benne'. Pedig talán hinne benne, ha mi, katolikusok 'katolikusabbak' volnánk... És munkátestvéreink is vele együtt hinnének. Mert ezek az emberek többé nem térdelnek le olyan Isten előtt, akinek világa szűkebb, élettelenebb, unalmasabb, mint az a világ, amely megnyílt szívük és értelmük előtt”.¹¹

Ugyancsak Depierre abbé sürgeti egy új keresztény öntudat kialakítását, amely különösen érzékeny a bűn vagy a jócselekedet szociális visszhangja iránt. „Kell, hogy elsősorban azt érezzük bűnnek, „a világ bűnének”, ha visszautasítjuk a közös emberi erőfeszítésben való közreműködést, ha nem kapcsolódunk be a szeretet áramkörébe. Észrevettem, hogy újonnan megtért munkátestvéreim vétkeiket főleg azért bánják, mert ezáltal felebarátaik és az Egyház közös javát megrövidítették. Szinte hajlandók az olyan vétet, amely nem az embertestvérek vágy az Egyház ellen irányul, vétkeknek sem tekinteni. Szemükben a bűnös egyéni vétke szinte eltörpül ama mulasztás mellett, amely miatt a Megváltás műve késedelmet szenvedett és Isten ügye a világban újabb ponton szenvedett vereséget. Azzal, hogy vétkeztünk, a világ és sajátmagunk megszentelődését akadályoztuk. A bűn következménye tehát nemcsak a túlvilágon való bűnhődés; a bűn azáltal, hogy a Megváltást akadályozza, poklot terem a földből és a bűnöst már itt a földön az elkárhozottak terméketlen magánosságára ítéli.”

A fenti idézetek nagyon jellemzőek arra nézve, hogy a francia katolicizmus mennyire meg tudja valósítani a szintézist a modern világ és az Egyház tanítása között; hogy milyen megértő a mai ember vágyaival szemben, hogyan siet segítségére és támasztja alá teológiával mindazt az emberi értéket, amelyre talán éppen az ateista humanizmus hívta fel a figyelmet. Amíg például a középkor embere, akár a hinduk vagy arabok, még ma is, nem az időben, hanem

¹¹ L. az Esprit 1946. aug.—szept. számát.

az örökkévalóságban élt, a modern ember felfedezte az időt, mint pozitív értéket. A modern kereszténység, főleg a francia katolicizmus — elismeri ezt az értéket, bár figyelmezteti az embert, hogy végcélja történelemfölötti. A francia katolicizmus erős historizmusa a legmélyebb spiritualizmussal párosul, forradalmisága evangéliumi forrásokból táplálkozik és a legkatolikusabb misztériumok — a Megtestesülés, Megváltás, Szentek Egyessége — átéléséből fakad. Kétségtelenül van benne erős érzék a történelmi realitás iránt, ami az ateista humanizmussal közös vonás, nagy valóságérzéssel analizálja a történelmi adottságokat és rokonszenvez a történelem áramlataival, de ez, mint már mondtuk, részben az eredményes apostolkodás egyik előfeltétele és a keresztény felebaráti szeretetből folyik, részben a katolikus spirituális élmény mélységére és őszinteségre mutat, amely arra készíti az embert, hogy vallásos eszményét az időben is megvalósítsa. A francia katolikusok nem azért dolgoznak olyan eredményességgel evilági síkon, mert megalkusznak és magukba olvasztanak mindenféle gyanús modernséget, hanem mert átélik a Megtestesülés titkát. Számukra a természetfölötti is csak akkor hiteles, ha testet tud öltetni. Ezt a realizmust kell megtanulni tőlük.

MADÁR-APOKALIPSZIS

... Az égen háromszoros rianással
szakadtak szét a felhőtorlaszok
és megjelent a várvavárt madárraj;
Északra húztak.

Elöl egy véghetetlen fecskehad,
sűrűnsötétlő fekete vonat;
a távoli hegylánc mögé vonult nap
meg-megszikráztatá kard szárnyukat.
Felhő-útvesztőben visongva
keresték az idvezítő utat.

Aztán jöttek magános vándorok,
hátunk mögül, a Föld görbületéből
köpdöste őket valami torok.
A holló kurrogatva hívta párját,
a héja gyűlölködve víjjogott,
a gyöngybagoly lomhán kapdosta szárnyát,
röptében is friss vérről álmodott.

Egy kócsag is jött árván és kevélyen,
haptákban úszva a vörhenyes égen.

Végül vad recsegéssel-ropogással
megjelent az első saskeselyű,
karmai közt roppant útipogácsa:
holt-eleven terű.

Oles szárnya az eget úgy hadarta,
hogy megrendült köröskörül a lég,
s minden bombázónál borzalmasabban
közeledett felénk.

Akkor meghűlt bennem a lélek,
tudtam, hogy sorsom betelik,
mert eljött már a Végitélet
s pusztulni kell mindennek itt.

Repültem volna Ganyamedként,
mint bárány kondor karma közt,
s mégis ott vártuk meg az estét,
mely ránk új rémekkel köszönt.

Nagy csillag lobbant az ég közepében
s néhány looping the loop után
osztódott, majd ölelkezésbe kezdett
önvérivel, mint Lóth és Lóth-leány.

— Az égi szerelem vad ütemétől,
nem érzitek, hogy reng, liheg a tér?
Ez már nekem is sok, mondotta Sötér,
megőrülök, az arcom csupa vér!

Ezek volnának hát a Jelenések?
— tünődtem s néztem a hősi vigyort,
melyet Grandpierre Emil hevenyészett,
s mely tán örökre az arcára forrt.

S üzekedő csillagok sugarában
tovább húztak nem-látható hadak
és én kétségbeesve álldogáltam
az Itélettől vemhes ég alatt.

Mi voltam én? Mik vagytok? Mi az ember?
gyötört a vak számtani művelet,
s a Végtelen elé az életemmel
tettem vádló, konok mínusz-jelet.

Jékely Zoltán

LOURDES

I.

— Jupiter is, Apolló, Merkur, Diana, Vénus s az összes többi istenek is találkozót adtak az embereknek, templomaikban, meghatározott időben — mondta Sergius. — S a fogadalmi táblák tanuskodnak arról, hogy hányan gyógyultak meg... Bántalak, ha ezt mondom?

Ágoston és Sergius együtt ültek egy padon, balra az Esplanadetól, Lourdesban, egy szeptemberi késő délelőttön. A betegek most jöttek vissza a tó felől. — Sergius szégyenkezve kapta el tekintetét a kis betegkocsiktól, — túlságosan jólnevelt volt s így nem nézhetett kíváncsian szemtől-szembe a betegekkel, — ez a friss, jól megtermett fiú ösztönszerűleg félt a szenvedő testek látásától. Elővette cigarettatárcáját, majd egy pillanatnyi habozás után visszarakta zsebébe.

— De Sergius, miért nem cigarettázol...

Ágoston teljesen együttértett vele. Meg volt győződve, hogy pontosan tudja, mit érez barátja: az álruhás idegen feszélyezettségét a zarándokokkal telt Mekkában, aki fél, hogy legkisebb mozdulata elárulja. Egy csomó elcsigázott asszony ereszkedett le a Rózsafűzér bazilika lépcsőin. Félték, hogy eltévednek s valami ismeretlen tájszólást beszéltek egymás között. Egy fiatal káplán forgolódott körülöttük, terelte őket, mint juhászkutya az üszöket. Mögöttük egy zarándoklat érkezett meg éppen és hangzott véget nem érő refrénjük:

A Champagnetól az Ardennekig kérünk
Meg ne vesd imánk és könyörgésünk.

Zászlók lobogtak a fehér sapkák fölött. Szegény népség, akik tegnap óta nem mosdottak...

Mindez mennyire visszatetszhetik Sergiusnak, ennek a jólöltözött, jó családból való burzsoának! Micsoda tévedés volt őt idecipelni Lourdesba, tünődött Ágoston. Sohase fog túljutni az első benyomásokon, megvet mindent és nem látja meg a csodálatosat. Sergius megismételte: „Bántalak, ha ezt mondom?” — Félt, hogy megbántja Ágostont és Ágoston félt, hogy valami ügyetlent mond, ami mégjobban elriasztja barátját. Végül megemberelte magát:

— Vannak helyek, ahol a Lélek fű, — ezt Barrès mondja. — Mindig voltak helyek, ahol fűtt a Lélek. Mondjuk, hogy Krisztus óta vannak helyek, ahol a kegyelem árad.

— Igen, tudom...

És Sergius célzást tett a forrásokra, ahol szentek helyettesítik immár a nimfákat és tündéreket. Hozzáfűzte:

— Az Egyház nem rombolta össze a pogányságot, hanem helyettesítette...

Ágoston egyszerre bátortalannak érezte magát ebben a vitában. Talán másfelől kellene kivédeni. De ha azt feleli, hogy „Rádhagyom mindazt, ami nem a lényeg” — annyi volna, mint árulónak lenni. Ma hátkor kelt, egy álomtalan éjszaka után, hogy megáldozhasson a Grottánál. Sorba kellett állnia félórahosszatt, míg összezsúfolt kis betegkocsik között egy pap arra jött a cibóriummal: Az, akinek Galileában a betegek csak ruhája szegélyét érintették, ma betér ezekbe a tönkrement, eltorzult, meggyötört testekbe. A hajnallal együtt jön; ez az örültség, ez a valóság, az Istennek ez az alázata töltötte el az egész szenvedő tömeget. Ágoston erről szeretett volna beszélni, de nem talált semmit, hogy kifejezhesse, amit érzett. A másik előnybe került:

— Krisztus azt mondotta: „Az Isten országa bennetek vagyon”. S a szarmariai asszonynak azt mondotta, hogy akik az Atyát igazán óhajtkák imádni,

ne menjenek se Jeruzsálembe, se máshova, se Lourdesba, se Lisieuxbe, hanem lélekben és igazságban imádják.

Agoston felkelt s azt mondta:

— Itt az ideje, hogy ebédelni menjünk.

Átmentek az Esplanade-on, kikerültek a Grotta tájékaról a jobboldali bejáratnál, ahol ötven esztendő óta ravasz kereskedők árulják szerény áron a vaníliarudakat, s mindenkit biztosítanak, hogy csempészáru, — holott megromlott áru, melyet egyetlen boltos se fogadna el. A két fiatalember elhagyta a Szent Szűz bekerített helyét: itt kezdődött a kereskedők szörnyű birodalma. A villamosok és társasautók igyekeztek utat törni a birkanyájszerű tömegben. Ágoston jól látta Sergius arcán a mindentől elvonatkozni akaró kifejezést... Elszigetelte magát ettől a nyomorúságtól, ettől a törpeségtől, úgy tett, mintha távol volna, s örömmel érezné, hogy mennyire felette áll ezeknek a szegény embereknek. — Ágoston megszólalt:

— Krisztus, amikor arról beszélt, hogy az Istent lélekben és igazságban kell imádni, szavát egy asszonyhoz intézte, aki egy kút mellett állott. Nem gondolod, hogy amikor már eltávozott a Megváltó, ez az asszony, meg azok a samariabeliek, akik hittek vele együtt, visszatértek ide gyakran? Mikor minden beteljesedett, s amikor Jézus misztériuma kinyilatkoztatott a világnak, bizonyára sokszor láthatta ez a kút ott térdelni a bűnös asszonyt. Eljött, hogy imádkozzék lélekben és igazságban, de térdei azt a földet érintették, melyet Krisztus lábai tapostak; s homlokát lehajtotta arra a kőre, melyen a Megváltó megpihent. Hetven esztendővel ezelőtt egy kis leány azt hitte, hogy ezen a helyen megjelent a Szűzanya; kezeivel vájni kezdte a Grotta földjét s felbuzgott egy forrás. A betegek meggyógyultak. Világos, hogy sokan jöttek ide. Lourdesban ad találkozót a kegyelem a szenvedő testeknek, s a bűn által megölt lelkeknek. Az már magában véve sok, hogy eljöttek, ez a hitnek első megmozdulása: „Minden lehetséges a hívőnek... Hiszek, Uram, de segíts az én hitelenségemen...” A zarándoklás, az elindulás, az útrakelés mozgásba hozza a szegény emberi gépezetet. Az ami a te szemeidben botránykő, éppen az nyugtat meg engem. Krisztus kiveti hálóját az emberiség tengerébe, s kihúzza emberekkel telten. Nem csupán lelkek ezek, de testből és lélekből álló teremtmények; s minden, ami bennünk van, az emlékezés hatalma, lelkes ragaszkodás azokhoz a helyekhez, ahol szerettünk vagy ahol szenvedtünk, a szívnek elszakíthatatlan kötelékei, melyekkel egy-egy vidékhez, vagy házhoz, vagy úthoz fűzik az embert, mindezeket magához vonja Krisztus. Nem oszt ketté bennünket, nem csonkít meg, minden hívő a maga teljes valóságában merül el a kegyelem folyamában. Az anyag nem megvetett, az érzékelhető nem lenézett. Krisztus úgy akarta, hogy egy kevés sár érje a vaknak a szemét, akit meg akar gyógyítani. Egy darab kenyér s egy pohár bor felett mondja ki, hogy „Ez az én testem, ez az én vérem...”

Megállottak a járdán, a szálló előtt. Ágoston nem volt egészen biztos afelől, hogy Sergius odafigyelt-e vagy sem. Bementek az étterembe. Az ember azt hihette volna, hogy Luchonban, vagy Aix-ben van. Sergius fellélegzett, borlapot kért, visszatért a lehetőségek közé.

— Ötvenezer zarándok, 500 beteg — mondta Ágoston. — S mégis a nagy szállodákban egészen kényelmesen lehetünk.

— De hol hál ez a rengeteg ember?

— A betegek a kórházban. Az egészségesek ott húzzák meg magukat, ahol csak lehet: ez a szegény tömeg. Három napon át a padokon étkeznek hazulról hozott elemózsiából.

— Azért furcsa közönség ez — mondta Sergius.

Amerikai és ír papok fényesszövetű felöltőkben, erős cipőkben, — olyan emberek, akiknél a kényelem az élet méltóságához tartozik... Ezeken igazán épülhetett volna ez a fiatal genfi hugenotta, Ágoston barátja, aki a katolicizmus alacsonyabbrendűségét abból a tényből következtette, hogy a svájci had-

seregben úgy különböztetik meg a katolikusokat, hogy ezek azok, akik nem használnak rendszeresen fogkefét.

Az egyik asztalnál két gazdag vénkisasszony, akik megfizették elragadtatott plébánosuk útját is. Egy flamand család, melyben minden korosztály megtalálható volt, sültet evett és hozzá pezsgőt ittak. Ágoston azt képzelte, mintha a terem ragyogó falaira egy láthatatlan kéz felírná azokat a szavakat, amelyeket a Jelenés szüntelenül megismételt Bernadettenek: „Bűnbánat! Bűnbánat! Bűnbánat!”

— Nem rossz ez a bordói — mondta Sergius. — Biztos, hogy fel van hígítva, de úgy, ahogy azt csak Bordeaux-ban tudják... Ó, ne nézz oda... Utálatos! Hogy egy apa nem szégyenli magát!

Egy félig hülyének látszó reszkető ifjú, akit apja vezetett, ült le a szomszéd asztalhoz.

— Nem, mert legyőzte a szégyent, s elfogadta ezt a megaláztatást. Lourdes az a helye a világnak, ahol az ember elveszti minden szégyenkezését és megtanulja, hogy ne piruljon el.

— Sokkal rendesebb dolog volna mindenkinek az otthonában imádkozni. Nem tudsz meggyőzni arról, hogy milyen abszurdum azt hinni, hogy Isten valami egészen különös módon segítségünkre jön, belenyúl az ember fizikai létébe s tiszteletére felfordítja a természet rendjét, — s hogy mindezt nem tenné meg titokban, mindenkitől távol. Krisztus parancsolja, hogyha imádkozni akarunk, vonuljunk vissza saját házukba.

Közben gyorsan a zsebébe nyúlt, mert két kéregető nővér jelent meg az asztalok között.

— Csodák azért történnek, — mondta Ágoston —, hogy megnyissák a szemeket, megérintsék a szíveket, megdicsőítsék az Istent. De úgylátszik nem tudod, hogy sok lourdesi csoda Lourdestől távol történik. Éppen X. professzor, aki V-ben van, a klinikai tanszéken tanulmányozta egyikét ezeknek a „távoli” csodáknak. Elkértem jegyzeteit ahhoz a tanulmányhoz, amin dolgozom. Talán te is használhatod őket. (Sergius témája ugyanis, amelyen dolgozott, „A csodálatos” volt.)

Elvette Ágoston jegyzeteit és olvasta: „X. 22 éves fiatal leány egész gyermekkorában és egész ifjúkorában betegeskedett: genyes daganatok, melyek úgylátszik tuberkulotikusak voltak, csípőízületi gyulladás, genyes csontszű. Röviden: kórháztöltelék. 1929 júniusában újra ágyynak dőlt: fejfájás, hányás, szorulás, láz, Kernig-jelek. A zárdaorvos, mert a beteg zárdában élt, tuberkulotikus agyhártyagyulladást konstatál. A konzultációra hívott orvos megerősíti ezt a diagnózist és klinikailag is kijelenti.

A hátgerinc-punctió eredménye egy világos folyadék, melyben az analízis a következőket találja: limphocytosis, rendkívül sok fehérje és végül Koch-bacillusok. Tehát a tuberkulotikus agyhártyagyulladás tudományosan megcáfolhatatlan (a laboratórium, ahol az analízis történt, garancia önmagában is).

Mást nem tudnak tenni, mint jeget raknak a beteg fejére, morfiummal csillapítják fájdalmát, a fiatal leány lassan-lassan önkívületi állapotba kerül.

Ezalatt a zárdában kilencedet kezdenek a lourdesi Szűzanyához és naponta többször lourdesi vizet próbálnak szájába adni.

A betegség tizenhetedik napján este 9 órakor felébred a beteg és lourdesi vizet kér. Adnak neki egy kávéskanálnyit, azt is nagynehezen tudja lenyelni. Többet is kér belőle, s az ápolónő nagy csodálkozására felül ágyában, kijelenti, hogy nem érez több fájdalmat és hogy meggyógyult.

Nagy meglepetés az egész házban. Besietnek a betegszobába, apácák és növendékek csodát emlegetnek és eléneklik a Magnificatot.

Az odahívott orvos konstatálja a beteg állapotában előállott teljes változást. A leány másnapról fogva mindent tud enni, mint bárki más, nincsenek fejfájásai és fel akar kelni. (A kezelő és konzultáló orvos bizonyítványa

nagyon kategórikus.) Pár nap múlva újra hátgerinc csapolást végeznek. A folyadék teljesen normális. Ez a gyógyulás élettani jele.

Láttam ezt a beteget 1930 augusztusában, tökéletesen egészségesen. A betegségnek semmiféle nyoma sem maradt; különben egész éven át fáradhatatlanul dolgozott és tíz kilót hizott.

A tudomány nagyon kevés esetet ismer, amikor az agyhártya-gyulladás meggyógyul. Ami érdekessé teszi ezt, az a hirtelen gyógyulás és az egészség tökéletes visszanyerése.

Ennél a betegnél olyan szakértői vizsgálatot végeztem, mintha bírói tárgyaláshoz kellett volna. S csak azt mondhatom, hogy az iratok teljesen megfeleltek a valóságnak; amennyire tehát az ember emberileg megbizonyosodhatik valamiről, tuberkulotikus agyhártyagyulladás volt és pillanatok vagy órák alatt gyógyult meg.*

Sergius visszaadta a jegyzetet barátjának.

— Bámulatos... De nem egészen meggyőző. A professzor megjegyzi, hogy azért vannak esetek, amikor a tuberkulotikus agyhártyagyulladás meggyógyul... Ő a lourdesi víz és a gyógyulás között okozati összefüggést lát...

— Hirtelen, vagy csaknem hirtelen gyógyulás ezrével történik Lourdesban. Én csak meg akartam mutatni neked, hogy azok a jelenségek, melyet helyesen vagy helytelenül csodáknak nevezünk, megtörténnek Lourdestől és annak légkörétől távol is... Az Oltáriszentséges körmenet 4 órakor kezdődik, addig jó lesz lepihened.

Sergius azt mondta, hogy megnézi az autót és barátját majd felkeresi a szállóban. De hiszen semmi dolga nincs az autóval — tűnődött Ágoston —, (övé volt a kocsi), amint megérkeztek megmosatta és megolajoztatta új kocsiját. Kétségtől Sergius körüljárta és babrált vele. Ez volt az egyetlen dolog a világon, amelyről biztosan tudta, hogy komolyan érdekli.

(Folytatjuk.)

Fordította: Sprenger M. Mercedes

* Pierre Mauriac prof. jelentése.

FURCSA ÁLOM

Furcsa álom tartott ölemben,
feküdtem a föld alatt mélyen,
üvegből volt a föld és láttam
életem a kusza indákban.

Mint egy festmény-virág, az ágak
a föld színére felcikáztak,
éltek és én is velük éltem,
fehér felhő úszott az égen.

Minden úgy volt, ahogý most látom,
csak még nagyobb csönd volt a tájon
és a színek is szebbek voltak.

Látjátok, suttoztam, a holtak
élnek, millió kis virágban,
s az álomból vígan kiszálltam.

Bárdosi Németh János

ÍZ, VILLÁM, GYÖNGYVIRÁG

Irta Soós László

Barátom, Dapsay Péter ritkán jött be Árpádföldről: Egyike volt azoknak a pestkörnyékieknek, akik se érzésben, se gondolkozásban, annyira nem kapcsolódnak a fővároshoz, mintha az ország legeldugottabb sarkában laktának. Olyan anyagból vannak, amelyet nem tud felszívni a főváros, egyszerűen és megátalkodottan vidékiek és Pest legközvetlenebb közelében Pestnek mindenestül hátatfordítva élnek.

Péter tulajdonképpen nem is Árpádföldön lakott, hanem jóval túl a településen. Nem lehetett csak kifutni hozzá néhány órára; ha meglátogattam, este mentem ki úgy, hogy néhány napig nála is maradtam. Az állomástól, a sötétben zezzugosan keresztülvágva az utcákon, sokáig kellett még gyalogolnom a magános házhoz, ahol Péterék laktak, ő meg a két öreg, szerényen, szegényesen és végtelenül magánosan mind a hárman. A néni káposztáskockát készített ilyenkor vacsorára, fiatal gyomornak való hatalmas adagot; a két öreg csöndes volt, korán le is feküdtek s mi Péterrel későig elbeszélgettünk. Az öregember sírásó volt. Aki halottak között él, mindent tudhat az emberekről, amit szóval el lehet mondani, ezért volt némasága annyira beszédes; temetőkertész is volt emellett, — a virágokhoz sem emberi nyelven kellett beszélnie.

Az érkezésemet követő reggelen Péter mindig megmutatta galambjait, néven szólítva valamennyit. Szőkén, magas, erős természetével, szikkadt, szárazbarázdás hosszú arcával, fehéres szemöldökével mosolygósan állt a veteményeskertben barackfái között. A keze, meghazudtolva karcsú, hajlékony alakját, vastag volt, nagy és durva; gyerekkora óta ásóval, szerszámmal, munkától faragott kéz. Csodálatos volt, hogy ezzel a kézzel, amely csupa vastag bot-ujjból ágasodott össze, évfolyamunk legjobb rajzolója volt a műegyetemen. Hallatlan kitartással és szívóssággal kezdte újra rajzait, ha akár még szakértő szemnek is észrevehetetlen miliméter-századrészt hibázott. Nem szokásos rajzpapírukra, hanem kartonra rajzolt, amin fényes fekete tussal domborvonalnak hatott a legfinomabb vonal is.

Nem rajta múlt, hogy diplomájának nem sok hasznát vette. Abban az időben nem lehetett állást kapni. Emlékszem egy évre, amikor — mert villamospénze se volt — mindennap gyalog jött be Pestre már hajnalban és ugyanazzal a hallatlan szívóssággal és kitartással, ahogyan a rajzait csinálta, a munkásnegyedeket járta be szénnel ügynökölve. Talán akadt volna időnként néhány fillérje, ha galambjaitól meg tudta volna vonni.

Egyszer elkísértem egy ilyen útjára. Pihenő nélkül, szakadatlanul járta az emeleteket, bekopogott minden ajtón s szelíd, kedves mosolyával berencei szemet ajánlott. Nem sok sikerrel. De négy-öt megrendelést azért összehozott naponta. Hat óra tájban váltam el tőle az őszi, sötét délutánon, a Kerepesi-út végén a sorompónál. Én már a lábamon se álltam, Péter derűsen nekivágott a tizenötökilométeres útnak hazafelé.

Később, amikor alkalma lett volna, már nem is akarta felhasználni a diplomát; a földhöz ragadt, otthon maradt parasztnak. A veszélyes időkben apja bujtatta el a németek, nyilasok elől a temetőben, sirt ásozt ő is, így nem bántották. Tavalyelőtt ősszel, mikor egyszer valami dolga volt a műegyetemen, kopott munkásruhájában, elvadult külsővel ment be s egy fiatalember, nyegle és fölényes jóakarattal, útbaigazította. Péter szolgálatkészzen hallgatta meg és csöndesen kuncogott magában akkor is, amikor nekem elmondta.

— Nem árultam el neki, hogy tanársegéd voltam itt valamikor, jobban ismerem a járást, mint ő.

Magamban pontosan el is képzeltem, hogy Péternek ez volt az elégtétel, — jól elbánt a fiatalemberrel. Ilyen volt Péter, erős, mint a mozdony és szelíd,

mint a galambjai. A beszéde halk volt, hangja sohasem hallatszott távolabbra annál, akihez beszélt maga mellett.

Bár ritkán találkoztunk, soha semmi feszélyező nem volt viszontlátásainkban. Barátságunknak nem volt szüksége próbára. Rendszerint csak akkor láttam, ha kimentem hozzá, éppen ezért váratlanul lepett meg, amikor egy este beállított.

— Nálad alszom — mondta —, reggel tárgyalásra kell mennem.

Félretoltam a rájazasztalon a vonalzókat. Mutatta az idézését. A Markó utcába szölt, a járásbírószágra.

— Sikkasztásnál vagy tanu? — néztem rá meglepődve.

— Igen, ez az a régi ügy. Eszembe se jutott, hogy még előkerülhet.

— Ez csak jó neked! — mondtam helyesléssel.

— Persze — felelte, de korántsem olyan bizakodón, mint én.

Ismertem az ügyet, Péter bánatos egykedvűséggel mesélte el nekem annak idején. Évekkel ezelőtt az adót csak úgy tudták kifizetni, hogy Péter összeszedte a család összes zálogcéduláit, fehérneműkről, ágyneműkről, ruhákról, óráról, jegygyűrűről szólót és ötszáz pengő kölcsönt vett föl rájuk egy pénzes ismerősétől. Írásba nem is foglalták a megállapodásukat, Péternek csak az volt a kérése, hogy ismerőse ne adja el a zálogcédulákat anélkül, hogy őt értesítené, akkor se, ha ő nem tudna időben fizetni. Megállapodásuk egyébként az volt, hogy Péter az ötszáz pengő helyett félév múlva ezret fizet vissza. Az elzálogosított holmik értéke többet tett ki kétezer pengőnél. Félév múlva Péter jelentkezett a pénzzel s ismerőse a szemébe nevetett. Péter följelentést tett a rendőrségen, ahol annyira tisztának vélelmezték a dolgot, hogy áttették az ügyet az ügyészségre. Az ostromot megelőző hónap végén lett volna a tárgyalás.

— Ügylátszik, az akták megvannak és automatikusan tovább fut a per — mondta Péter, de hangja nem sok bizalmat árult el. Közel három éves volt ekkor már az ügy.

— Van ügyvéded? — kérdeztem.

— Nincs — felelte csodálkozva —, minek?

— Igaz — mondtam én is —, minek. Most már nem te vagy az, aki perel, a vádat hivatalból emelték. Az ellenfelednek van szüksége védőre. Csodálom, hogy még nem próbált egyezkedni. Ha rábizonyul a sikkasztás, könnyen az iparengedélyébe kerül. (A kölcsönzőnek nagy tisztítóüzeme volt a Váci-úton.)

De Péter kellenlen volt és látszott rajta, hogy nem szívesen beszél a dologról.

— Tudod, nem szeretem én az ilyen ügyeket — mondta. — A magam dolgát mindig el tudtam végezni rendesen, de azért, mert egyedül voltam vele. Hivatalos helyen soha nem tudtam mozogni vagy érvényesülni. Az emberek annyian vannak és annyifélék. Szabályokat csinálnak, megkérdeznak és megmérnek és közben semmi közöd nincs hozzájuk, de belédavatkoznak. Ki tudja azt, hogy mi van benned, mi van a másik emberben, mi van az emberekben? Tudod, én Esztergomban jártam iskolába először és sok szorongató emlékem van arról az időről, amikor életemben először jutottam falak közé és emberek elé. Bírók elé, akik a nap minden órájában ítélkeztek fölöttem. Fölöttem? Mit tudtak rólam és mi közük volt hozzám? Inkább afölött, hogy mennyire felelek meg a kötöttségem törvényeinek. De ezt így nehéz elmondani. Mindig ki akartam törni ebből a rabságból. Akkor persze nem tudtam ezt így, de ma így látom.

Hangja kissé megváltozott, szelidülő mosollyal nézte a hamutartóba ütogetett cigarettáját.

— Elmondok neked most valamit, ami azért maradt meg bennem mindmáig, mert olyan meszeszerű volt, hogy nagyon sokszor gondolok rá még most is.

Halk és sokszor ügyetlenül összekeresgélt szavait, sajnos, nem tudom pontosan idézni. De oly eleven volt, amit elmondott ekkor gyermekkorából, hogy magam előtt láttam az egészet, míg beszélt.

Inget mosott egyszer a kútnál a szerzetesek kertjében.

A kertbe, amelyet az iskola folyosójának egyik ablakából lehetett látni, beszökött. A mélyzöld fák között arany tisztást talált, amely körül a fákon megszentelt ünnepélyességgel némák voltak a lombok. Az utca felől sárgás-piros kőfalak őrizték a papok birodalmát.

Békés, örök derűvel ömlött el a napfény a fényes zöld leveleken és zöld-arany bogarak villantak elő a lombok sűrűjéből. A hatalmas törzsű fák közöm-bös jóindulattal türték a gyermek-Pétert. Meztelen hátát jóleső forrósággal öntöztette végig a nap, a kút oroszlánjának szája prűszkölte a vizet és harsány csobogással telt meg a medence. Kimosott fehér ingének friss, nedves szaga könnyű boldogsággal töltötte el. Kicsavarta az inget és ekkor hirtelen az a különös érzése támadt, hogy valaki figyeli. Hirtelen merevséggel odapillantott karja alatt a földre, a letagadhatatlan bizonyosságra, amit maga mögött látott. Semmi mást: nagy, vasos lábujjakat egy szandál szíja alatt.

— Elrohanni — villant át rajta.

De mégse mozdult. Az arany némaságban barna derekukkal és zöld-mélyű lombjaikkal álló fák nyugalma oly végtelenül barátságos volt, oly jóindulatú, hogy azt érezte, aki mögötte áll, semmi esetre sem figyeli ártó szándékkal. Úgy nézheti, mint ezek a nagy fák lombjaik között sem figyeli ártó szándékkal. Úgy nézheti, mint ezek a nagy fák lombjaik között a madár-fészkeket.

A barnakámzsás úgy állott, mintha gyökér tartotta volna. Péter most óvatos hirtelenséggel szembefordult vele — s mindent várt volna, csak ezt nem. A hatalmas alak tetején széles mosollyal ült a fej; kigömbölyödő, fényesre duzzadt arcában a szeme is ragyogó-nevetősen pislogott.

Péter gyöngé derengéssel elmosolyodott. A pap, aki mintha mázsásan súlyosodott volna bele a földbe, mosolyogva pislálolt rá apró szemével.

— Hogy hívnak? — kérdezte.

A fiú háttal állt a kútnak, egyik kezében leeresztette összezsavart ingét s úgy felelt a nyílt bizalom mosolyával, hogy fogai megcsillantak.

A pap megmozdult. Ez a földből kinőtt szobór lassan előrelépett, roppant dereka meghajolt és hatalmas szőrös mancsával, amely egyetlen roppantással szertenyomhatta volna a fiú csirkecsontjait, óvatosan kivette kezéből az össze-csavart fehéreneműt, kibontotta és szétrázta olyan avatottan, mint egy tenyeres-talpas mosónő. Aztán lassú, meggondolt mélyrehajlással leterítette a fehér inget a zöld fűre, majd a kút alacsony kávájára leereszkedett zökkenve ő is, idom-talan alakjával súlyosan, mint egy döngve ledöntött torzó. Péter ekkor már ott állt előtte, a közlés vágjától sürgetetten.

— Nyitva volt kicsit a vasajtó, azért jöttem be ide a kúthoz. Reggel kap-tam tiszta inget és csupa piszok lett a verekedésnél.

— És kikaptál volna? — kérdezte a pap figyelmesen, furcsa, nevetető arckifejezéssel.

— Nem tudom. Nem biztos — vonta föl a vállát Péter, mint aki ezt nem tartja fontosnak. — Össze volt izzadva és csupa piszok volt az ingem — ismételte olyan komolysággal, ami ebben a tárgyban lezár minden további ér-deklődést.

— Jó iskolába járni? — kérdezte ekkor a pap olyan hangon, mint amikor egyik felnőtt a másiknak a munkája iránt érdeklődik.

— Nem jó — felelt a fiú határozottan és közlékenyen. — De mindig csinálunk valamit, papírral labdázunk, célbadobunk meg verekszünk. Csak utána nagyon piszkos leszek, meg tapad hozzám a ruhám egész délután. Ezért nem jó a fehér ing — tette hozzá, mint aki egy végső következtetéssel lezárja az egész eszmefuttatást.

A pap egy pillanatra egészen kinyitotta szemét.

— Mi leszel, ha megnősz? — kérdezte cinkos mosollyal.

— Pásztor — mondta önmagának-tetszőn, fölnevetve Péter, de azért elkomolyodott.

A pap arcán különös kifejezés futott végig. És ekkor úgy hallgattak egy-

más mellett, mint amikor két ember úgy van együtt, hogy mindegyik biztos a másik felől. A fiú inge megszáradt. Amíg magárahúzta, a pap is föltápászkodott tiszteletes derekával. Elindultak.

A nap arany volt és minden, amire rávilágított, zöld. Így lépdeltek napfényzöld köpenyükben végig a fák alagutas lombjai alatt. A rozsdaszín téglakerítés sarkánál rejtett kis ajtó előtt álltak meg. A pap bő köntösének valamelyik redőjéből kulcsot halászott elő és kinyitotta. De a fiú fejét meg-simogatta.

— Hát akkor csak legyél pásztor, fiam Péter.

Elgondolkozó csendben maradtunk, mikor Péter befejezte. Megértettem, hogy akkor volt igazán ő maga, ezekben a tízpercekben, amikor kiszökött az emberek közül, a rákényszerített rend alól. Ezért hagyta penészedni a diplomáját is, ezért lett emberkerülő: az igazi életét odakint találta meg, a földi füvek, a barackfái és a galambok között.

Látszott, hogy most fel van indulva. Szorongással várta a tárgyalást. Senki sem örül a hivatalos ügyeknek, még ha csupán tanúnak idézik is a törvény komor levegőjű termeibe, de Péter nyugtalansága túlfokozott volt mindenképen. Lefekvés után, az ágyban arra gondoltam, hogy idegessége talán azért ütközik fel benne, mert paraszt-őseitől hozta magával öröklött gyanakvását a város, az urak felé, akikkel szemben még ha igazuk is volt, csak ők húzhatták a rövidebbet.

Ebben megnyugodtam.

Másnap Péter csak délután érkezett haza. Megvártam az ebédvel.

— Megvolt a tárgyalás? — kérdeztem tőle.

— Meg.

— És?

— Majd hogy el nem ítélték — mondta kedvesen.

— Mit csináltál, te életterlen! — képedtem el.

— Egyedül én voltam a hibás — mondta töredelmes meggyőződéssel.

— Talán ügyvédet kellett volna fogadnom. Itt mindenkinek igaza volt. Legjobb, ha előlről kezdem.

Kiderült, hogy sokat kellett várnia, csupa ilyen régi ügyről volt szó. egymásután tárgyalták őket és eléggé gyorsan. Egy kis szobában folyt le a tárgyalás, ahol minden porszerűen szürke volt, a bíró emelvénye, a kőfalra néző ablak, a falak, a székek, minden. Péter megállt a bíróval szemben, jobbra tőle volt az ügyész, balra a védő, e mellett az ellenfele; s a háta mögött néhány szék, néhány érdeklődővel. A bíró, miután ismertette a vádat, megkérdezte Péter-től, kívánja-e a vádlott megbüntetését.

— Nem kívántam — mondta Péter. — Csak azt kívántam, hogy fizesse meg a kárt, amit okozott. Akkor az az ember előadta a védekezését. Én csak álltam és egyre jobban megrökönyödtem. Arról beszélt, hogy ő szívességből adott nekem pénzt kölcsön, én voltam az, aki könyörögtem neki, hogy fogadja el a zálogcédulákat, nem is akarta magáhozvenni, én erőszakoltam rá. Ő jót tett velem, több mint egy évig várt a pénzre, végül is kiváltotta a dolgokat, eladta, de annyit se kapott értük, amennyit nekem adott. Közbevettem, hogy később saját unokaöccse közölte velem, hogy már harmadnapra eladta a cédulákat. De erre nem volt bizonyítékom. Ismét visszatért arra, hogy ő milyen jó ember, milyen nagy szívességet tett nekem és még neki volna követelnivalója rajtam. Ragyogó volt. Olyan biztonsággal hazudott, hogy ámulva szemléltem. Az ügyész tisztán látta a helyzetet, de kijelentettem, hogy nem kívánok a dologgal tovább foglalkozni. Erre az ügyész még figyelmeztetett, hogy a követeléseimért polgári pert indíthatok, azután elejtette a vádat.

— Magadra vess, Péter — mondtam lenyelve ingerültségemet. — Természetes, hogy bebizonyította az ártatlanságát, ha te hagyta. Persze nem fogsz polgári pert indítani.

— Nem — ingatta meg hosszú fejét megátalkodottan.

Minden haragom ellenére el kellett nevetnem magam. Olyan volt Péter

ebben a pillanatban, mint egy kese ló, amelyik a jászol elé érve észreveszi, hogy nincs benne semmi és a jászol falához dörzsöli fejét.

— En lezártam az ügyet — mondta nyugodtan.

— Hogy lehet valaki ilyen hülye! — dühödtem fel újra. — És ezzel részedről rendben van?

— Azt hiszem, igen — mondta furcsa humorral. Most figyeltem fel rá: az volt az érzésem, mintha mulatna rajtam. — Engem nem háborít fel az, ami téged — mondta. — Pontosabban látom a dolgot, mint te és realisabban is. Eltekintve attól, hogy senkinek se vagyok ellensége, nem is érdekem, hogy a megbüntetését kívánjam. Ha lecsukják, attól a károm még nem térül meg. A polgári pernél kilátástalan, még ha meg is ítélik, hogy behajthatom rajta. Ugyesebb annál. Hanem, tudod, azt tartom derék dolognak, hogy ez a gazember erkölcsi alapra hivatkozik, mint mentőokra.

— Hogy érted ezt? — kérdeztem meglepődve.

— Tulajdonképen én igen nagy dolgot ismertem meg ma, hiába fogod a fejed, — az erkölcs erejét a gazemberekben. Senki nem áll ki azzal, hogy valóban, loptam, raboltam vagy sikkasztottam, mert lóvátelhettem a palit.

— Te elvárnád ezt, nem? — vágtam közbe olyan gúnnnyal, amiről magam is éreztem, hogy erőszakolt.

— No de várj csak. Még csak nem is olyan tényeket hazudik, amik megdönthetik a vádat, dehogy. Neki ez nem elég. Érzelmi momentumokra, megfoghatatlanra, irrealitásra apellál, sőt ez a fő ütőkártyája. Nekem szememre veted, hogy nem élek a valóságban, nem vagyok gyakorlati ember. Hát ő sem gyakorlati dologra apellál. Hanem, hogy ő jó ember, hogy ő segített valakin, ő szívességet tett. Nem azt mondja, hogy: megfosztottam a pénzétől, mert ilyen a természetem, na és aztán. Nem azt hazudja, hogy a vád tanujának nincs igaza, meg hogy az igazság ez meg ez s itt elmondja a hazugságokat, hanem arra hivatkozik, úgy állítja be magát, mint igazi, derék, jó embert. S ezt nem is hazudta.

— Hát ez... ez már a teteje. Na, dühíts csak tovább.

— Nem hazudta, mert amikor mondta, el is hitte. Miért? Nem tűnt még föl neked, hogy nincs olyan gazember, aki ne igyekeznék az aljasságát jóba takargatni? Ennyire fontosak az erkölcsi normák még az alja-emberekben is? Ámulj rajta, ennyire fontosak és ilyen hatalmuk van. Az az alak is annyira tudja, hogy nem is térhet ki előlük. Ha nem is szerintük csinálja a maga dolgát, ismeri, sőt elismeri őket. Ezért én felmentettem — fejezte be Péter derűsen.

— Nem lehet rajtad segíteni — mondtam kis szünet után tehetetlenül. De Péter nem bánta. Ravaszskán kuncogott.

— Ha már benne vagyok — mondta —, arra is rájöttem, miért nem lehet rajtam segíteni. — Hangja lassanként megváltozott. — Én sokat élek a szabadban, ahol kevés az ember, de több a fa meg a fű és a virág. Ott jól érzem magam. És a sírokat is ismerem, jól tudod. Tegnap beszéltem neked arról, hogy amit a világban én kényszernek érzek, az már az iskolával kezdődött nálam. Tulajdonképen csak a tízpercekben voltam én. De amikor kint álltam a tanítóm előtt, nem tudtam feltalálni magam, mint ahogy ma a bíró előtt. Pontosan éreztem, hogy mit kellene mondanom, ha ki tudnám fejezni. Mikor ma a nevetet mondták, pontosan azt a diákkori rezzenést éreztem, amit ismerhetsz te is. Most ki kell állnom, mint akkor és vallanom kell. A tanító, a bíró, az emberek megszabták, hogy mivel foglalkozzam, mivel törődjek és számonkérik tőlem. Akkor, a tanítóm előtt konokul hallgattam. Tudod, nagyon rossz tanuló voltam, amíg be nem törtem — tette hozzá itt szemérmesen. — Gyengefejű voltam — ismerte be igazságosan. — Kibámultam az ablakon és nem figyeltem az előadásra. Mikor felelésre kényszerítettek, hazugságra kényszerítettek — mert nem mondhattam, hogy bocsánatot kérek, ez engem nem érdekel, nem figyeltem. A napsugár érdekel, amit az ablakon láttam, a légy, amelyik az üvegen mászkál, az udvaron egy kis futó kutya, az, amit ezekből érzek, de gyöngfejű vagyok, nem tudom jól kifejezni magam. Valahogy mindig mással vagyok el-

foglalva és nem akarok hazudni. Szörnyű, hogy le kellene darálnom egy leckét, amihez semmi közöm.

Itt egy kicsit félbeszakította magát és komoly elgondolkozással mondta:

— Az a gyanúm, hogy mindenki így van ezzel. De erről nem győződtem meg. Hát szóval — kapott vissza ismét az előbbi hangjához —, az előbb még az ablakon néztem ki és egészen másról és sokkal nagyobb dolgokról volt szó bennem. Hogy miről? Ez az, amit te is tudsz, mindenki, de amit az ember nem mond meg, mert nem szokás, nem szabad róla beszélni. Arról, hogy zöld fűvön fehér bárány, meg boci, számár, íz, villám, gyöngyvirág, minden így. Abban az állapotban, mielőtt kihívtak volna, együtt voltam a dolgok igazi összefüggésével. És most is itt állok, a világban az emberek ellenemre vannak, a padokba szorítva a többiek röhögnek rajtam. Tőlük semmit nem várhatok. Egyedül vagyok köztük, de eltűnt a bárány, a fű meg a többi, az egész gyöngyfényű káprázat, vagy amit akarsz, ők, az igazi barátok is eltűntek, ők se segítenek. Ez a... mélységes magárahagyottság embervoltunkban, ez a golyotai út első stációja.

Nem szóltam semmit. Péter felállt és nagyot nyújtózott.

— Tulajdonképen örülök — mondta vidáman —, hogy elveszítettem a pert. Amióta az idézést megkaptam, gondom volt, hogy be kell majd jönnöm. Itt ez a sok siető ember! Mintha nem érnének rá élni. Az utcán is mind nekem jönnek. Mit akar ez a sok ember? Miért jönnek mind nekem? Meg akarnak ölni?

Egyszerre neveltük el magunkat.

— Gyere ebédelni — mondtam.

ŐSZELŐ

A dombtetőn már alig van pipacs,
hanem alább
még összesugdos halkan a katáng
s a szarkaláb.

A lombokon már itt-ott egy levél
sápadni kezd;
nevet az alma és pirosan int
a dús gerezd.

Botjára dölve pipázgat a csősz
és messze les,
a felhők vállán szétfolyik a nap,
már este lesz.

Kigyúlt szívem dobogva fon körül
szép Kedvesem
és őszelei halk verset dúdol
szerelmesen:

Tavasznak régen messze, messze tűnt,
virágja hullt,
smaragddal ékes nyári koronánk
is megfakult,

De mégse múlik el már jeltelen
az életünk:
szíved alatt megáldott szent gyümölcs,
a gyermekünk.

Pákolicz István

SZEMLE

AZ EMBERI LÉLEK MÉLYSÉGRÉTEGEI

A lélektan tudománya az utolsó évtizedekben nagy előrehaladást mutat. Elméleti és gyakorlati jelentősége erősen megnövekedett, mégpedig többféle szempontból is. Az alakzatlélektan révén előtört a lelki élet részeinek, elemeinek vizsgálatától a lélek egészének megértéséig. A magatartáslélektan és más irányzatok nem elégedtek meg a lelki élmények elemzésével, hanem felderítették a lelki folyamatok funkcióit, szerepét a személyiség életfeladatainak megoldása terén. A képességvizsgálatok folytán a lélektan immár ki tudja válogatni a gazdasági életben a kellő embert, munkaerőt a megfelelő helyre. A „mélylélektan” lehatol a tudattalan folyamatokhoz, tehát a vizsgálódást kiterjeszti a lelki felülettől a mélység felé.

Azonban a mélylélektan egyoldalúan a lélektani evolúcionizmus és pathologizmus álláspontjáról indul ki. Vagyis úgy véli, hogy az az adottság van mélyebben, tehát az az alapvetőbb, ami fejlődésben korábbi, alacsonyabbrendű és mai fejlődési fokon beteges vagy legalább is rendellenes volna. Az ember e szerint tulajdonképpen állat, legfeljebb beteg állat, mert több akar lenni az állatnál. Szellemi életünk kulisszái mögött azonban állatok maradunk, és elbűjtatjuk az undorító érzékiséget, a közönségesnek, barominak tartott vágyakat. Egy keresztény igazságnak felét látja a mélylélektan e ponton, nevezetesen azt aényt, hogy az emberi természet megromlott, és ezért a magasabbrendű egészséghez az út gyakran a betegségben át visz. De észre kell vennünk az igazság másik felét is, az egész keresztény igazságot. Ez úgy szól, hogy legmélyebb lényünk nem az állat, hanem a szellem. Más szóval: a legmélyebb nem a legalacsonyabb, hanem egyúttal a legmagasabb is, noha nem egyszer lesúlylyed az emberben az alacsonyhoz.

Ezt az igazságot vette észre a mai lélektannak az az ága, amelyet fenomenológiai lélektannak nevezünk. A fenomenológia eredetileg nem lélektan, hanem bölcselet, a mai bölcseletnek talán legfejlettebb és legtermékenyebb, mindenesetre legérdekesebb iránya. Képviselői: Husserl, Scheler, von Hildebrand stb. azonban szükségesnek látták, hogy filozófiai vizsgálódásaik kiindulópontjait lélektani elemzések területéről vegyék. A logikai érvényességeket a gondolkodás hordozza. Az erkölcsbölcselet az erkölcsi valóság figyelembevételével kezdődik. Általában a lélek mélységeiből nyílik meg az út a metafizikai látóhatárhoz.

A fenomenológia: adottságok leírása, mielőtt még azokat elméletek és előfeltevések meghamisíthatták volna. Ezért azután a lélektan területén is igen finom elemzésekhez vezetett, és alkalmas arra, hogy a keresztény vallásos ember lelki életét is megfelelő, egybevágó módon felderíthesse.

Régi igazságot vesz észre a fenomenológia, azt aényt, hogy az ember mivolta: mikrokozmosz, mert egyesíti a létezés összes rétegeit. A philosophia perennis-ből tudjuk, hogy a létezés négy válfaja, egymás felett rétegeződve: anyag, élet, lélek és szellem. Ennek megfelelőleg, az emberi lélek felszínes rétege az érzékiség, alatta a vitalitás, e mögött a szó szűkebb értelmében vett lelki réteg (a szó tágabb értelmében valamennyi rétegünk lelki természetű is) és legmélyebben az emberi személy közép-pontja, magva: a szellem található. Jól érzékelteti a lelki élet e rétegeit Max-Scheler az érzelem területén. Az érzéki érzelmek testünk bizonyos pontjára lokalizálhatók. Elvileg akaratumk hatalmában állnak, akaratí beavatkozással létesíthetők az érzéki gyönyörök, és ugyancsak akaratí beavatkozással szüntethetők meg (pl. narkózissal) az érzéki fájdalmak. Az érzéki érzelmek abban különböznek az érzelmek minden más rétegétől, hogy a figyelem ráirányulására nem csökkennek intenzitásukban, hanem erősödnek. Ha figyelmünket pl. haragunkra összpontosítjuk, ez azonnal a semmibe foszlik szét. Egy fogfájás ellenben még hevesebben érezhető ilyen esetben. Az „én”-nel az érzéki érzelmek nem közvetlenül, hanem csak a test közvetítésével függnek össze. Ha a fogam fáj, nem mondhatom, hogy „én fájok”, ellenben egy vitális vagy egy lelki érzelmenél használhatom ugyanezt a kifejezést, pl. „én vagyok fáradt”, „én vagyok

szomorú". Az érzéki érzelmek körében nem lehetséges együttérzés, utánaérzés, érzelmi emlékezet (újraérzés), beleérzés és megsejtés (előreérzés). A tavaszi természetben járva, érezhetem pl. a fák rügyeiben feszülő nedvkeringés vitalitását. Mindez az érzéki érzelmektől lényegükénél fogva meg van vonva.

A vitális érzelmek már „én”-érzelmek, de nem a lelki, hanem a testi „én”-é. Ilyen a pihentség vagy fáradtság, az egészség vagy betegség, ifjúság vagy öregség, erős vagy gyenge vitalitás, a csiklandozás, a szerelem stb. érzelme. A vitális érzelmek kiterjednek a test egészére, és képesek együttérzésre, rokon- vagy ellenszenvre, továbbá megsejtésre is. Az élet veszedelmét néha már akkor jelzik, amikor az értelem még mit sem vesz ebből észre. A régi lélektan és gondolkodás csak érzékiséget és szellemet ismert. A vitalitás az elsőnél magasabbrendű, de a másodiknál alacsonyabb. Két jellegzetes értékkategóriája nem személyfeletti, mint a szellemi értékek, nem is tárgyérték, mint az érzéki gyönyör vagy fájdalom, hanem élőlények által hordozott. Ez a két értékkategória: a nemes és selejtes. „Nemes” nem erkölcsi értelemben, hanem abban a jelentésben, amint pl. egy nemes paripáról beszélünk.

A vitalitás, az élet ereje vagy megkopottsága, nemessége vagy selejtessége alapvetőbb és lényegesebb dolog egyének, népek és kultúrák életében, mint azok az ösztönlélektani tényállások, amelyeket a mélylélektan felismerni vél. Az erős és nemes élet valami vidám, bátor metafizikai kaland, törekvés a valószínűtlenre és kiszámíthatatlanra, hódító hatalmi akarat, de pazar jószág és önfeláldozás is. Az erős, de parlagias élet kemény, nyers, szívós. A gyenge, leáldozó vitalitás számító, előre-látó, békés, alkalmazkodó, meghódoló, félénk, takarékos, biztonságkereső, megalkuvó, nyárspolgári, ravasz, lágy. Önbizalma sebzett.

A lelki érzelmek alanya a lelki „én”. Vidámság és szomorúság, boldogtalanság és boldogság, a lélek robusztussága vagy kecses és könnyed volta, lelki örömek vagy bánat és gyász tartoznak ebbe a rétegbe. Az érzelmek közül a rokonszenvnek szentelt Max Scheler igen finom elemzést. A rokonszenv nem azonos az érzelmi ragályozással. Temetésén a siratóasszonyok sírása, a készülék lemezéről hangzó nevetés átragad a hallgatókra, környezetre, anélkül, hogy valódi együttérzés jönne létre. Az utóbbinak lényegéhez tartozik, hogy a másik ember szomorúsága szomorúságot, öröme örömet kelt fel benne, de nem a gépies okság alapján, mint az érzelmi ragályozásnál történik. A valódi együttérzés, együttörülés vagy együttszenvedés szellemi indoka, értelme az a tényállás, hogy a másik ember örül vagy szenved.

A szellemi érzelmek az egyént összekapcsolják a magasabb esztétikai, logikai és etikai értékekkel. Ilyenek a logikai érzelmek, a problématudat kínja, az igazság megismerésében talált megnyugvás és gyönyör stb. Ide tartoznak az esztétikai érzelmek: a tetszés és visszatetszés, a fenséges, bájos és nevetséges stb. Végül szellemi érzelmek az erkölcsi érzelmek is. Erkölcsileg értékes tettek után a tengerek és hegy-óriások csendje tölti el lelkünket, önmagunk tökéletes „kielésé”-nek érzelve és a legnagyobb nyugalom.

Van tehát az érzelmeknek is szellemi rétegük. Ide tartozik még és elsősorban a szeretet érzelme. A szeretet középponti erény, alaperény. Minden erény egyfajta szeretet. Bátor csak akkor lehetek, ha szeretem a bátorságot, igazságos, ha szeretem az igazságosságot stb. A szeretet továbbá értékfeledező funkcióval rendelkezik. Van érzelmi megismerés is. Az érzelmek segítségével fedezzük fel az értékeket. Az értékek megismerése nem elméleti és passzív, hanem gyakorlati és tevőleges úton történik. Az életben, cselekvésben, magában a szeretetben és gyűlöletben csillannak meg az értékek. Ez az álláspont nem jelent relativizmust. Ellenkezőleg, a fenomenológia szerint az értékek fennállása időfeletti és abszolút. Az értékeket nem mi teremthetjük, csak felfedezzük. A tárgyban és nem pusztán az alany tudatában állnak fenn az értékek. A valóság nem értékmentes és értékközömbös, hanem az értékek gazdag és színes sokfélesége áthatja a létezését a legbensőségesebben, nem csupán külső máz, szín rajta.

Azonban az érték minősége és a megismerő érzelmi ténykedés minősége egymással rokontermészetű. Érzelem és érték között megfelelés áll fenn. Szellemi értéket csak szellemi érzelmekkel tudatosíthatunk. Minél magasabb az érték, annál mélyebb érzelmi kielégüléssel jár mind tudatosítása, mind pedig megvalósítása. Az erkölcsi

érték jár a legmélyebb kielégüléssel, megsértése a legmélyebb kielégületlenséget eredményezi.

A kielégülés mélysége nem azonos intenzitásával. Egy ismerősöm halálhírére érzett szomorúságom esetleg nem olyan erős, heves, mint egy fogfájás, de mindenesetre mélyebb ennél. Ha a személyiség mélyebb rétegeiben kielégületlen, akkor sekélyesebb rétegekben keres magának kárpótlást. Így keres kielégülést újabb meg újabb társas kapcsolatok hajszolásában az, aki a legmélyebb, szellemi-erkölcsi rétegekben kielégületlen. Így fojtja bánatát borba az, aki szerencsétlen. Így lép fel fokozott érzéki gyönyörhajszolás a vitalitás megkopottsága esetén, pl. a tüdőtuberkulózis némely stádiumában. Az érzéki gyönyör hajszolása és a haszonhajhászás azonban mindig csak jele vagy a rossz lelkiismeret erkölcsi kétségbeesésének, vagy a boldogtalanságnak és szerencsétlenségnek, vagy a bánatnak és gyásznak, vagy végül a hanyatló, selejtes vitalitás fáradtságának. Viszont mélyebb kielégülés és sekélyesebb kielégületlenség egyazon lélekben egyszerre lehet jelen. Egy átértett nehéz szerencsétlenség közepette is lehetünk pl. derűsek, nyugodtak, de lehetetlen, hogy ugyanakkor vidámak is legyünk. Sőt ugyanarra az érzemállapotra különböző érzelmi ténykedések irányulhatnak. Egy fájdalmat pl. elviselhetünk, alatta összeroskadhatunk, fellázadhatunk ellene, esetleg élvezhetjük stb. Itt érzelmi ténykedés irányul érzelmi állapotra. A sekélyesebb érzelmekek állapotok, a mélyebbek ténykedések és irányuló természetűek.

A fenomenológia tehát felfedezi, hogy az érzelmekek gazdag sokfélesége nem meríthető ki a gyönyör-fájdalom kettősségével, sőt az erősebb vagy gyengébb intenzitás különbsége sem elegendő ahhoz, hogy az érzelmekek színes változatosságát visszaadhassuk, hanem mélységkülönbségeket kell megállapítanunk közöttük. Az érzelmekek és velük az egész lelki élet rétegezett. Legmélyebb a szellemi réteg, és mi — Plotinoszal szólva — akkor vagyunk önmagunk, ha azonosítjuk magunkat tulajdonképeni szellemi mivoltunkkal, és akkor vagyunk boldogtalanok, ha egy alacsonyabb természet-hez leereszkedünk. Az apostol is figyelmeztet, hogy ne „a hasunkban” éljünk.

A gyenge vitalitás silánysága vezet el a keresztény erkölcs meghamisításához, a ressentiment és a farizeuskodás értékcsalódásaihoz. A ressentiment az élet irigylése, de idealizmussal álcázva. „Magasztos eszményeid vannak. Vajjon mi a titkolnivalód?” — kérdezi Nietzsche, mert ő összetéveszti a valódi keresztény szeretetet a ressentiment értékhamisításaival. Max Scheler mutatja ki, hogy a valódi keresztény erkölcs minden ressentiment-tól mentes, bár igen könnyű meghamisítani. A keresztény irgalmas-ság az erő bőségének önmagán-túlömlése, és ezért irányul a gyengékre, szűkölködőkre. A ressentiment ellenben erényt csinál a szűkségből, és a saját gyengeségét befesti a keresztény erények színeivel. Gyávaságát békeszeretetnek, szolgálalkúságát alázatnak, elvtelen lágy-ságát türelemnek, nyárspolgári biztonságkeresését bölcseségnek vagy mértékletességnek, tompa közönyét emelkedett, emancipált lelkiületnek nevezi stb. A farizeus a jóról beszél, de a haszonra gondol. Elméletben idealista, gyakorlatilag utilitarista. Számára az a fontos, hogy ezt az értékítéletet mondhassa ki önmagáról: „Én jó vagyok!”, nem pedig az, hogy valóban jó legyen. A saját jó-ságunknak illetlen módon való intencionálása azonban önmagát teszi lehetetlenné. Aki ugyanis azt akarja, hogy az az intellektuális kép legyen jó, amelyet önmagáról alkot, annak akarata már lényegileg nem jó.

A mélylélektan ellenkezőleg képzei el a lelki élet rétegezetheit. Szerinte az „őszvalami” a legmélyebb, vagyis az állati ösztön a tudattalanban; és az „én”, mint a fejlődés során később kialakult közvetítő őszvalami és külső világ között, a lelki felszínhez tartozik. Azonban a fenomenológia ellenkező irányú rétegezetheit fedez fel a lelki életben, és e nélkül főleg a magasabbrendű lelki életet nem volnánk képesek tudományosan megmagyarázni. Finomabb, differenciáltabb fogalomkészlet kell a szellemi-erkölcsi élet lélektani megértéséhez, mint a mélylélektan fogalmai, mert ezek a fogalmak igen hasznosak lehetnek a beteg, leépült lelki élet magyarázatához, de kezdetlegesekek a szellemi élet területén.

Így pl. a szublimálás fogalma elégtelen a farizeuskodás és valódi erkölcs megkülönböztetéséhez.* Hiszen az is farizeus, aki a jóról beszél, de ösztönkielégülésére gon-

* A farizeuskodás lélektanára vonatkozólag v. ö. bővebben «A meghamisított szellem korszaka» c. művemmel. Budapest, 1947. Pantheon.

dol. A valódi erkölcs az igazi önzetlenséggel kezdődik, az ösztönéletet ellenben jellemzi, hogy ott az ösztönkielégülés az egyetlen cél, minden egyéb ennek eszköze. A jót azonban önmagáért és nem valamely ösztönkielégülés céljából kell akarnunk. Igaz ellenben, hogy a valódi jócselekedet meghozza a kielégülést — a hátán. Akik elvesztik önmagukat, megtalálják önmagukat, és akik megtartják önmagukat, azok elvesznek. Így szól a nagy keresztény paradoxon. Más szóval: amíg az ösztönkielégülés a fontos számunkra, addig „a hasunkban élünk” és nem jutunk el a keresztény élet mivoltához, tehát a lelki derűhöz és békéhez sem. Amikor azonban lemondunk az ösztönkielégülésről magasabb értékek javára, akkor elnyerjük az igazi, mély kielégülést. Ebben az irányban a mélylélektan annyival is inkább kiegészítendő és differenciálendő volna, mert egyébként sok esetben épp a mélylélektan harcol a farizeuskodás ellen, az önmagunkkal szemben való őszinteséért.

A farizeuskodás ellen való harcban találkozunk: fenomenológia és mélylélektan. E téren a mélylélektannak határozott érdemei is vannak. Hozzásegít bennünket, hogy merjük tudni, amit tudunk és épp a tudatosítás révén erőt, támaszt ad nekünk a saját lelkünk sötét vagy beteg hatalmaival szemben. Ez az erő épp az önmagunk iránt való őszinteség, tehát minden farizeuskodás ellenfele.

Másfelől azonban a mélylélektan tagadhatatlan műértést tanúsít az undorító baromiség iránt. Állítólag azért érdeklődik az alacsonyrendű, kaotikus, állatias felől, hogy azt kifürkéssze gyógyítás, feloldás, emberbaráti felvilágosítás céljából. Részben van csak így a valóságos helyzet. Minden érdeklődés kétértelmű. Részben a mélylélektan csak a betegesnek és állatiasnak megismerésére törekszik. De részben úgy áll a dolog, hogy igen könnyen az igenlés, az együttérzés, rokonszenv viszonyába kerülhet a kezdetlegessé, alacsonyrendűvel. Freud nyomán a mélylélektannak meggyőződése, hogy sorsunkat ösztönalkatunk határozza meg. Mindazt, ami látszólag történik velünk, valójában magunk állítjuk elő. Az álomban a tulajdon akaratumk, anélkül, hogy sejtjünk, az objektív végzet képében jelenik meg. Ha azonban az igazságot, valóságot és sorsot az ösztön dönti el, abban az esetben hivatásunkat és tudományunkat is meghatározzák ösztön szükségleteink. Ez a megállapítás azonban csak magára a mélylélektanra érvényes. Az ösztönélet poszványos és beteg rétegeivel való állandó foglalkozás, a benne való szüntelen vájkálás egyúttal akarva nem akarva ösztönkielés is. Mivel pedig ösztönkielésünk alkalmas tárgyába szerelmesek szoktunk lenni, épp ezért a mélylélektani kezelés, sőt maga a tanítás is „Übertragung“-gal, indulat-áttétellel jár. A mélylélektan híveit nem csupán a tárgyilagos meggyőződés, hanem sok esetben egy irracionális varázs köti hozzá a tanításhoz, egy olyan hit és szeretet, amelyet egyedül Isten és a Mennyei lakói iránt volna szabad éreznünk. Ha továbbá igaz volna, hogy az ösztön dönti el eszméinket és tudományunkat is, akkor kétségtelen volna, hogy a mélylélektan állításai is csak egy bizonyos ösztönalkat számára volnának érvényesek és elfogadhatók. Más ösztönalkatú emberre nem. Nézetünk szerint alighanem ilyenformán is áll a dolog. A csökkent vitalitású ember nem tud elkészülni biszexualitásával és heteroszexuális fokra fejlődni. Nem tud dönteni, férfi legyen-e vagy nő, és ebbe betegszik a modern orvosi lélektan és elmekórtan szerint bele, szchizoid vagy mániás-depresszív folyamatok formájában. Erre a beteg ösztönalkatú emberre rendkívül találó, valósággal zseniális belátásokat tartalmaz a mélylélektan.

A boldogságot és megelégedettséget azonban nem lehet egyedül a szerelem útján tartósan megszerezni, még ama szerelem útján sem, amelyet a mélylélektan hívei e tanítás iránt éreznek. Az ösztönkielégülés csak vitális sikon jelent kielégülést, még az az ösztönkielégülés is, amelyet a mélylélektannal való foglalkozás nyújt egyeseknek. A magyar nyelvben a „boldogság” szó régebben nem a földi szerencsét, a vitális és lelki rétegekben való kielégülést jelentette, hanem azt a lelki nagyságot, amely a legmélyebb, szellemi-erkölcsi rétegek kielégülése, és amely a földi értelemben vett boldogtalansággal és szerencsétlenséggel is megfér. A „boldogasszony”, a „bot boldogabb vége” és hasonló kifejezések tanuskodnak ma is a szó régi értelméről. Ezt a boldogságot nem az ösztön, hanem csak a szellem kielégülése hozza meg.

A szellem kielégülését, valláserkölcsi életünket épp ezért nem is tudjuk megmagyarázni merőben ösztönlélektani alapon. A vallásosság megértése szempontjából természettudományos és szellemtudományos lélektan egyesítésére van szükség, amint

ezt már 1935-ben „Jellemlátás” c. könyvem elején kifejtettem, és amint a mélylélektan egy új irányának képviselője, Szondi Lipót törekszik a kétféle lélektani irány között való hídverésre. Az ösztönlélektani adottság ugyanolyan viszonyban áll a valóságossággal, általában a szellemi jelenségekkel, mint a talaj azzal a növényvel, amelyből kinőtt. Bizonyára meg fogjuk érteni a növény némely sajátosságát, ha ismerjük a talajt. A botanikus részére lényeges dolog a növény megismeréséhez a talajismeret is. Azonban senki sem akarja azt állítani, hogy ezzel a növény tulajdonképeni sajátosságait mind megismerte. A növény nem pusztá termése a földnek, hanem önmagában nyugvó, eleven valami. Olyan teremtő folyamat megy végbe a növényben, amely lényegileg nem áll semmi közösségben a talajjal, a közösség itt csupán esetleges. A vallásosság is ilyen teremtő folyamat, de szellemi síkon. Értelme és sajátossága önmagában nyugszik, nem abban a körülményben, hogy alkalmas-e ösztönkiélésünk számára lelki pót-anyagnak, az ösztönélet bénái számára kapaszkodásukat lehetővé tevő lelki műkarnak. Eddig nem jutott el Szondi sem a természettudományos és a szellemtudományos lélektan egyesítéséhez. Nem is egészen az ő hibája, hiszen ő természettudományos oldalról indult el, az ösztönök világából. Hogy a híd természettudományos és szellemtudományos lélektan között, amint Szondi is kívánja, elkészülhessen, nekünk segítségére kell sietnünk a túlsó partról, a szellemtudományos lélektan oldaláról. A szellemtudományos és természettudományos lélektan közötti hídverés szolgáltatásban áll mostani cikkünk is, a fenomenológia lélektani vívmányainak ismertetésével, mert ezek figyelembevételével a híd nem készülhet el.

Noszlopi László

KÉT KÖLTŐ

A József-utcában, majdnem szemközt a Horánszky-utca torkolatával, volt a harmincas évek elején egy kapu alatt egy „könyvkereskedés”: egy asztal, pár láda, s rajtuk és bennük egy csomó könyv; jók-rosszak vegyesen, s valamennyi igen olcsón. Diákok, egyetemre menet, gyakran megálltunk e „bolt” előtt, válogatni; ott vásároltam össze Krúdy Gyula legtöbb könyvét, s ott akadtam rá egyszer Füst Milán verseskötetére. Név nem volt benne, hogy elárulja, kié lehetett a „Változatnod nem lehet” e példánya, ki vesztegette el végső szorultságában; mert hogy hajdani gazdája igen szerette, s bizonyára nehéz szívvel vált meg tőle, arról egy egész sereg bejegyzés tanuskodott. Az első vers fölött — „Osváth Ernőhöz!” — még csak ennyi állt: „Szép”; pár lappal tovább, az „Egy hegedűművészhez!” fölött már ez: „Gyönyörű”; csak egyet kellett fordítanom, s máris az extázis vallomására bukkantam: „Ez az egyetlen vers: tökéletesen szép, el lehet harsogni”. A vers címe: „Epilógus: O beata solitudo — O sola beatitudo”. Ajánlása: „Egy magyar költőhöz!” És így kezdődik:

Sokféle ember van, ó, költőm, van fenséges is, gyengéden élvező,
S van olyan, ki létét egy másikkal úgy olvasztja egygé,
Mint a szobor, kiről azt hallottam, érce megolvadt,
S ellágyulva omlott le a tőbe a víz iránti nagy szeretettől:

Nékem kín a szépség, fáj minden szeretet: titkomról sose szóltam ezért,
Csak mint a pap eddig: ki begombolkozva állig s ünnepélyesen
Dühvel ordítva, rázza az öklét, hogy visszhangzik a vidék, s furcsa
kézmozdulatokkal őrzöngve hazudoz:

Fájt az élet nekem is, nem voltam érzéketlen sohasem!
Ámde torkom az összeszorult, hangom rekedt vala, s félszegen
hadonásztam erre-arra, kettős fájdalommal, hogy nem tudok szólani
igazán...

Később megint egy megjegyzés, a „Gyász”-hoz: „Ez nagyon finom! Szép, mély haranghangon elmondva gyönyörű lehet.” Haranghang, ehhez a „gyászhoz”:

Gyászoló ágak alatt,
Régi szenvedések újra bántanak.
Egy viharfelleg rohanva halad...
Ti hegységek és hallgató tavak:
Hagyjuk, úgy-e, hagyjuk a régi időket!
Hagyjuk pihenni őket!
...Az ágak némán bólogatnak, ringanak...

Lehet, hogy ezek a ceruzával sebtében, izgatottan rótt szavak egy egzaltált lélek ujjongásai. De nem illik-e magához a költőhöz, magukhoz a versekhez is valami fölfokozottság? „Fáj a valóság: futni, rohanni segíts, ó, Istenem...”

De jaj, nem futhatsz el magadtól,
Bújj akár meszes gödörbe,
Bújj akár zöld tenger alá:
Életed örök magány, —

S ugyanaz, későbbi átírásban, most, az új „végleges” kötetben,* mintegy önnön kommentárjává bővülve:

De jaj, magadtól menekvésed
Nincs e földön s föld alatt!
Magad vagy elméd ős-talánya,
Örökre társad, siri mécsed...
S jaj, bús szerelmed vagy magad... —
És életed örök magánya...

Végül a „Zoltár”:

Ó, Uram, engem bántanak — — —
Csendes vagyok, félek, kis helyre, sarokba meghúzódok
És utánam jönnek, üszkösbottal szurkálnak szörnyű módon,
Fázékony testemmel jeges vízbe rántanak. — — —

A valóság fájdalma, ideges félenkség, „didergés” a nyers valóság „ragadós mézfürdőjétől”, sikoly, panasz, lamentálás, „nagy magánosság is, a szívig ható”, s mindennek mélyén komor tudata a halálnak, odavetítése a halálnak a lét mögé, titkos tartalomként, megnövesztő, sejtelmesen élő árnyékként; állandóan fölrémlő álombeli látomásként:

Egy nagy csarnok felét láttam egyszer világosan ciprusokkal,
Onnan ment egy temetési menet szótalan, imbolygó zászlókkal legelől,
S a halottat egy kis fekete kocsin hat fehérbe burkolt, néma
Lélek kísérte el — s velük én is vacogva és félve...

— — — — —
Ó, alvó fénynek örökkévalósága: végtelen!
Ó, végső koppanás a szíven, végső döbbenet — halál!

Csupa aprólékosan reális kép a versekben, s mind az irrealitás síkján. A víziók realitása, — gondoljunk Füst Milán egy-egy regényére, az „Advent”-ra például; — a képek egy lázálom kísérteties pontosságával peregnek. Ezek a páncélos lovagok, szörnyek, sikátorok, ez a süket fegyvercsörgés, néma harangkongás: megannyi látomás és hallucináció, izgatott gótikus szörnyerdő. Van benne valami patológikus, hisztérikus; a névtelen bejegyző egzaltációja csak visszhang erre a végsőkéig följazott költői világra. A forma, a sajátos, utánozhatatlan füst-miláni szabadvers bő sodrával és benső feszültségével, — azzal az antik ízzel, mely folytonosan ott bujkál oldottságában, — egy szüntelenül fölcsigázott idegalkat kifejezősmódja; mihelyt ez az ideg-

* Füst Milán: Szellemelek utcája. Versek. Dánte kiadása.

rezonancia elvész mögüle, — utánzóiban —, rögtön lapos és kinosan modoros lesz: csupasz próza. Nála viszont a verbális bőség („ó, én folyton fecsegek”) is csupa hév, villamosság, vergődő élet, tele valami megrendítő szorongással:

Uram, az én életem hiábavaló! Egy görcsös keserűség,
Egy fuldoklás az egész!...

Kritikusai sokat hangoztatták Füst Milán „páratlanságát”: azt, hogy teljesen egyedülálló jelenség kora s korunk költészetében. Nincs — mondták —, rokona a Nyugat nemzedékében. De vajjon, valóban nincs-e? Valóban olyan magányos-e? Ez a költői világ valóban olyan egyedülálló-e?

Igaz, nem „hasonlít” se Adyhoz, se Babitshez, se Tóth Árpádhoz, se Kosztolányihoz. De nincs-e valami atmoszférikus rokonság a „Szegény kisgyermek panasza” meg a „Zsoltár” közt? Nincs-e valami rokonság a világban való idegenségben, s ugyanakkor a benső valóság reális szemléletességében, sőt abban a „fuldoklásban”, görcsőségben is, a fiatal Babits és Füst Milán közt? Nem valami közös, nemzedéki hangulat szólal-e meg mindhármukban? S maga a füst-miláni benső realitás, lelki táj nem emlékeztet-e fantasztikumával, lázsodorta alakjaival, irracionálisával a Cholnoky Lászlóra? Ritter von Toggenburg, a felejthetetlen Prikk, vagy Tamás, prózában nem egy-forrású-e a „Változtatnod nem lehet” fantasztikus középkori képeivel és hangulataival? Közös bennük valami élet-idegenség, fantázia-ajzó gyötrellem, kifutás a „nem futhatsz el magadtól” ítélete elől az irrealitásba, s közös a lét bábjáték és marionett-szerűsége is, a tétlen, akaratbeteg nemzedék pesszimizmusa, állandó kísértése a tudathasadásra, s az emberi magányosság mellett a költő társadalmi magányának szenvedése, amit Kajetán panaszol el az „Aggok a lakodalmon”-ban:

Festett bohócnak érzem én magam,
Ki szemfényvesztő, szép csalfaságaimmal
Tétlenül lopom el e lázas földön szenvedők elől
E bús és szívettépő földi élet minden édes,
Hűsítő javát!

Az esztendők folyamán ez a költészet nem változott sem formában, sem hangban. Legfőljebb egy árnyalattal komorabb lett, képeiben kísértetesebb, és tártabb a halál, az elmúlás felé.

Mint aki csendes és veszélyes utcán járkal éjtszaka,
És abban minden lobogásban volna, — hatvan fáklya tüze ontaná
vad lángjait;
A semminek... mert nincs ott senki sem. A szellemek utcája ez!

Talán éppen ezek a legszebb, legmegrendítőbb új versei: a „Szellemek utcája”, „Szózat egy aggastyánhoz”, „Este van”, „Köd előttem, köd utánam”, meg a „Henrik király”, melyet valóban íszép mély hanghangon kell elmondani, végén a tragikusán nagy, rekedtes és messzezenő fináléval:

De minek a szó? Nincs többé dolgom itt.
Akár az álmodó, a másik oldalra fordulok,
De nem álmodom már tovább. Mert nincs is mit. Minek a szó?
Hiába mondjátok, én sosem éltem.

*

Szóálmok, fényszavak, amiket nem én mondtam,
Ők mondanak engem...

Másfél sor Zelk Zoltán első kötetéből, a „Csuklódón kibuggyan a vér” címűből. Hozzá az évszám: 1928—30. Az új magyar líra, a Nyugat „nagy” nemzedéke utáni, túl van egy romantikus hullámon. Fölfedezte a természetet, belévetette magát, a városi ember lázas mohóságával szinte habzsolta. Ez volt a „Föld, erdő, Isten” meg az

„Angyalok harca” korszaka, a fiatal Szabó Lőrinc és Sárközi György lendületének ideje, Kalibán könyvégetésének évadja. A „Csuklódón kibuggyan a vér” versein szelidebb, nyugodtabb sugárzással még ennek a kornak a visszfénye csillog. „Szó-álmok, fényszavak”, „nem én modtam, ők mondanak engem”: a költő egy egész világot akar visszaadni; szabadverseiben — nyugodtabb lejtéssel már, nem a romantikus láz vad áradásával, inkább bukolikus tónusban —, ezt a világot, tájat, természetet, embert közvetíti; szétoldódik, szétfolyik a világban, s egy-egy sorában félreismerhet: enélkül csendül föl ez az 1930-as hang:

Az alkony becsurog a nyitott ablakon s tenyerére emel,
gyermek vagyok én is, mint a néma nyáj,
S mint az ének, ami megtörli homlokom...

Vagy:

Árnyak szaladtak utánam s kiáltottak felém,
rég kutyám szűkölt lépteim megett,
de nem fordultam vissza, hiába kérleltek,
s az üzött szarvas sem tudott megállítani,
ki agancsai közt az erdőt hozta s letérdelt elébem.

A következő kötet: „Új asztalomhoz”, — 1930—32. Egy verse, „Szomorú pásztor”, jellegzetesen a régi hang és íz és szemlélet, ugyanaz a bukolika, mely megvan a fiatal Radnóti Miklósnak, Dsida Jenőben is, de egy másik már új tájékozódásra vall, az „Anyám dalol”:

Ebédről maradt főzelék szagával
terhes a szoba — fullasztó szegénység!
Asztalunk sincsen, így élünk anyámmal,
mint emlék csillan elénk a reménység.

A költő önarcképe:

...paradicsomos üvegek között
kábán merengek rímen, ritmuson
és vágyódom dús vacsorák után.

A magyar líra ekkoriban fordul át a realizmusba. A naturista romantika habzó báránylevelei, párás tájai szétfoszlanak; a bukolikus idill véget ér. Megszületik a valóság és a szegénység költészete. A „Kifosztott táj” (1932—36) verseiben először szólal meg Zelk Zoltán igazi hangja. Vállalja világát; mint József Attila, Illyés Gyula, föl-fedezi az egyszerű szegénységben a lírát, s a szegénység vigasztalanságában a forrongó lázadást.

Petróleumszag s kávésbögre,
zsíros papír és tört kenyér —
s egy ember, aki ül a csendben
s nem vár és nem remél.
— — — — —
Csikorgó foggal ül hát csendben,
csüggedt düh ez: mély és konok —
oly mindegy, már, ember beszél, vagy
egy szekrény nyikorog...

Ez a „kifosztott táj”, a Zugló lírája; éjszaka csapzott kutyák üvöltik a város felé a proletárnegyed panaszát és dühét. Ami az első kötetekben bizonytalanul szét folyt, laza foltta mosódott: itt élesebb vonalakat kap; a kép határozottabb lesz a világ valóságosabb; a forma is zártabb, szabadvers helyett kötött. A hasonlat nem eltávolít, hanem közelebb hoz, nem szétold, hanem megköt. „Mint gyermekkézzel rajzolt ábra, — Olyan az alkonyati táj”. Az ember, a költő nem beleémmisül a tájba: kívülre marad, szemléli. S az a lebegés, mely korábban olyan volt, mint valami gomolygó, fényes köd, az itt most valódi könnyedség, valódi fölrebbenés.

Egy kecske jő most velünk szembe,
 mögötte bottal kisleány...
 a földön járnak vagy fűzetbe? —
 Hold ég a kislány yarkocsán.
 Ott ring a Hold s felszáll az égre,
 s a sötétedő színeken
 látom, ahogy felcsillan fénye,
 s véle a félszeg szerelem.

Jelzőkben, képekben, a vers egész struktúrájában: fegyelem és pontosság. Az alkony és „félszeg” szerelem irrealitásának is megvan a maga reális támasztéka: a táj „gyermekkézzel rajzolt ábrájában” a kecske és a kislány: mintha „fűzetben” járnának; s az egész kép; akár egy naív képeskönyv-ábra. Ezek más nem „szóálmok, fényszavak”; itt már nem a szavak mondják a költőt, hanem a költő válogatja és mondja pontos szavait. De a fénynek, mely a verseken dereng; nemcsak a meglett költői tudás a forrása; emberibb mélységből sugárzik. A gyöngédséget, játékoságot a nagy, egyetemes szeretet sugallja. Az a szeretet, melyről „A lélek panaszaiból” (1936–42) egyik legszebb verse vall:

Akit az Isten nem szeret,
 nagyon megbünteti,
 a szívébe a szeretet
 bokrárt ülteti.

Nem fonnyadnak el soha e
 bokron a levelek,
 dús televénybe bujtak el
 a szomszár gyökerek.

Tüdöd érte zihál, dagad,
 szolgál lélekzeted,
 hozzá futnak, miként patak,
 véreddel az erek...

Zelk Zoltán szocializmusának mélyén az ember, realizmusának mélyén a valóság szeretete él. Ebből a szeretetből táplálkozik optimizmusa; ez a lélek adja meg a vigaszt a töprengő értelemnek:

Az értelem szűk pitvarában,
 a végesben a végtelent,
 a nem szünőt az elmulóban
 ím megleled, amíg terem,
 munkál az ész s vele a lélek,
 mint a gazda, aki nyáron át
 esővel, fénnel összefogva
 ápolja kertjét, udvarát...

Vigaszt ad? A történelem vigasztalanságot tanít, reménytelenséget hirdet. Egy strófa, 1944-ből, mintha a csüggedt erőből négy sornál nem is futná tovább:

Hát megtanultam a világot,
 e sárból, vérből rondaságot.
 Tovább lapoznék. Nincs több. Vége.
 Mért irtad, Istenem, mivére?

1945-től 1947-ig: ezek már az új kötet, a „Kagylóban tenger” versei.*

Költészet ez, tehát valóság.

Van törzse, ága, levele...

Törd föl e kagylót; kincse a táj, az emlék, az álom, a kő, a gyár, a halál és a rémény: a teljes valóság. A szerelemé is, a szerelmi lírának az a meghitt, tiszta, őszinte hangja, az az egyszerűsége, közvetlensége, amit oly rég nem hallottunk magyar versben. A kor politikai valósága is, de nem „parancsra”, hanem az élmény igazságával, és nem a politikai program, hanem a verssé forrósodó élmény igényességével: — ezért nem vezércikk, hanem költészet. Ez a „Vita után” leckéje:

Leszállni a néphez? Emelni magasba? —

Ha mélyben, magasban: de élni vele!

Hogy sorsát ketyegje, hű óra, szíved,

ha éj legyen is, vagy ha hajnal e sors!

Élmény és valóság: ez adja meg Zelk Zoltán költészetének mély hitelét. Soha nem emel kulisszákat, nem jár „festett egekben”. Hangja keményebb lett, verse csontosabb, szikárabb, — de mélyebb. S vannak versei, melyekben úgy, olyan telt hangon s érzengéssel, oly kozmikus tárgulól lendülettel szól a szocializmus élményéről, ahogyan előtte csak József Attila:

Atyjuk leszünk az évszakoknak,
nékünk, miértünk sokasodnak,
hogy megbírva minden elemmel,
megtöltsük őket értelemmel —
egy intésünkre, mint ebek:
hozzánk simulnak mindenek!

S miként új borral ó hordókat,
lelkünkkel telítjük a szókat,
miket, mint vadszóló a házat,
bevont, befutott a gyalázat, —
mit nem mondtunk, most mondd velem:
Tavaszi Szabadság! Szerelem!

Rónay György

A SZÖVETKEZETEK ÉS MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSÜNK ÚJ RENDJÉNEK KIALAKÍTÁSA

Mezőgazdasági termelésünk új rendjének kialakításában fontos feladatok várnak a szövetkezetekre. Ez a körülmény kétségtelenül számottevően fokozza agrárszövetkezeteink súlyát és jelentőségét, de egyidejűleg nagymértékben megnövelte a mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységével szemben támasztott követelményeket is.

Annak, hogy szövetkezeteink e követelményeknek megfelelőhessenek, természetesen bizonyos előfeltételei vannak. Ahhoz ugyanis elsősorban kellőleg kiépített és valóban jól működő mezőgazdasági szövetkezeti hálózatra van szükség, továbbá arra, hogy az egyes szövetkezetek tevékenységében a szakszerűség és az igazi szövetkezeti szellem maradéktalanul érvényesüljön. De ugyancsak szükség van arra is, hogy kormányzatunk a mezőgazdasági szövetkezeteket helyes gazdaságpolitikával minél életképebbé tegye és a nemzetgazdaság keretében megfelelő feladatkörhöz juttassa. Ezek érdekében pedig mielőbb ki kell jelölni azt a helyet és azt a feladatkört, amelyet a

* Zelk Zoltán: Kagylóban tenger. Verseik. Dante kiadása.

szövetkezeti mozgalomnak a mezőgazdaságban be kell töltenie s idejében pontosan és tervszerűen meg kell állapítani azokat a konkrét tennivalókat, amelyek a mezőgazdasági termelés új rendjében a szövetkezetekre várnak.

Az alábbiakban azokat a legfontosabb feladatokat kíséreljük meg összefoglalni, amelyeket megítélésünk szerint a jövőben a szövetkezeteknek kell a mezőgazdaságban megoldaniok. Mielőtt azonban erre rátérnénk, előljáróban a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom kialakulásával és a szövetkezeteknek a mezőgazdaságban betöltött szerepével is röviden foglalkoznunk kell.

A szövetkezeti szervezkedés a mezőgazdaságban általában világszerte lényegesen később indult meg, mint más foglalkozási ágakban. A szövetkezeti mozgalom kialakulása ugyanis szoros kapcsolatban volt a tőkés gazdasági rend kifejlődésével. Miután pedig a kapitalizmus sokkal gyorsabban hódította meg az ipart, a kereskedelmet és közlekedést, mint a mezőgazdaságot, a szövetkezeti szervezkedés is először ezekben a termelési ágakban kezdődött meg és a szövetkezetek tagjai eleinte jóformán kizárólag az ipari munkásság soraiból regrutálódtak.

A mezőgazdaság, amely termelésének sajátos jellegénél fogva a piacoktól aránylag hosszú ideig függetleníteni tudta magát, csak lényegesen később tért rá a kapitalista elvek szerinti gazdálkodásra. A XIX. század folyamán azonban az egyre belterjesebbé váló gazdálkodás következtében a mezőgazdaság is kénytelen volt elzárkózottságából kilépni, áttérni a tőkés gazdálkodásra s az egyre nagyobb mértékben meginduló versenyben éppen szervezetlenségénél fogva rendkívül válságos helyzetbe jutott. Ennek eredményeképpen a szövetkezeti gondolat csakhamar tért hódított a mezőgazdaság körében is s a múlt század második felében már a mezőgazdasági lakosság is igyekezett a szövetkezeti szervezkedésben rejlő előnyöket a maga számára biztosítani.

Eleinte az agrár lakosság leginkább hitelszövetkezetekbe tömörült s hitelszükségletének kielégítése révén, illetőleg hitelszövetkezeti keretben kísérelte meg termelési, értékesítési, beszerzési és fogyasztási problémáit megoldani. Csak ezt követőleg kezdődött meg a mezőgazdaságban a speciális beszerző, illetőleg értékesítő szövetkezetek szervezése, valamint a falusi lakosság elsőrendű életszükségleti cikkekké váló ellátását szolgáló fogyasztási szövetkezeti hálózat kiépítése. A mezőgazdasági termelési szövetkezetek viszont sokáig nem tudtak az őket méltán megillető jelentőséghez jutni s így a mezőgazdaságban e szövetkezeti típussal számottevőbb mértékben csak az utóbbi évtizedekben találkozhatunk.

De ha a szövetkezeti szervezkedés a mezőgazdaságban lényegesen később kezdődött is meg, mint más foglalkozási ágakban, ma már igen sok államban rendkívül magas fokot ért el és valóban eredményes multra tekinthet vissza. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1945-ben közölt adatai szerint¹ a világon található összes szövetkezetek 83%-a mezőgazdasági szövetkezet, illetőleg agrárjellegű falusi szövetkezet. E szövetkezetek a mezőgazdasági termelésben, beszerzésben és értékesítésben, továbbá a mezőgazdaság hitelszükségletének biztosítása és a mezőgazdasági lakosság fogyasztási cikkekké váló ellátása terén rendkívül fontos szerepet töltenek be. A mezőgazdasági foglalkozású falusi lakosság ugyanis talán még jobban rá van utalva a szövetkezetekbe való tömörülésre, mint a túlnyomó többségben nem agrárius városi népesség, miután a termeléshez szükséges eszközökkel és üzemanyagokkal, valamint fogyasztási cikkekké és hitellel való ellátása, továbbá az általa termelt vagy előállított áruk megfelelő értékesítése a legcélszerűbben szövetkezeti úton valósítható meg. De fontos feladatok háramlanak a mezőgazdaságban a szövetkezetekre a megfelelő termelési keretek megteremtése terén is.

A mezőgazdaság szempontjából kétségtelenül a legnagyobb jelentősége a termelési szövetkezeteknek, valamint a beszerző és értékesítő szövetkezeteknek van. Szervezett mezőgazdasági termelés és értékesítés — különösen egy kisüzemekből össze tevődő mezőgazdaságban — ma már szinte elképzelhetetlen a szövetkezésben rejlő előnyök felhasználása nélkül. E szövetkezeti típusok természetesen ritkán jelennek meg a maguk tisztaságában, de az egyes agrárszövetkezetek a legtöbbször mind a termelés, mind pedig a beszerzés és értékesítés terén egyaránt tevékenységet fejtenek ki.

¹ Bureau International du Travail: Le mouvement Cooperatif et les Problemes Actuels, Montréal, 1945.

A mezőgazdasági szövetkezetek működése ezideig talán az értékesítés síkján volt a legeredményesebb. Számos bel- és külföldi példa bizonyíthatja, hogy a szövetkezetek szinte pótolhatatlanok az agrártermékek értékesítésében, különösen egy olyan szerkezetű mezőgazdaságban, amely túlnyomórészt kisüzemekből áll. A kis-, közép- és törpeüzemek ugyanis általában nem termelnek sem mennyiségileg, sem pedig minőségileg nagykereskedelmi tételeket. Az izolált helyzetben lévő, a kereskedelmi útvonalak gócpontjaitól rendszerint távolos és megfelelő piaci ismeretekkel nem rendelkező kistermelők éppen ezért kényre-kedvre ki vannak szolgáltatva a közvetítő kereskedelemnek s terményeiket és termékeiket csak akkor tudják megfelelően értékesíteni, ha szövetkezetbe tömörülnek s ennek segítségével termelvényeikből piacképes tételeket tudnak forgalomba hozni.

A mezőgazdasági értékesítő szövetkezetek tevékenysége tehát arra irányul, hogy tagjaiknak termelvényeit a szövetkezésbe rejlő előnyök felhasználásával minél kedvezőbb feltételek mellett értékesítsék. Ennek érdekében a szövetkezeti tagok mint eladók zárt tömörülésben jelennek meg a piacon, termelvényeiket a szövetkezet útján együttesen kínálják eladásra, s igyekeznek azokat a közvetítők minél nagyobb mértékben történő kikapcsolásával értékesíteni és ezáltal az értékesítés hasznát az önmaguk számára biztosítani. A mezőgazdasági értékesítő szövetkezetek azonban ezenfelül a legtöbb államban a tagok termelvényeit minőségileg is ellenőrzik, a piacra kerülő mezőgazdasági termények és termékek standardizálására törekednek, továbbá igyekeznek a keresletet és a kínálatot egyensúlyba hozni, a termelést ennek megfelelően irányítani s ezáltal, valamint megfelelő szaktanácsadás révén jótékony hatást gyakorolni magára a mezőgazdasági termelésre is.

De nem elhanyagolható szerepkör az sem, amit a mezőgazdaságban a beszerző szövetkezetek töltenek be. A beszerző szövetkezetek ugyanis azt célozzák, hogy az abban tömörült tagok a nagyban történő beszerzés által a termelés folytatásához szükséges anyagokat és eszközöket minél jutányosabban szerezhessék be. E szövetkezeteket egyébként sokan a termelési szövetkezetek egyik alcsoportjának tekintik, miután azok az előnyösebb beszerzés révén a termelés költségeit igyekeznek csökkenteni s így a termelő munkát jövedelmezőbbé tenni. Megjegyzendő, hogy némely államban nagyszámban alakultak és működnek különféle önálló beszerző szövetkezetek, melyeket a fogyasztási szövetkezetektől az különböztet meg, hogy míg a fogyasztási szövetkezetek elsősorban a tagok háztartási szükségleteit igyekeznek kielégíteni, addig a beszerző szövetkezetek a termelés folytatásához nélkülözhetetlen anyagok és eszközök jutányos áron történő megvásárlását kívánják lehetővé tenni. Ezzel szemben a legtöbb országban s így hazánkban is, a szövetkezeti beszerzés többnyire nem önálló keretben, de a termelő, értékesítő vagy fogyasztási szövetkezetek keretében bonyolódik le.

Egyre nagyobb jelentősége van azonban a mezőgazdaságban a termelési szövetkezeteknek is. A földbirtokmegosztás terén tapasztalható állandó felaprózódási folyamat folytán ugyanis a mezőgazdasági üzemek területe már igen sok esetben nem teszi lehetővé a teljesen önálló kisüzemi gazdálkodás rentábilis folytatását. Ennek következtében az ilyen üzemekben a mennyiségileg és minőségileg megfelelő és az üzem tulajdonosának megélhetését is kielégítő módon biztosító gazdálkodás csak a közösségi és egyéni termelés szempontjait összeegyeztető és a fontosabb termelési eszközök közös használatát lehetővé tevő szövetkezeti tömörülésben valósítható meg.

A mezőgazdasági termelési szövetkezetekbe tehát a kistermelők azért tömörülnek, hogy gazdálkodásukat minél eredményesebbé tegyék és a kisüzemekben történő mezőgazdasági termelés számára az erők összefogásának és a szakszerű irányításnak az előnyeit biztosítsák. A termelési szövetkezeteknek általában két fajtája van, melyeket az eddigi szóhasználat „termelőszövetkezet”-nek és „termelők szövetkezte”-nek kereszttel el.² A két típus között az a különbség, hogy a termelőszövetkezetbe a tagok nagyrészt feladva gazdasági önállóságukat, kollektíve termelnek, a termelők szövetkezetében pedig csupán termelési tevékenységük egyrészét egyesítik és gazdasági önállóságukat továbbra is megtartják.

² Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az új Szövetkezeti Törvényünk a „termelő szövetkezet” elnevezést használja s ezalatt a termelési szövetkezetet, tehát nemcsak annak kollektív fajtáját érti. Ezért kívánatos lenne, hogy szövetkezeti irodalmunk az említett két szövetkezeti típusra megfelelő új terminus technikust honosítson meg.

A mezőgazdaságban a termelési szövetkezeteknek mindkét fajtájával találkozhatunk. Nálunk aránylag ritka az ü. n. termelőszövetkezet, némely országban azonban nagyszámban vannak ilyen szövetkezetek. Ilyen szövetkezet az orosz kolhoz, a mexikói ejidos és a palesztinai kvutzoch, de vannak ilyen mezőgazdasági termelőszövetkezetek Olaszországban, Spanyolországban, Franciaországban, az Északamerikai Egyesült Államokban, Indiában és más államokban is. Hazai termelési szövetkezeteink viszont túlnyomó többségben a termelők szövetkezetének csoportjába tartoznak. Tagjaik tehát egyéni gazdálkodást folytatnak s a szövetkezet éppen ennek az egyéni gazdálkodásnak a szakszerűségét és eredményességét hivatott előmozdítani.

Amint azonban arra az előzők során már rámutattunk, a mezőgazdasági szövetkezeti típusok a gyakorlatban ritkán jelennek meg a maguk elkülönítettségében, de az egyes agrárszövetkezetek a legtöbbször mint termelő- (feldolgozó), beszerző- és értékesítő-, sőt mint fogyasztási szövetkezetek is működnek s nem egyszer termelő és értékesítő tevékenységet fejtenek ki egyes hitelszövetkezetek is. Végeredményben azonban a szövetkezet jellegének megállapításánál természetesen nem az az irányadó, hogy cégében milyen elnevezést használ, illetve, hogy működési körét mi mindenre terjeszti ki, hanem, hogy a szövetkezet elsősorban és túlnyomórésztben milyen téren fejt ki tevékenységet.

A mezőgazdasági termelési szövetkezetek iránt a múltban hazánkban, sajnos, nem mutatkozott nagyobb mérvű érdeklődés s így e szövetkezeteink száma messze elmaradt az egyéb szövetkezeti fajták (hitelszövetkezetek, fogyasztási szövetkezetek) mögött. Ez a helyzet az utóbbi időben lényegesen megváltozott. Mindazonáltal ezen a téren még rendkívül sok a tennivaló. Már nagyobb volt a múltban is az érdeklődés a mezőgazdasági értékesítő szövetkezetek egyes csoportjai tekintetében, azonban egészen a legutóbbi időkig ezek sem tudtak hazánkban az őket megillető jelentőségre emelkedni.

Mezőgazdasági jellegű szövetkezetekben országunkban ezidőszertől számszerűleg nincs hiány. Ezzel kapcsolatban elég utalnunk az ezideig megalakult, több mint 2400 földművelőszövetkezetre, az 1200 tejszövetkezetre, valamint a mintegy 500 egyéb különféle mezőgazdasági jellegű szövetkezetre. De a több mint 1500 Hangya fogyasztási szövetkezet és a közel 1000 hitelszövetkezet tagjainak túlnyomó többsége is a mezőgazdasági foglalkozású népesség soraiból kerül ki s így ezek a szövetkezetek is legnagyobb részben agrárjellegű szövetkezeteknek tekinthetők. Szövetkezeteink legnagyobb része tehát mezőgazdasági szövetkezet vagy agrárjellegű falusi szövetkezet, azaz számszerűleg már eddig is kellő számú mezőgazdasági szövetkezettel rendelkezünk a mezőgazdasági termelés új rendjében a szövetkezetekre váró feladatok elvégzésére. Egyelőre azonban, sajnos, csak számszerűleg. E szövetkezetek tekintélyes része ugyanis még kezdeti nehézségekkel küzd és nem tudja a gazdasági életünkben ráváró feladatokat maradéktalanul teljesíteni. Igen nagy szükség van tehát arra, hogy agrárszövetkezeteink gazdaságilag megerősítenek, azok élére arra valóban alkalmas vezetők kerüljenek és a szövetkezeti életből a termelői munka nyugodt menetét akadályozó politikai viszálykodás kiküszöböltesse. Egyidejűleg gondoskodni kell arról, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységében — mind gazdasági, mind pedig műszaki és kereskedelmi síkon — a szakszerűség hiánytalanul érvényesüljön s megfelelő szakemberk kellő számban álljanak a szövetkezetek rendelkezésére. Az így megerősített szövetkezetekre pedig minden téren mielőbb olyan gazdasági feladatok megoldását kell rábízni, amelyek egyrészt a legcélszerűbben szövetkezeti úton hajthatók végre, másrészt alkalmasak a mezőgazdasági szövetkezetek és a bennük tömörült agrárlakosság anyagi megerősítésére.

Az idő ugyanis sürget. Mielőbb gondoskodni kell arról, hogy az ország lakosságának megélhetését, biztosító javak végre kellő mennyiségben legyenek előállíthatók s közellátási helyzetünk egyszer ismét megszilárduljon. De egyidejűleg arról sem szabad megfeledkeznünk, hogyha a mezőgazdasági termények és termékek ma aránylag könnyen találhatnak is piacot s ott könnyen értékesíthetők is, ez az állapot az előreláthatólag rövidesen meginduló világversenyben gyökeresen meg fog változni. Akkor pedig csak a minőségileg minden tekintetben megfelelő mezőgazdasági termelvényeink lesznek elfogadható áron értékesíthetők s azok is csak akkor, ha értékesítésük szervezeten, a rendelkezésre álló erők összefogásával történik. Erre az időre pedig mind a

mezőgazdasági termelés, mind pedig az értékesítés terén idejében fel kell készülnünk, nehogy a meginduló termelési verseny a magyar mezőgazdaságot készületlenül érje s alig rendezendő sorait egy újabb gazdasági válság ismét szétzilálhassa.

A mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt kielégítő mezőgazdasági termelés természetesen mindenkor szervező munkát igényel. Ugyancsak szervező munkát igényel a megfelelő értékesítés lebonyolítása is. Miután pedig a földbirtokreform folytán az addigi termelési kereteink jórészt szétdőredeztek, a most már túlnyomó többségben kisüzemekből összetevődő mezőgazdaságunk új termelési rendjét is ennek megfelelően kell miejőbb kialakítani.

Mezőgazdasági termelésünk új rendjének véleményünk szerint három alappillérre kell felépülnie s ennek folytán a termelői munka megszervezésének is három szektorban kell megtörténnie.

Az elsőbe az állami gazdaságok tartoznak. Ezeknek a termelés minden ágában az élen kell járniok s közérdekű termelési feladatok megoldásán kívül a minőségi termelés és a jó példával való oktatás terén is rendkívül fontos teendőket kell végrehajtaniok. Az ezzel kapcsolatos termelési, beszerzési és értékesítési problémákat az állami gazdaságok önállóan, azaz saját külön szervezetükben hivatottak megoldani, az ehhez szükséges anyagi eszközökről azonban az állami költségvetés keretében gondoskodni kell.

A második szektorba az ú. n. maradékbirtokok, valamint azok a mezőgazdasági kis- és középzemek sorolhatók, amelyek önállóan is eredményes gazdálkodást folytathatnak. Ezeknek az üzemeknek alsó határát holdszámban megjelölni általában nem lehetséges, mert az a gazdaság földrajzi fekvésétől, tőkeerejétől, talajának minőségétől stb. függ. (Pl. egy nagyváros közvetlen közelében, illetőleg jó közlekedési viszonyok mellett egy jó termőfölddel rendelkező belterjes törpebirtok is önálló üzemegegységnek tekinthető, míg a piactól távol egy lényegesen nagyobb üzem sem tud teljesen önállóan rentábilis gazdálkodást folytatni.) Az ebbe a csoportba tartozó gazdaságok termelési feladataikat általában szintén önállóan oldhatják meg. Ehhez azonban természetesen megfelelő tőkére van szükségük. Ennek pedig az alapfeltétele, hogy az állam egyrészt a teljes jogbiztonság megteremtésével, másrészt helyes közgazdasági politikával, azaz a vállalkozás eredményeként mutatkozó tisztos polgári haszon elérésének lehetővé tételével az egyéni kezdeményezésből sarjadó magánvállalkozást támogassa, illetőleg a magántőkének ezekbe az üzemekbe való beáramlását elősegítse. A beszerzés és értékesítés síkján viszont gyakran ezeknek az üzemeknek tulajdonosai is összefogásra, tehát szövetkezetbe való tömörülésre kényszerülnek.

Végül a harmadik csoportba tartozó kis- és törpeüzemek gazdálkodásának célszerű megszervezése — mind a termelés, mind pedig a beszerzés és értékesítés terén — kizárólag szövetkezeti úton valósítható meg. Miután pedig a földreform folytán mezőgazdaságunk számottevő része ilyen kisüzemekből áll, e szövetkezetekre mezőgazdasági termelésünk új rendjében igen fontos és igen súlyos feladatok várnak.

E feladatok rendkívül szétágazóak. Ezenfelül azok körvonalai véglegesen még nem is jegecesedtek ki s így e téren állandó változásokkal kell számolnunk. Annál is inkább, mert az ezzel kapcsolatos teendőknek mindenkor a mezőgazdasági termeléssel szemben jelentkező különféle követelményekhez kell igazodniok. Éppen ezért a szövetkezeti úton megoldandó problémák hiánytalanul nem sorolhatók fel s az alábbiakban csak azok főbb irányvonalainak összefoglalására szorítkozhatunk.

Előljáróban — úgy véljük — abból kell kiindulnunk, hogy a szövetkezeteknek a nagyüzemi gazdálkodás előnyeiket kell a kisüzemekben történő termelés számára biztosítaniok. Ennek érdekében tehát a szétporladt nagyüzemek helyébe lépő kis gazdaságok részére egy megfelelő termelési és értékesítési keretet kell megteremteniök, melyben a szervezett együttműködés a munkaadói és munkavállalói alá- és fölrendelt-ségi viszony helyett az egyenrangúak közötti szolidaritáson, a közös érdekek felismerésén és az erők szabad akaratból történő egyesítésén alapul.

Maguk a konkrét feladatok viszont természetesen abból a szempontból is külön-félék lehetnek, hogy a tagok termelési tevékenységüket milyen mértékben egyesítik. Ézzel kapcsolatban egyébként utalnunk kell arra, hogy a kollektív szövetkezeti gazdálkodásra az elmúlt években nálunk is több kísérlet történt. E szövetkezetek legnagyobb

része azonban ismét az egyéni gazdálkodásra tért át s így jelenleg csak néhány agrár-szövetkezetünk gazdálkodik nagyüzemszerűleg a tagok földbirtokain.

Mindenesetre kívánatos lenne mielőbb megállapítani a magyar szövetkezeti gazdálkodás optimális formáit. Ennél kétségtelenül tekintettel kell lenni arra, hogy a magyar ember természetének általában az individualista gazdálkodási forma felel meg s így termelőszövetkezeteink szervezetét is ennek megfelelően lenne célszerű kialakítani. Mindazonáltal e téren bizonyos különbség volna teendő a külső és belső üzemi kör között. A külső üzemi körön a termelési tevékenység csupán egyrészének egyesítésével folytatott egyéni gazdálkodás mellett a belső üzemi körben (sőt esetleg az azzal határos területeken is) már a kollektív kezelés látszik célravezetőbbnek. (Gyümölcsösök, ipari üzemek, kertészetek, rizstelepek stb.) Ennek megvalósítása érdekében azonban kívánatosnak mutatkozik a magyar parasztság körében ezidőszámtalán elhatárolódott „kolhosz-pszichózis” mielőbbi kiküszöbölése s annak tudatosítása, hogy a belső üzemi körön folytatott közös gazdálkodás olyan messze van a kolhosztól, mint Makó Jeru-szálemtől.

Ami most már mezőgazdasági szövetkezeteinknek a termelési terén végrehajtandó feladatait illeti, ezek közül talán a legsürgősebb a gép- és eszközhasználat szövetkezeti megszervezése, illetőleg a földreform során szövetkezeti tulajdonba adott mezőgazdasági gépeknek és eszközöknek üzemképes állapotba való helyezése és a termelési szolgáltatása. Ez az a munkaterület, ahol a szövetkezés szükségességét aránylag a legkönnyebb parasztságunkban tudatosítani. Egy 5–6 holdas gazda, de még az ennél lényegesen nagyobb területen gazdálkodó sem vásárolhat saját erejéből és használhat rentábilisan pl. egy traktort vagy egy cséplőgépet. Ezzel szemben a hasonló helyzetben lévő gazdák együttes erővel a gépeket megszerezhetik s közösen kifizetődően is használhatják. Ezt azonban célszerűen csak akkor valósíthatják meg, ha szövetkezetbe tömörülnek.

A mezőgazdasági géphasználat területén különös jelentőségük van a szövetkezeti traktoroknak és egyéb talajművelő gépeknek, továbbá a szövetkezeti cséplőgépeknek. De nem lebecsülendő az a feladat is, ami termelésünk megszervezésében az egyéb szövetkezeti erő- és munkagépekre (vetőgépek, darálók, szecskavágók, szárítópók, műtrágyázók, vetőmagtisztítók, aratógépek stb.) vár.

Ugyanez a helyzet a szállítóeszközök (teherautók, gazdasági vasút stb.) terén is, melyeket a kistermelők szintén csak szövetkezeti úton szerezhetnek be és tarthatnak üzemben. Ezzel kapcsolatban egyébként rá kell mutatnunk arra, hogy a traktorok és teherautók nagyobb mérvű alkalmazása, azaz a magyar mezőgazdaság gépesítése révén a mezőgazdaságunkban szokásos túlzott lóhasználat is csökkenthető lenne. Egy lófogat tartása ugyanis legfőképpen 20–25 kat. holdra lehet rentábilis. Ezzel szemben gyakran néhány holdas gazdáink is tartanak már lovat, mert talajművelési és szállítási problémáikat egyébként nem tudják megoldani. Ez azonban a termelési költségek tetemes növekedését eredményezi. Ha viszont a talajművelés és szállítás zömét szövetkezeti gépek végzik, a szövetkezetbe tömörült kisebb gazdák ló helyett más haszonállatokat tarthatnak s így gazdálkodásukat jövedelmezőbbé tehetik. Ehhez persze le kell győzni a magyar parasztnak azt az előítéletét is, amely szerint csak az tekinthető gazdának, akinek lova is van.

A szövetkezeti géphasználat biztosítása természetesen csak az első lépés mezőgazdasági termelésünk szövetkezeti megszervezésében. A szövetkezeteknek ugyanis a termelés és minőségi színvonalának emelése érdekében egyidejűleg arra kell törekedniük, hogy megfelelő szaktanácsadással, termelési szerződések kötésével, a vetőmagellátásnak és a védekezőszerek jutányos áron történő beszerzésének biztosításával, a szükséges csávázási és vetőmagtisztítási munkálatok szövetkezeti úton való elvégzésével s általában a termelés irányításával tagjaik termelési tevékenységét olyanképpen befolyásolják, hogy az egyéni gazdálkodása a megkívánt szintre emelkedjék. Ezenfelül a szövetkezeteknek működési területükön a lehetőséghez képest a nyomásos gazdálkodási rendszer bizonyos formáját kell megvalósítani, amelynek segítségével a határ bizonyos részében lehetőleg egyfajta termények termeltessenek. E dűlőgazdálkodás révén ugyanis elérhető, hogy a tagok megfelelő vetésforgót alkalmazzanak, vala-

mint, hogy a talajelőkészítő munka, a vetés, a növényi kártevők elleni védekezés és a betakarítás sokkal célszerűbben és olcsóbban legyen elvégezhető.

A gépszolgálat megszervezése mellett ugyancsak sürzős és fontos feladat a megfelelő szövetkezeti raktárak, magtárak, tárházak, görék stb. létesítése. A legtöbb szövetkezeti tag ugyanis nem rendelkezik olyan épületekkel, amelyek lehetővé tennék terményeiknek megfelelően történő tárolását. Így a begyűjtött termények elraktározása és megfelelő kezelése a legcélszerűbben szintén szövetkezeti úton valósítható meg. Etekintetben igen nagy jelentőségük van a földreform során igénybevett és szövetkezeti tulajdonba adott volt uradalmi épületeknek.

De a szövetkezeti tagok tekintélyes része nem rendelkezik megfelelő istállók-kal sem s így a közös istállók, takarmányelőkészítő kamrák stb. létesítése terén is fontos feladatok várnak a szövetkezetekre. Természetesen bizonyos időt igényel, amíg a szövetkezeti tagoknak a közös istálló elleni, ellenszenvét le lehet győzni. A későbbiek folyamán azonban arra kell törekedni, hogy az állathizlalás terén a multban a nagybirtokok által végzett feladatokat ugyancsak a szövetkezetek vegyék át és a szövetkezeti istállókban és ólakban egyöntetű, jóminőségű és nagykereskedelmi tételekben forgalomba hozható hízóanyagot állítsanak elő. Hasonlóképpen fontos feladatai vannak a szövetkezeteknek a szükséges apaállatok beszerzése és az állatok tartásához szükséges takarmány biztosítása terén is. Etekintetben különös jelentőségük lehet a szövetkezeti silóknak. Végül a szükséges trágya előállítás, tárolása és kezelése is a legcélszerűbben szövetkezeti úton eszközölhető.

Igen fontos feladatuk a mezőgazdasági szövetkezeteknek a földreform során szövetkezeti tulajdonba adott mezőgazdasági ipari üzemeknek (szeszgyárak, olajütők, mal-mok, konzervgyárak, szárítók, gépjavitó műhelyek stb.) mielőbbi üzembehelyezése, illetőleg ilyen mezőgazdasági ipari üzemek létesítése s ezúton a belterjesebb mező-gazdasági termelés lehetőségeinek megteremtése. E mezőgazdasági ipari üzemek ugyanis intenzívebb gazdálkodást tesznek lehetségessé, illetőleg lehetővé teszik iparilag feldol-gozható termények nagyobb mértékű termelését, a termények feldolgozásából elérhető többletet a termelőknak juttatják vissza, melléktermékeikkel pedig az állattenyésztés és állathizlalás fokozását eredményezhetik.

Végül különös jelentőségük van a szövetkezeti gazdálkodásban a nagyobb össze-függő területén fekvő felosztott gyümölcsösöknek, szőlőknek és rizsföldeknek is, ame-lyek helyesen és célszerűen csak a szövetkezeti keretben kezelhetők. Egyébként ugyanis néhány ember hanyagsága igen sok kistermelő szorgalmas munkájának eredményét semmisítheti meg. E téren természetesen többféle megoldás lehetséges: a teljes kollek-tív kezelés, a részbeni kollektív kezelés, amikor csak bizonyos munkálatok végezten-ek közösen, egyébként a tagok a szükséges munkálatokat maguk végzik és végül az egyéni kezelés olyan formája, ahol a tagok termelői tevékenységét a szövetkezet pusztán irányítja, illetőleg a beszerzés és az értékesítés vonalán mozdítja elő.

Természetesen nem lébecsülendő feladatkör az sem, amit a szövetkezetnek a tagok szakismereteinek bővítése és az igazi közösségi szellem megteremtése terén kell el-végeznie. E téren igen nagy jelentőségük van a szövetkezeti székházaknak, melyek lehetővé teszik, hogy a szövetkezeti tagok ott időnként összejöjjenek, gondolataikat kicseréljék, egymástól tanuljanak és az érzékazonosság, valamint a kölcsönös egy-másrautaltság érzésétől áthatva a szövetkezeti munka alapját képező szövetkezeti szel-lemet önmagukban kifejleszthessék.

Az elmondottakban kíséreljük meg nagy vonásokban vázolni azokat a feladato-kat, amelyek megítélésünk szerint a jövőben a mezőgazdasági termelés terén a szövet-kezetekre várnak. Ezzel kapcsolatban azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a minden tekintetben megfelelő szövetkezeti gazdálkodás máról-holnapra természetesen nem való-sítható meg s annak kialakítása hosszabb fejlődési folyamatot, egyidejűleg pedig szí-vós, kitartó és céltudatos szervezőmunkát igényel. Ezenfelül, mivel e rétegben nagyobb tőkeakkumulációra nem lehet számítani, a magántőke túlzott méretű beáramlásának pedig szövetkezeti szempontból bizonyos gátakat kell szabni, e szövetkezetek — leg-alább is tevékenységük kezdetén — az állam támogatását nem nélkülözhetik.

Ghyczy Béla

A RÁDIÓJÁTÉK KÉRDÉSÉRŐL

Amikor a 20-as évek közepe táján a műsorszóró rádió megszűnt „csoda” lenni és bekapcsolódott az életünkbe, egyszerre és egyhelyt szállítva fülünknek mindazt, amiért addig különféle színtereket kellett felkeresnünk — színházat, operát, hangversenytermet —, megkezdődtek a kísérletek a sajátosan rádiószerű műfajokra. Egy hamar bebizonyosodott, hogy a hírközlés addigi módja, valamint az ismeretterjesztő és szórakoztató előadások előadótermekben bevált formái csak ideig-óráig felelnek meg. Ki kell találni valami mást, valami addig egészen újat, ami másutt, mint a rádióban, elképzelhetetlen. Így, ezekből a tapogatózásokból születtek meg az ú. n. „összekötő szövegek” — zenét, verset, prózát egy bizonyos témakör szerint egyetlen vegyes és mégis harmónikus egységbe kötő prózák, a kabaré-konferánszok és a hajdani „Uránia” tudományos előadásainak különös, csak hallásra elképzelt ötvözete. Így született meg — különösen az angol rádióban használják gyakran és sikerrel — a hírközlésnek bizonyos dramatizált, dialogizált formája. A vegyes műsorok kerültek mindjobban az előtérbe, egy irodalmi-zenei revüfajta; az addig csak felolvasott elbeszéléseket megpróbálták több hangra alkalmazni, valami sajátképi módon „radiofonizálni”. A külső közvetítések — melyek eleinte csak hangképeket nyújtottak egy-egy eseményről, színházi előadásról —, nem maradtak meg ebben a hangzó-statisztikus állapotukban, s szpiker beült a hallgatóval a páholyba és onnan konferálta végig a színpadon történő, s füllel természetszerűleg csak részben felfogható látható eseményeket. Mindjobban szűkült a felolvasások időtartama: az előadók rövidre fogták mondanivalójukat, — a néhány esztendővel ezelőtt még 25—30 perces tanulmányok, novellák időtartama leszállt 10—15 percre. És ugyanakkor megkezdődött a „láthatatlan színház”, vagyis a rádiójáték típusának kialakítása, mert hovatovább kiderült, hogy a színpadra írt drámáknak csak egy töredéke alkalmas a stúdióból való közvetítésre.

Mindegyik újításnak, mindegyik kísérletnek alapgondolata ugyanaz volt: harc az unalom, az egyhangúság ellen. A hangszóró előtt ülő hallgató figyelme hamar kimerül, szórakozásában nem támogatja semmi kulissza; a monoton szó, a végtelenül ömlő zene ellankasztja és eltereli a figyelmet, mert hiányzik a közvetlen kapcsolat a mű és közönsége között. Amikor a rádiószerű ötleteket rádió-műfajokká próbálták kiépíteni, elsősorban ez az elv vezetett: a hanghoz ragadni a hallgatót, közvetlen és meghitt kapcsolatot teremteni vele, kitágítani a képzeletét, állandóan ébrentartani a figyelmét. Minden újítás ennek a törekvésnek szolgálatában állt, s így természetszerűleg elkövetkezett a műsornak a lehető legvégső lehetőségig való „rovatosítása”. Ez a rovatosítás, amennyire megmerevíti a műsort, annyira vonzó is a közönség felé és különösen nevelő szempontból, — amivel a rádió őskorában alig törődtek — fontos. A hallgató a heti műsorban mindig megtalálja a maga „rovatát”, amit valahogyan úgy „uyit ki”, mint az újságokban megkedvelt rovatait, elsősorban azt keresve ki a heti műsorból. A magyar rádió hetente 28—32 ilyen állandó rovattal dolgozik, melyek az istentiszteletek közvetítésétől a gyermekrádióig, a magyar muzsika kultuszától a zenés-prózai egyvelegig, a kertészeti tanácsadótól a heti hangos híradóig, a Munkáskultúrszövetség műsoraiktól a falurádióig váltogatják témáikat és szolgálják a hallgatót. Ez a fokozott és fokozódó rovatosítás, a rádiószerű műfajok továbbfejlesztése közvetlenebbé teszi a kapcsolatot a rádió és közönsége között, afféle viszonyt alakít ki köztük, mint a képeslapok szerkesztői üzenetei. Egyfelől tehát a harc az unalom ellen, másfelől a figyelem minél fokozottabb lekötése az indító oka a rádió súrosai fejlesztésének, átalakításának, sajátossá képzésének.

Egyetlen területen nem alakult ki még ma sem a sajátos rádiószerűség: a rádiójátéknál, a „láthatatlan színház” műfajánál. Cserés Miklós, a magyar rádió drámai osztályának vezetője, könyvében* éppen azokat az okokat keresi, amelyek miatt a tökéletes rádiójáték még nem született meg és azokat a lehetőségeket próbálja nyomon követni, dramaturgiai elvvé rögzíteni, amit az eddigi próbálkozások eredményez-

* Cserés Miklós: Láthatatlan színház. (A rádiójáték dramaturgiája). — Parnasszus 1948.

tek. Hogy a színpadra írt dráma nem felel meg a mikrofon céljaira, az kezdettől világos volt. Az első stúdióból közvetített drámáknál is megpróbálkoztak már valami primitív alkalmazással, átdolgozással, hogy mindazt, ami eredetében vizuális, elsősorban hallhatóvá tegyék. De ez még csak szükségmegoldás volt, — jól-rosszul hozzáférhetővé vált a hangszórón keresztül is egy-egy drámai mű élménye, s mivel java-részt széles rétegekben ismert műveket vittek mikrofon elé, a hallgató korábbi élményeivel segítette ki friss „hangszórós” élményét. Teljes átdolgozásra, mikrofonra való adaptálásra sokáig nem került sor, — a meglévő anyagot, meghagyva a dráma eredeti szerkezetét, igyekeztek alkalmasabbá tenni. Az élmény tehát, amit a hallgató kapott, színházi élmény volt, egyfajta különös közvetítés egy közönség nélküli színházból egy láthatatlan közönségű, hatalmas méretű éter-nézőternek. Az első kísérlet arra, hogy drámaíró csak a mikrofonra képzelje el drámai mondanivalóját, 1924-ben történt: ekkor sugározta először a londoni rádió Richard Hughesnek — az emlékeztetes „Szélvihar Jamaikában” írójának — „A comedy in danger” című rádiójátékát, e színterében leszűkített, rövid, drámai dialógust, Herczeg Ferenc „Két ember a bányában” című egyfelvonásosának téma-pendantját. Hughes igyekezett élni a hang sajátos rádió-lehetőségeivel (visszhangzó kopogtatás stb.) és felfedezett egy elvet, amely később — a rádiójáték fejlődésének középső szakaszán — majdnem egyeduralmukodóvá, már-már kellemetlen sablonná lett. Felfedezte, hogy szükséges egyfajta „akusztikai mag”, amely köré a drámai történet felépül. A folytatók ezzel az akusztikai maggal éltek aztán vissza — zörej-drámákat írtak, változatos hangzás-képek sorozatát, zaj-ritmusra építve fel a drámát, amit a dráma természete miatt csak drámai ritmusra lehet felépíteni. A zaj, a zene csak kisegítő elem lehet, vagy a mese alapötlete, mellyel visszaélni már veszélyes. Cserés könyvében idéz is egy-két ideális példát erre az akusztikus alapötleten épülő rádiójátékokra (a cseh Karvacs „Bűvös hang”-ja, vagy ami talán jellemzőbb: Roger Richard „Ellopott hang”-ja) — de mindez csak időleges jelenség, visszaélés a mikrofon és a hallás lehetőségeivel. A csak akusztikumra felépített rádiójáték előbb-utóbb elunalmasodik, — amíg új, addig érdekel, s itt logikusan ugyanazon a fejlődésen kell a rádiójátéknak átmennie, mint a hangosfilmnek, amely fejlődése során egyre kevesebb fölösleges zaj- és zene-effektussal dolgozik, s a filmet kiemeli a kezdeti fényképezett színházra és zaj-sorozatra épített állapotából. Furcsa paradoxon felé kell hogy közeledjék a fejlődés: a hanggal való takarékoskodáson felépülő rádiójáték felé. A kezdeti „hangjátékok”, „zörejjátékok” helyébe a drámailag megkonstruált — „láthatatlan színháznak” kell lépnie, amely a színjáték lényegét, a drámai akciót, a szigorú, racine-i konstrukciót tartja elsősorban szem előtt.

Cserés rádiódramaturgiai kísérletében nagyon helyesen az eddigi eredményekből próbálja levonni a rádiójáték lehetőségeit. Az eredmények azonban — legalább is az ismert és a könyvben is ismertetett példászerű rádiójátékokban — ellentmondanak a drámának. A példák szerint a rádiójátékok írói elsősorban a film technikáját próbálják mikrofonra alkalmazni, s nem a dráma technikáját igyekeznek „rádiósítani” —, Cserés pedig, a képzett elméleti dramaturg, természetesen a dráma felépítését követeli meg a rádiójátékoktól. Szerinte — s azok szerint is, akik nem a riport és a film, hanem a színpad felől érkeznek a mikrofon elé —, a rádiójátéknak rövidre fogott, feszülten érdekessé épített drámának kell lennie, amely a mikrofon előtt nem kényszerül egy-két színhellyel, a megszokott drámai időtartammal megelégedni, hanem a színpaddal ellentétben, a végsőig kiszélesítheti a színtereket, dolgozhat az idő lehetőségeivel — és trükkjeivel. Az ismertetett néhány példa — s különösen Norman Corwin három rádiójátéka — rádiószerű abban az értelemben, hogy a fülön át elképzelhető, a kulisszákat és a kellékeket nem kívánja meg s a maga elfolyó, film- és regényszerű konstrukciójában is van benne némi drámai feszültség. De igazi drámaiság csak egymásból következő, egymást a drámai összeütközéig támogató jelenetsorból alakulhat ki, — az eddigi úgy-ahogy bevált rádiójátékok felépítését pedig a jelenet-sor egymás-mellettsége jellemzi, s mozaikszerű építkezéssel bizonyos nyers riport-hatást el lehet érni, de drámait soha. Az eszményi rádiójátéknak valahogyan Shakespeare-ből kell elindulnia, akinél az egymást gyorsan váltó színtereken és időkből töretlenül haladnak az események a drámai kifejtet felé. Az eddigi rádiójátékok

ezt a drámaiságot nélkülözik. Mindig egyes részeik, szakaszaik, — más területről véve hasonlatot: képek — hatnak, és sohasem az egészük. Így van ez Cserés „rádiójáték-paradigmáinál” is, amelyeket rádiódramaturgiai alapvetésnél azért kénytelen felhasználni, mert az eredményekből próbál dramaturgiai szintézist kikövetkeztetni, s nem — egy más és talán instruktívabb módszerrel — egy rádiódramaturgiai elképzelést próbál számonkérni a példákon. Így aztán fejtegetései során, nagyon logikusan, kénytelen azt megállapítani, hogy példái között a legrádiószerűbb valóban az volt, amelyik a legszínpadibb valamennyi között: Vszjevolod Ivanov „Kosztja bátyánk”-ja, — mert abban legerősebb a feszültség, legmértéktartóbban alkalmazottak a hang-effektusok és legzártabb a konstrukció.

Gyakorlati tapasztalat szerint az eszményi rádiójáték a leglegszűkítettbebb belső dráma, kevés ember összeütközése egy központi, drámai — ha úgy tetszik, olykor: akusztikai — mag körül. A rádió műsorszerkesztését az unalom elleni harc vezeti, a figyelem minél teljesebb, mintegy diktatórikus megragadása, — az a fajta rádiójáték, amely eddig kialakult, ezzel gyökeres ellentétben szét akarja szórni a figyelmet. Állandóan, még a legjobb eredményeknél is (Norman Corwin „Runyon Jones különös utazása” című munkája) fenyeget a veszedelem, hogy a hallgató figyelmét apróságok, mellékességek — zene, zaj stb. — kötik le és nem az akció egésze. Ebben a pillanatban pedig az igazi és lényeges hatás semmisül meg, — a mű nem rögződik a hallgatóban, hanem szétszóródik az éterben. A drámai koncentrációval majdnem mindegyik példa megpróbálkozik — még a drámaiatlan hallucinációra épített „Vízimalom” is, Sötér István költői kísérlete —, de a mikrofon nem viseli el a félmegoldást, a figyelem nem tud állandóan újra bekapcsolódni drámai töredékekbe, s nem tud olyan teljes drámai élményt szerezni magának, amely végeredményben minden dialógusra épült mű lényege kell hogy legyen. Az egységes benyomásra kell törekednie a rádiójáték írójának, s ahogy Cserés nagyon helyesen kifejti: drámai dialógussal kell elsősorban dolgoznia. És az eddigi rádiójátékok írói éppen erről feledkeztek meg, — epizódikusan szerkesztettek, minden újabb jelenetnél mintegy előlről kezdték mondanivalójukat, mert a dialógust javarészt a kulisszák hanggal való meglevevítésére alkalmazták és csak ezzel a kitérővel jutottak el az elkezdett meseszál további bonyolításához. Az „akusztikai mag”-nak, a hangeffektusoknak természetes szerepét átvitték a dialógusba, amely belső izgalmak kitérővel helyett külső tények közlésére pazarlódott. Egy végigzúgó vonat pillanatnyi hangeffektusa többet közöl a színtér atmoszférájáról, mintha a színtér-rajz kelleténél bővebben épülne be a szövegbe, — egy zenélő óra pillanatnyi muzsikája többet elárul egy biedermeier-szoba légköréről, mintha a dialógus pepecselne ennek a biedermeier-szobának leírásával. A mikrofon előtt az idő egyszerre összeszűkül, az óra gyorsabban jár, — a rádiójáték írójának a szó szoros értelmében fölön kell ragadnia és szolgálatába kényszerítenie az időt, ha drámai hatást akar elérni.

Az epizódokból felépülő rádiójátéknak — s egyben az idő megragadásának — van egy lehetősége, amivel sokan élnek és visszaélnek: ez egyfajta „képeskönyv-technika”. Egy drámai történet valamiképp „kinyílik” a hallgató előtt, — epizódok villanak fel belőle és az epizódokat szpíker magyarázza. Meglehetősen primitív megoldás ez, legszerencsésebben színpadra írt drámák adaptálásánál használható, de műfajilag valahogyan közelebb jár a „hangba kondenzált drámához”, mint a különféle „irodalmias-költői”, film- és riport-kísérletek. Itt az éterből mintegy kiemelkednek egyes epizódok, a legszűkebb drámai pillanatban, a szpíker vagy a szűken, legszűkebben dialogizált keret beszélői az előkészítő eseményeket közlik, s így minden „képben”, vagyis szükségszerűen csak konfliktusban a mondanivaló legdrámább izmait kapjuk, állandóan ébrentartva figyelmünket. Valahogyan a görög drámák magyarázó kórusos felépítésére emlékeztet ez az ötletszerűen „meséskönyv-technikájúnak” nevezett rádiójáték, s lehetővé teszi, hogy a hallgató állandóan a dráma izgalmaiban éljen. Amennyi jó lehetőséget nyújt ez a megoldás, annyi veszélyt is rejt magában. Veszélyt azért, mert kényelmessé teszi a rádiójáték íróját, utat tévesztet vele, a drámai jeleneteket csak a keret illusztrációjává fokozza le, s ebben a pillanatban a jó megoldásokat kínáló forma elveszti értékét, éppen úgy, mint a zaj- és hang-effektusokkal visszaélő riport-rádiójáték. Cserés különféle rádiójáték-

technikák efajta lehetőségeit következteti ki példa-rádiójátékaiból, de ezek a technikák — a szerkezet krescsendő-dekrescsendő módja, mint Corwinnál, vagy a vissza-felé gombolyítás mint Edwards „Kelepcében” című rádiójátékában —, nem tekinthetők egy-egy végleges, gyümölcsöző szerkezeti elvnek, s kifejtésükkel Cserésnek is vég-eredményben az a szándéka, hogy lehetőségeket mutasson meg, konstrukciós kereteket, amelyeket aztán az eljövendő rádiójátékok írói kifejleszthetnek, közeledve a mikrofón lehetőségeivel élő egyfajta rádió kamara-dráma megvalósítása felé. Hogy azonban ez megszülethessék, annak legfontosabb feltétele, hogy az eddigi gyakorlat regényírói, riporterei után drámaírók próbálkozzanak az új műfajjal, drámaírók, akiknek vérükben van a dráma technikája, akik nem idegen területről érkeznek, kísérletezőkként, a rádiójáték felé. Mert a tapasztalat azt mutatja, hogy vérbeli drámaíró eddig — külföldön is, nálunk is —, alig gondolt még a rádióra, holott egy sajá-tosan drámai-jellegű műfaj csak akkor alakulhat ki, rögződhet egy végleges „para-digmába”, ha ez az idegenkedés megszűnik.

A „Láthatatlan Színház” értékes eseménye a magyar dramaturgiai irodalomnak, a maga nemében, — igen szűkszámú külföldi próbálkozások (Val Gielgud, Franz Fassbind, Curt Paqué, Gerhart Eckert, Roger Richard, Arthur Pfeiffer) után —, úttörő vállalkozás. Cserés Miklós az elméleti dramaturg és a gyakorlati szakember hozzáérté-sével, tapasztalataival nyúlt érdekes témájához, annak minden lehetőségét megviz-sgálta és így próbált az eredményekből kikövetkeztetve, egy dramaturgiai alapvetést adni. Könyvének — túl más és szép értékein —, van egy missziója is: útmutatást nyújtani, segítséget adni a próbálkozóknak, és saját lábára állítani végre a botladozó csecsemőt, a rádiójátékot, amelyről igen helyesen állapítja meg, hogy „önállósága kibontakozásával a rádió egyetlen önálló művészeti ágává”, a „septem artes liberales”-hez a filmet is hozzászámítva — egyszer a kilencedik szabad művészetté válhatik.

Thurzó Gábor

SZINHÁZ

CORNEILLE-BEMUTATÓ A «KIS SZINHÁZBAN»

Ha a színház több akar lenni, mint szórakoztató üzem, sőt több „tükör”-nél is, amelyben önmagára eszmél egy kor és ha a színház nem elégedik meg egy nemzet „önismereti iskolájá”-nak szerepével, hanem embernevelő missziót vállal, — Pierre Corneille drámái szükségszerűen jelennek meg a műsoron. Az embertelenség évei után az embernevelő küldetés vállalása pedig a színház számára: kötelesség!

Benedek Marcellt illeti köszönet azért, hogy Corneille „Polyeucte” című tragé-diájának lefordításával megteremtette a lehetőségét annak, hogy a „Kis Színház” ezt a kötelességet teljesítse. Hét Racine-dráma hibátlan és művészi tolmácsolása után ez a Corneille-interpretálás azt a reményt ébreszti mindnyájunkban, hogy az illetékes fórumok belátva e nagy írói teljesítmény jelentőségét, megteremtik a lehetőségét annak, hogy Benedek Marcell legalább a legjelentékenyebb Racine- és Corneille-dramák nagyobb gyűjteményével ajándékozza meg a magyar irodalmat. „A mártír” címen színrekerült „Polyeucte” fordítása azt a bevált, sőt egyedül lehetséges elvet követi, hogy a francia rimes alexandrinus magyar nyelven rimes ötös és ötödféles jambusokban zeng egyenértékű drámai erővel. Ez a szellemi hűség, tökéletes tartalmi hűséggel párosulva világos, nemesen munkált, korszerű, de mégsem modernkedő ma-gyar nyelven szólal meg, a verset szerető színész és a verset kedvelő hallgató, vagy olvasó egyformán őszinte örömére.

Miben áll Corneille drámáinak embernevelő hatása és jellege? Talán abban a sajátosságában, hogy — amint azt számosan megírták hőseiről — Corneille „nem olyanoknak mutatja be az embereket, amilyenek, hanem olyanoknak, amilyeneknek

lenniök kellene?" Alig hiszem, hogy ez az írói jellegzetesség elég dinamikus lenne embernevelő sugallások szuggerálására. Inkább abban kell látnunk a műveiből sugárzó etikai fény forrását, hogy Corneille alakjai eszményeket szolgáló és soha meg nem alkuvó emberek. Ha élménnyé válik bennük az „eszmény”, teljesen azonosulnak vele. Nincs „vissza-tánc”, ők nem a hétköznapi „reálpolitikusai”, ők vállalják sorsukat még akkor is, ha az összetöri és eltiporja őket. Míg Racine úgy jut el a tragikumig, hogy hősei hűek szenvedélyeikhez, Corneille hősei hűek eszményeikhez. A becsület, a hűség, az adott szó fogalma, tehát a tiszta eszmény, azáltal, hogy teljesen átjárja a hős testét-lelkét és így szinte azonosul vele, válik Corneille hőseiben érzelemszerű élménnyé. Polyeucte, barátja, Nérarque rábeszélésére megkeresztelkedik és ettől a pillanattól fogva megalkuvás nélküli keresztény. Az eszményhez hű, amikor összetöri a pogány bálványokat és a vele azonosult hit tanításának következetes vállalója, amikor boldogságot, életét, mindenét feláldozza. Pauline nem szerelemből, de atyai szóra lett Polyeucte hitvese, de mert felesége, teljesen azonosul és egy sorsot vállal vele. Természetesen ez a heroikus sorsvállalás nem megy küzdelem nélkül, éppen, mert gyarló és esendő az ember. Ez a küzdelem a corneillei dráma lényege, a belső akció, mely nem cselekményben, hanem szavakban fejeződik ki.

Azt szokták írni, hogy Corneille drámaiban a szerelem és a kötelességteljesítés küzdelme játszódik le. Ez a forma, de nem a lényeg. A „szerelem” — érzelem és a „kötelesség” teljesítése mindig az eszmény szolgálata, természetes tehát, ha a szerelmet „feláldozzák” Corneille hősei, mert az igazi eszmények nem ismerik a fél úton való megállást. Az eszményeket csak a „mindent vagy semmit” teljes feszültségével lehet szolgálni!

Nem tudom, vizsgálta-e valaki Corneille korának tényleges vallásos világképét és ha a felszín mélyére nézett, milyen végső megállapításokra jutott a vallásos életgyakorlat szempontjából. De e szociológiai kor-analízis nélkül nem lehet megérteni, miért kereste Corneille az eszményekért élő embert az ókori mondák és történelem világában és miért írt csak egy-két „keresztény” drámát, mikor pedig, ha valahol, éppen a kereszténység hőskorában valósult meg az eszményért mindenről lemondani tudó és mindent vállaló ember ideálja.

Mindenképpen indokolt volt Corneille 305 évvel ezelőtt írt, de soha el nem avuló tragédiájának megismertetése a budapesti közönséggel. A mű és a közönség találkozását elsősorban két színész alakformáló munkája mélyíti el, akik hibátlan és dramatikus szövegmondással teszik élővé a corneillei retorikusan áradó költői dikciót: az egyre szélesebb skálán játszó, zengőhangú Jancsó Adrienne, aki Pauline szerepében helyes középuton jár a vers stilizált világa és az alak-átélés emberi hitelességű realitása között, — valamint az érett beszéd-technikájú Toronyi Imre, aki a szenvedélyek színészi kifejezésében gyakran érezhető gátoltsága itt erényévé lett.

Németh Antal

CINKA PANNA BALLADÁJA

A centenáriumi ünnepek középpontjába olyan művet állítani, mely a magyarság egyik nagy szabadságharcának emlékét idézi: stílusos elgondolás volt. S az ünnepelt eszmékhez is méltóknak éreztük, hiszen Kodály Zoltán, a legnagyobb élő magyar zeneszerző neve súlyt és hitelesítést jelentett már előre a darabnak. Úgy készültünk erre a bemutatóra, mint amely a modern magyar zene nagy eseménye, a zene ünnepe is lesz egyben. Várakozásunkban felrémlt emlékezetünkben a Psalmus mélysége, tragikus, nagy, reális és megrázó szenvedélye és szenvedése, a Hány János ragyogó gráciája, szikrázó szellemessége, lágy poézise és groteszk színei, és emlékeztünk a Mester csodálatos kórusremekeire (melyekből 15-én délután csodálatos csokrot hallottunk a legjobb énekkarok remek előadásában). Azt reméltük, hogy az új mű el fogja homályosítani, felül fogják múlni művészetben és nagyszerűségben mindezt. Ezt vártuk — és mit kaptunk? A kiábrándulások hosszú sorozatát.

* * *

A daljáték címe: Cinka Panna balladája. Jogosultnak, sőt szükségesnek éreztük, hogy az író ezt a műfajt, a meseszerű, balladikus játékot választotta. Már csak azért is, mert a szereplő személyek ilyen egymásmellé-állításai — Cinka Panna már Ocskay halála után született — csak mesés keretben lehetséges. A szövegíró Balázs Béla látta is ezt a korlátot és iránymutatást, de nem tudta ezt a meglátását teljes mértékben gyakorlattá tenni. Már az első jelenetek szinte nyers naturalizmusa kiűt a stilizált, meseszerű jellegből. S később is, bár szemelláthatóan igyekszik balladának és mesének megmaradni, vissza-visszahull a valóságos események realitásába. Ez jellemzi az egész darab stílusát: féllábbal a mesék földjén jár, másik lábával a valóságban. S ez a felemáság nagyon zavarja a befogadást: a hallgatónak állandóan más és más szemszögből kell néznie, másképp kell szembeállnia vele.

De a balladás részekben sem érezzük a balladák sűrített szenvedélyektől és szenvedésektől terhes levegőjét. Külső eszközökben sok mindent kapunk: felhasználja a kuruc balladák misztikus, az alakokat a mese irreálitása felé lendítő képeit és hasonlatait, próbálja az eseményeket és személyeket meseszzerűen stilizálni, a zenét úgy bekapcsolni a cselekménybe, hogy ezzel is jelezze, hogy nem valóságokról, hanem meséről van szó. Csak az a baj, hogy e mögött a mese, ballada mögött nem érezzük a hiteles, mély, véres valóságot: sem történelmi, sem emberi valóságot. Enélkül pedig a külsőséges eszközök valami hamis, érzélgős romantikába sodorták az egész darabot. Olyan romantikába, amelyen a mi korunk már túl van, amely a mai embert nem tudja már reprezentálni. Ma a komoly, tartalmas realizmust érezzük művészi eszménynek. S olyan művész számára, aki ezt az eszményt vallja, csak elrettentő lehet pl. az utolsó jelenet hamis romantikája: a csók közben gyilkoló és öngyilkos Cinka Panna mellett zöld lombok koszorújában ragyog legendás hegedűje, egy reflektor éles fénypázmájában.

Ez a jelenet azonban gyökeresen is hamis, az egész mű belső kifejlődése torlik benne zsákutcába. Ocskay hiúságból és önző szerelemből fakadó árulásával ezek szívéből ölte ki a reményt. Ezért bűnhődnie kell. A balladikus jellegnek megfelelően méltó büntetés lehetett volna, ha — mondjuk — hét kapitánya lekaszabolja. De semmiképpen sem felel meg ez a megoldás: ez szerelmi tucatöngyilkosság, menekülés az igazi büntetés elől. Nem fogadhatjuk itt el megoldásnak a belső összeomlásban adott bűnhődést sem: ez ellenkeznék a balladás stílussal.

Nem lehet felróni az írónak, ha meseszövése érdekében változtat a történelmi eseményeken, önkényesen bánik a szereplőkkel. De van egy olyan változtatása, ami ellen tiltakoznunk kell. Tudjuk, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc gyökeres hibája volt, hogy vezetői maguk közt sem voltak egységesek, állandóan viszálykodtak, rivalizáltak egymással. Ennek pedig sok szomorú esemény lett a következménye, éppen a legdöntőbb jelentőségűek. S nem utolsó sorban ez a belső széthúzás okozta az egész mozgalom bukását. Balázs Béla pedig láthatóan helyesli ezt a széthúzást: a lázadó, inkább csatát veszni hagyó Ocskay eljárását az összefogást sürgető Bercsényivel szemben. Fontosabbnak tartja a jobbagyok nyomorúságának azonnali orvoslását, mint az egész nemzet létét jelentő harcnak sikerét az elnyomó császári házzal szemben.

* * *

A nem minden tekintetben szerencsés szöveg érthetően nem tudta Kodályt olyan mesterműre inspirálni, amit remélünk. Érezhető a zene mögött is az igazi, nagy lelkesedés hiánya: erőtlennek hatott. Nem hiányoztak a Mester nagy tudásának bizonyítékai, a kodályos dallamok és hanghatások, de lelket sokszor a rutinnak kellett pótolnia. Nem egyszer fordultak elő kiszámított, sokszor ríktó hanghatások, melyeket üresnek éreztünk. S a szöveg hamis limonádé-romantikája nem egyszer beleszólt a zenébe is és tévútra vitte. Gondolok itt elsősorban az olyan megoldásokra, mikor a színpadon egy szál hegedűn imitálja a játékot Cinka Panna és lent zúg és dübörög az egész zenekar, tumbol a Rákóczi-induló zenéje egy kissé hamisan kiszámított finálé formájában.

Természetesen a hiányok mellett voltak olyan részek is, melyek joggal meg-

ragadhatták a hallgatót. Így Jávorka második dala, melyet a sűrű erdő homályában énekelt, vagy egyik-másik szép kórus, ahol fölismerheztük Kodály nagy kórusainak hangulatát. De még ezek sem nyújtották azt, amit reméltünk: több erőt, szenvedélyt, lendületet vártunk.

Az Operaház mindent megtett, hogy az ünnephez méltó formában hozza színre a darabot. Remek díszletek (Fülöp Zoltán) között, nagyszerű ruhákban (Márk Tivadar) játszottak a színészek, élükön a két főszerepben Rayczy Lajossal (Ocskay) és Lukács Margittal (Cinka Panna). Rövid énekszámokban szép teljesítményt nyújtottak az Opera művészei is: Rösler Endre, Osváth Júlia és Mindszenti Odön. Nekik is a rendezésnek is (Nádasdy Kálmán) csak azt a hibát kell felrónunk, amit az írónak: nem találta meg a ballada igazi hangját, hanem félig stilizálva, félig naturális modorban játszottak a néha meseszerű, máskor egészen reális díszletek között.

Tarczay Kálmán

KÖNYVEK

MAGYAR ISMERETELMÉLET NÉMET NYELVEN.

Az osztrák könyvkiadás ma igen magas fokon áll; átvette, sőt felülmúlta a nácizmus előtti német könyvkiadás legjobb hagyományait. Ausztriában a fizikai munka nagyon elégtelen, de a szellemi munka annál intenzívebb. Bestsellereket, külföldi és hazai átlagregényeket alig adnak ki, ezzel szemben tömegével jelennek meg a komoly világnézeti, bölcséleti, hittudományi, társadalomtudományi, történelmi munkák, — főleg pedig azok a művek, amelyek korunk nagy szellemi válságában igyekeznek utat keresni és mutatni. Ilyen körülmények között nem csodálatos, hogy a kiváló magyar biológus és filozófus, Fischer Antal ismeretelméleti szintézise („Die philosophischen Grundlagen der wissenschaftlichen Erkenntnis“, Springer Verlag, Wien, 1947.). Bécsben talált kiadóra és az osztrák tudományos irodalomban és sajtóban nagyon meleg fogadtatásra. Fischer Antal hézagpótló műve, sajnos eddig magyar nyelven nem jelent meg.

Fischer Antal elsősorban a természettudományos megismerés bölcséleti alapjaival foglalkozik. Felfedi, mennyire téves a pozitivistáknak természettudománynak az az álláspontja, hogy a tudományos megismerés kizárólag a természeti jelenségek egyszerű leírására szorítkozhat. Éppen a természettudomány legújabb útjai és eredményei bizonyítják, hogy a természeti jelenség igen komplex valami, amelyben egyformán része van a „szellemnek” és a „létezőnek”. Fischer Antal megállapítja,

hogy az emberi szellem független a biológiai kötöttségektől. Az emberre éppen a transzcendencia a jellemző, a biológiai adottságoktól való szabadság, a gondolkodás, mint öncél. A tudományos gondolkodás egyetlen célja a megismerés, függetlenül a biológiai céltól, végső célját illetően a haszontól. Az emberi gondolkodás transzcendens, tiszta és tárgyilagos, de természetesen köti a biológiai, társadalmi és egyéb adottságok. Ezek az adottságok megakadályoznak bennünket abban, hogy a „magánvaló” igazságot tisztán szemléljük, de ez nem jelenti azt, mintha ez a „magánvaló” meghaladná megismerésünk határait. Megismerésünk nem lehet kizárólag a jelenségekre korlátozva, mert a létezés és a gondolkodás principiuma lényegében azonos, ennél fogva a gondolkodás igenis előre haladhat a magánvaló, az érzékelhetőn túli megismerésében, jóllehet éppen biológiai és egyéb korlátainknál fogva ez a megismerés tökéletes sohasem lehet.

Létezés és gondolkodás belső azonosságánál fogva, minden tudomány szükségképpen objektív megismerésre törekszik. A pszichologizmust Fischer Antal elveti; joggal vádolja azzal, hogy tévesen és feleslegesen szakadékot von a szubjektum és az objektív létező között, s ezzel önmagára vonatkoztatva is voltaképpen tagadja a tudományos megismerés, a tudományos munka lehetőségét. A pszichologizmus rámutathat a gondolkodás formájának, a szemléletnek a gondolkodó, a szemlélő helyzetében rejlő kötöttségeire, de ezzel semmit sem mondott a gondolko-

dás, a szemlélet igazságtartamáról, a megismerés tárgyáról. A megismerés kiinduláspontja csak Aquinói szent Tamás alap-tétele lehet: *adaequatio rei et intellectus*, tehát a meggyezés a dolgok és az értelem között. Ennek a feltételezése a megismerés kiinduláspontja, és ennek az elérése a megismerés célja. Ez a cél azonban az empiria, a tapasztalat kikapcsolása nélkül nem érhető el.

Fischer Antal ismeretelméleti kritikája, amely két forrásból táplálkozik, a tomista filozófiából s a modern természettudományi megismerés módszereiből s a kettő között nem ellentétet, hanem belső azonosságot állapít meg, megegyezik abban a dialektikus ismeretelmélettel, hogy a létezés objektív, s a gondolkodás a létezéssel való azonosságánál fogva, ezt az objektív realitást közelíti meg. Csakhogy amíg a dialektikus ismeretelmélet számára maga ez az objektív valóság is mintegy felszívódik a dialektikus folyamatban, addig Fischer Antal számára, a keresztény bölcsélet szellemének és lényegének megfelelően, ez az objektív létezés a végső létező, az abszolútum felé mutat, s önmaga is ettől az abszolútumtól nyeri realitását. Fischer Antal nagy érdeme, hogy rámutatott a tomizmus ismeretelméletének és a természettudományos megismerés módszereinek összeegyeztethetőségére, arra, hogy a megismerésnek ez a két objektív útja, nem zárja ki, hanem szükségszerűen kiegészíti egymást. Az emberi gondolkodásnak a formája — mondja Fischer Antal — mindig a *miért* után érdeklődik, és ez a priori adottsága az embernek. A miértnek ez a kérdése, tehát a „magánvaló”, végső fokon az abszolútum megismerésére, szemléletére irányuló törekvés az emberi létezés formája, s mint ilyen objektív valóság, egy része a létezés realitásának. Ez a megállapítás lényegében a katolikus gondolkodás, a keresztény bölcsélet alapvető tényét fejezi ki.

Fischer Antal ismeretelméleti művének csak utolsó fejezete foglalkozik a szellemtudományi megismerés filozófiai alapjaival. A szellemtudományi megismerés szükségszerűen értékelés, értékekre vonatkoztatás. Ezek az értékek, amelyekre a szellemtudomány megismerése a tényeket, a történeti jelenségeket vonatkoztatja, éppen úgy objektívek, reálisak, mint ahogy objektív, reális, természettudományi meg-

ismerésünk tárgya, a valóságos létező. A pszichologizmus éppen úgy felfedheti az értékelés biológiai, társadalmi és egyéb kötöttségeit, mint ahogy felfedheti a megismerés hasonló kötöttségeit, de maguknak az értékeknek az abszolút létezését, az értékelés objektív értéktartalmát éppoly kevés joggal vonhatja kétségbe. Az értékelés szubjektív kötöttsége a legtávolabbról sem cáfolata az értékek abszolút voltának. A szellemtudományi megismerés terén Fischer Antal sok alapvető problémát vet fel. Sok problémát hagy megoldatlanul. Így többek között a történelmi megismerés művészi összetevőjének kérdését, az erkölcsi és az esztétikai értékelés viszonyát, erkölcsi értékelés és történelmi megismerés relációját stb. Azonban a problémáknak ez a megoldatlansága, amely a szellemtudományi fejezet vázlatosságából következik, mit sem von le Fischer Antal könyvének nagy úttörő értékéből. Igen kíváncsú lenné, hogy ez a könyv, amely egyik kiinduláspontja lehetne nálunk objektív ismeretelméleti és világnézeti diszkussióknak, végre magyarul is megjelenne.

Juhász Vilmos

OUINE TANÁR ÚR. *Georges Bernanos.*

Mióta Mihály arkangyal a gőgében fel-fuvalkodott Okoskodó Értelmet Isten nevében a kárhozatba taszította, a világosság egykori hordozója éppen azokkal az eszközökkel csábít a maga táborába, melyek ellen tulajdonképpen fellázadt. Amit Lucifer gőgös értelme lehetetlennek tartott: Isten megtestesülése, tehát részben anyaggá válása a szeretet által lett Istenhez méltó tett. Azóta a szeretet és a hit, tehát nem elsősorban az okoskodó megismerés jelentik az Istenhez vezető utat, míg a sátán, a szeretet hiánya, az általa annyira megvetett anyag útján kényszerül meg-megújuló, örök hiábavalósággal híveket toborozni. De éppen, amikor a sátán birodalma legerősebbnek látszik a földön; amikor a bűnnek olyan özöne árasztja el a világot, hogy már-már megfulladni látszik benne; éppen ekkor semmisül meg műve, mert ekkor tudatosul legkönnyebben a fenyegető veszedelem. Szentek, írók, művészek születnek, kik kétségbeesett, kívülálló előtt nevetségesnek látszó erőfeszítéssel igyekeznek bennünk a sátánt tudatosítani, hogy ezáltal védekezhessünk ellene. A bűn, a szenny,

a démoni megmutatásának akkor van tehát a l'art pour l'art művésziességen kívül erkölcsi létjogosultsága és jelentősége, ha valóban konkrét, általánosan elterjedt bűnöket tudatosít.

Georges Bernanos is ezt teszi. Ő nem idézi fel szabados felelőtlenséggel a sátánt, hogy a társadalom egy ingyenc rétegében olcsó sikereket érjen el — ő talán nem mindenki által felismerhető, de jelenlevő démonot mutatja meg nekünk. Ezért nem csupán művész; ezért katolikus művész. Új regényében azt mutatja meg, amint egy emberi közösségben, egy faluban a bűn, a sátáni tudatosul. Sőt nem is csak a sátáni, hanem maga a sátán is, egyszerű, jelentéktelennek látszó nyelvtanár személyében. Bernanosnak rendkívül érdekes gondolata tér itt vissza: szerinte, ha egy bűn — akár egyénben, akár közösségben — az üdvösségre veszélyessé válva, általánosan elhatalmasodik, a sátán maga jelenik meg, hogy az érett gyümölcsöt learassa. Az a személyes és nem jelképes sátán, akit az Udvözítő is annyiszor üzött ki megszállottakból. Ebben a regényében is, mikor egy istenhátamögötti kis faluban a bűn — a mindig magános bűn, mondja találóa Bernanos — végzetesen elhatalmasodik, maga a sátán jelenik meg, hogy egy gyilkossággal ezeket a magános bűnöket kollektívává tegye. Ouine tanár úr, az ördög, ezzel a gyilkossággal igyekszik művét betetőzni, de éppen ezáltal vall kudarcot: az ön maga szennyeiben fulladozó faluban felébred a bűntudat, a lelkiismeretfurdalás, az eddig rémült passzivitásba húzódott plébános is megszólal és az áldozat sírjánál mondott beszédével mintegy közös gyónásban igyekszik megkönnyebbíteni a falut bűneitől. Ouine tanár úr pedig beleolvad az abszolút semmibe, az örök tagadásba, minden érzélem örök hiányába, ahonnan jött.

Ennyi a mondanivaló lényege. De Bernanos ezen a kereten belül még sokkal többet ad, valóságos sorsanalízisokat irodalmi köntösben. Alakjainak minden megnyilvánulása mögött valami transzcendentális időnkívüliségben ott kísértének az ősök bűnei és az utódok bűneiből a heted-izigleni nyomasztó örökség szelleme árad.

A regény tulajdonképeni főhőse egy férfivá érő kamaszfiú, Philippe — vagy ahogy a nevelőnő szólítja: Steeny — életének abban a pillanatában, mikor a velszületett, illetve a keresztségben kapott

kegyelmi állapotból kikerülve, körülnéz az életben és immár szabadon, visszavonhatatlanul választania kell Isten és a sátán, a tagadó okoskodás és a szeretet között. Tizenhatéves korunk körül mindnyájan átestünk ezen és így váltunk hívókké, kétkedökké, tagadókká vagy közömbössé. Steeny helyzete annyiból nehezebb az átlagnál, hogy voltaképpen nem is áll válaszúton: nem kapott szeretetet és hitet, magányos anyja beteges vágyaiban csak a nevelőnővel törődik s így az igazi vonzóerő számára a sátán, Ouine tanár úr, kinek könyörtelenül a karjaiba fut. A regény hőseinek nagyrésztét is Steenyn keresztül ismerjük meg — meglepő, hogy a szerző néhány mondattal milyen félreérthetetlenül érezteti meg velünk az idegromcs anyja, a romlott nevelőnő, a kastély démoni úrnőjének karakterét. Steeny és környezete: a ráható erők mellett a község előljárója a párhuzamos főhős. Míg Steeny folytonosan alakuló, egyre ridegebbé váló lelkületét szinte csak belülről ismerjük, a kicsapongásai miatt szaghalucinációkban szenvedő polgármesternek minden szánalmassága mellett is komikus alakja zolai valóságossággal áll előttünk.

A regény kétségtelen szerkezeti hibája a széteső kompozíció. Az olvasó emiatt sokszor reménytelenül magarahagytottnak érzi magát a felidézett fortyogó fertőben. Nem a vizíószerűen egymásmellé dobott képek, hangulatok, élmények művészi esetlegességére gondolunk; néhány átvezető, némi mégiscsak szükséges logikai rendszert sejtető mondat hiányzik. A regény túlzottan és kissé felelőtlenül homályos. Mintha Bernanos a szerkesztést nem annyira tudatos célzatosságból, mint inkább hanyagságból mellőzné. A laza kompozícióért azonban kárpótol Bernanos egyre fejlődő stílusa. Minden szó, minden hangulatkifejező árnyalat annyira helyén van, mint csak a legjobb versekben és megdöbbenve érezzük, hogy a legbizarrabbnak látszó hasonlattal leghétköznapibb lelkiállapotunknak is újszerű értelmet adott. Bernanos a bűnös és kegyelmi állapot közötti árnyalatok mestere; félelmetesen tudja éreztetni, hogy a szenttől a démonig sokszor csak egy lépés — legalábbis ami külső megnyilvánulásukat illeti. A külső világ hangulatainkon keresztül szűrődik le bennünk. Nem tudjuk, éreztük-e eddig valóban, vagy csak a megfogalmazás tökéletessége keltette ben-

nünk az egyszer már átélt élmény nangu-
latát, hogy a hajnali országút a remény-
ség megtestesülése. Ez pedig, ez a stílus
nemcsak az írónak — a fordító Füzes-
séry Katalinnak is érdeme.

Nemeskürty István

AZ ÉLET ELÉBE. A. J. Cronin regénye.
— (Dante-kiadás.)

Cronin bestseller-író — a javából. Rég-
óta tudjuk róla, hogy igen jól érti az írás
technikáját, meséi érdekesek, szórakozta-
tóak, olvasmányosak, erkölcsi felfogása
tisztá és kifogástalan. Történeteiben azon-
ban mindig volt valami romantikus érde-
kesség-keltő halmozás, valami gyanus sza-
bályosság és a közönségre kacsingató en-
gedékenység. Az élet igazi, megrendítő
vagy elgyönyörködtető látványát talán
épp ezért nem is tudta még eddig élénk
varázsolni egyetlenegy regényében sem.

Bevalljuk, gyanakodva kezdtük olvasni
új regényét is, — melynek címét egyéb-
ként bosszantóan elrontotta a fordító. Az
életvidám, zöldelő, katolikus Írországból
a zordon Skóciába kerül egy alig kilenc-
éves árva kisfiú. Apja katolikus volt,
anyja protestáns. A teljesen egyedül ma-
radt gyereket az anya szülei veszik ma-
gukhoz. Mi lesz vele, az egyetlen kato-
likussal, ebben az idegen, rideg, szeretet-
len puritán környezetben? Magabahú-
zóda, félénken és tehetetlenül teng-leng
a korlátozott szektás dédmama, a zsgori
nagyapa, a hallgatagon tűrő nagymama,
az ideges, rosszkedvű nagynéni között.
Az iskolában katolikus volta miatt osz-
tálytársai kigúnyolják, megvetik s kikö-
zösítik maguk közül, s maga a tanító is
ellenséges szemmel néz rá. Egyetlen tá-
masza és barátja a részeges, szoknyava-
dász, hárijánoskodó s mégis elragadóan
bájos, örökifjú dédapa, aki hóna alá nyúl
a gyerekeknek. Ime, gyanúnk nem is volt
egészen alaptalan: az expozíció érdekes
és hatásos, az alakok jelezgetések, a
probléma élre állított, csak éppen feltű-
nően szabályos és menaszéria-szerű
mindez: a kisfiú túlságosan mártír, a déd-
mama túlságosan korlátozott, a nagyapa tú-
lontúl zsgori, s a dédapa sokkal bájo-
sabb és rokonszenvesebb, mint ahogy
megérdemelné. S a történet szabályosan
folyik tovább: a kisfiú egy esztelenül bá-
tor verekedéssel tekintélyt szerez ugyan
magának az iskolában, otthon pedig me-
nedéket talál a dédapó barátságában, kü-

lönleges természete azonban szinte szánt-
szántdékkal keresi — sokszor okatlanul
— a nehézségeket. Nehezen, de hőiesen
viselt vallásossága saját bevallása sze-
rint „a lóra emlékeztetett, mely hegynek
felfelé húzza a terhet”. S bármily nehe-
zére esik is, mindennap ministrál plébá-
nosának, s a zárdakertben lobogó faklyák
között ott lóbálja ő is a füstölőt a kör-
menetekben, böjtök idején önmegtartóztá-
tása a csodával határos. Némileg érthető,
hogy később, a kamaszkor forrongásában
leveti magáról ezt a „rettenetes ternet”, s
az ellenkező végletbe esik: míg mikrosz-
kópjával a véglények életét tanulmá-
nyozza, s ateista filozófusok bölcselkedé-
sei között botladozik, hatalmába ejti őt is
az értelem gögje, s gúnyos mosolygással
rombolja szét magában az isteni kinyilat-
koztatás egész rendszerét. Nem lesz bol-
dogabb, szörnyen szenved a fiatalság e
„zöld betegségében”. Már nem keresi Is-
tent, de Isten keresni fogja őt, s meg is
találja majd — jelzi az író.

Igy szokott ez történni a regényekben
s így az életben is. Cronin mindenben
elégge a már jól ismert s nem is mindig
meggyőző receptek szerint dolgozik. Igaz,
komolyan s lelkiismeretesen fogja fel a
dolgát, s talán nem is az ő szándékán,
hanem tehetségén múltott, hogy a kétség-
telenül nagy és izgalmas témát mindössze
két helyen tudta elmélyíteni s hitelessé
tenni: a fiú és Roche kanonok karácsony-
esti beszélgetésében s az epilógusszerű,
folytatást sejtető, vázlatos utolsó fejezet-
ben, amikor hősünk búcsút véve eddigi
életétől, néhány percre betér a Szent An-
gyalok templomába, hogy a hallgató ső-
téttségben kiöntse lelkének boldog mámo-
rát az egyelőre megtagadott Létező előtt.

Ha gyanakvásunk talán túlmagasra
emelte is a mércét, s túlsok szabályossá-
got vagy megalkuvást elemeztünk is ki
Cronin új regényéből, mégis el kell is-
mernünk, hogy írásának van sodra, s he-
lyenként atmoszférát is tud teremteni.
Szép és hangulatos leírások, s egy tiszta
szerelem fakadásának megint csak nem új,
nem ötletes, de finom színekkel való fel-
vázolása s alapjában nemes és tiszta er-
kölcsei felfogása miatt bizonyára kedves
olvasmánya lesz mindazoknak, akik nem
gyötrő életproblémáik megválaszolását,
hanem néhány nyugodt óra tiszta szóra-
kozását várják a regénytől.

Iványi Sándor

SOMMAIRE.

Guillaume Juhász: Gandhi et le christianisme (paru dans le numéro de mars). Après avoir tracé un large tableau de la situation politique, culturelle et économique de l'Inde, l'auteur analyse les différentes écoles religieuses indiennes, leurs rapports avec le christianisme, notamment le rôle que les idées chrétiennes ont joué dans la renaissance religieuse et nationale de l'Inde se rattachant au nom de Gandhi. Rien de plus paradoxal que l'évolution spirituelle de Gandhi qui part pour l'Angleterre comme un Hindou tiède, rationaliste et anglophile pour en revenir comme le réformateur religieux et politique de l'Inde. C'est la connaissance du christianisme qui le ramène à la foi ancestrale.

Polycarpe Radó: La Sainte Vierge dans la littérature conventuelle hongroise de la fin du moyen âge. — Vers 1500, or au seuil de la Renaissance, lorsque la littérature savante en langue latine touchait à son apogée, dans les couvents de Hongrie, il y eut une brusque éclosion d'une littérature médiévale de langue hongroise ayant pour sujet la Sainte Vierge, d'une grande valeur poétique et d'un caractère spécifiquement national. Malheureusement, sous l'occupation turque durant 150 ans, la plupart de cette littérature s'est détruite.

Alexandre Hevesi: L'histoire de la conversion d'un homme de lettres hongrois. Dans cette œuvre posthume, l'ancien directeur du Théâtre National de Hongrie, père adoptif d'André Hevesi, romancier et essayiste, mort pour la France sur le champ d'honneur, nous raconte sa conversion dont il a donné une transposition dramatique dans „Empereur et Comédien” ayant pour sujet la vie de St. Gervais.

Sainte Bonaventure: Deux chants: Chant au Christ qui pourvoit à tout. Chant sur la soif de Jésus. (Traductions de Denis Szedő O. F. M.)

Catherine de Füzessey: Le catholicisme et l'homme moderne. L'auteur examine le catholicisme français d'aujourd'hui au point de vue de son attitude envers l'humanisme athée. Le trait caractéristique du catholicisme français, elle le voit dans son „historisme”. La sympathie des catholiques français pour les courants modernes de l'histoire n'est pas due à „un conformisme de gauche”, mais au fait qu'ils vivent pleinement le mystère de l'Incarnation, ce qui les préserve d'un catholicisme de ghetto.

Zoltán Jékely: Poésies. — *François Mauriac*: Les Pèlerins de Lourdes. (I.) Traduction de Mlle Marie—Mercédès Sprenger. — *Jean Bárdosi Németh*: Poésie. — *Ladislav Soós*: Nouvelle. — *Étienne Pakolicz*: Poésie. — *Paul Toldalagi*: Poésies.

CHRONIQUES.

Ladislav Noszlopi: Les couches profondes de l'âme humaine. Pour explorer toutes les profondeurs de l'âme humaine le freudisme est insuffisant. Selon l'auteur, il faudrait une synthèse de la phénoménologie et du freudisme; or, c'est à cette synthèse que vise M. Léopold Szendi, sans y réussir pleinement.

Georges Rónay: Deux poètes: Milan Füst et Zoltán Zelk.

Bélu Ghyczy: Le rôle des Coopératifs dans le nouvel ordre de notre agriculture.

Gabriel Thurzó: Du jeu radiophonique. — Une bonne pièce radiophonique doit avoir une construction dramatique aussi serrée comme celle des grands auteurs classiques.

THÉÂTRE.

LIVRES.

L'Épistémologie d'Antoine Fischer en langue allemande. — *Georges Bernanos*: Monsieur Ouine (traduit en hongrois). — *A. J. Cronin*: A la rencontre de la vie.

A SZERKESZTŐSÉG ÜZENETE I:

Értesítjük munkatársainkat és olvasóinkat, hogy a budapesti Főpostán 152. számmal postafiókot nyitottunk. Kérjük a jövőben a kéziratokat és leveleket erre a címre küldeni.

A Postatakarékpénztárnál ugyancsak önálló csekkszámát nyitottunk, a száma: 37.343. A befizetéseket erre a számra kérjük eszközölni.

Közljük végül, hogy a Vigília ézevi januári 1. és februári 2. száma elfogyott. Ezeket nem áll módunkban utánküldeni.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER
VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ
Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.

JÓ SZEMÜVEGEK

MESTERE

BOZSÓKY

Budapest,

VIII., Baross-u. 92.

**Kerti bútorok,
intézeti csőágyak,**

csőbútorok, összecsu-
kós kárp. vaságyak
gyermek kocsi a készítőnél

VINCZE

Népszínház-utca 26.

Telefon : 339-290.

SCHUBAUER
és MITICZKY

BÉLYEGZŐK
JELVÉNYEK

**Budapest, Duna-
utca 6. Telefon.**

MAJOR JÁNOS

VAS, SZERSZÁM ÉS HÁZTARTÁSI CIKKEK

Telefon : 139—232.

BUDAPEST, VIII., RÁKÓCZI-ÚT 59.

FESZTI MASA:

„Boldogasszony”

kivágójáték képekből minden gyermek művészi

Mária-oltárt

készíthet magának.

Ára Ft 6.50, több alakkal és háttérrel Ft 20.—

Kapható:

K O R D A könyvkereskedésben
Budapest, VIII., Mikszáth-tér 4.